

Általános kérdések

118/2015

Konferencia Budapesten a statisztika megújításáról és az együttműködésről

URL: http://www.ksh.hu/wsd2015_presentations

Az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) Közgyűlése magyar javaslatra 2015. október 20-át Statisztikai Világnappá nyilvánította. A statisztika népszerűsítésére a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) egész éves program-sorozatát indította. Ennek keretében a jeles napon kezdődött az a kétnapos nemzetközi konferencia, amelynek helyszíne a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) volt. A világnap mottójához igazodva (Jó adatokkal a jó életminőségért) az eszmecsere az *Innováció és kooperáció – a hivatalos statisztika megújításáért* címet viselte. A köztársasági elnök köszöntőlevelének felolvasását és Lovász László, az MTA elnökének nyitóbeszédét követően a tanácskozást Vukovich Gabriella, a KSH elnöke nyitotta meg. A konferencia iránt érdeklődők egy új kommunikációs csatorna révén „helyszíni közvetítésként” követhették nyomon a tanácskozást.

Vukovich Gabriella, a KSH elnöke (Fotó: Weisz Tamás)

Világprogram, világstatisztika, európai statisztika

Az első előadó Enrico Giovannini, az ENSZ főtitkára által a fenntartható fejlődés érdekében létrehozott, az adatforradalommal foglalkozó független szakértői csoport elnöke volt. Előadásában azt vizsgálta, mi a statisztika jövője az új, átfogó globális program, az ENSZ által 2015 szeptemberében elfogadott Fenntartható Fejlő-

TARTALOMJEGYZÉK

Általános kérdések.....	1
Gazdaság	6
Társadalom	20
Demográfia	24

desi Célok (Sustainable Development Goals – SDG) felé vezető úton. A program témák sokaságát fogja át; elődje, a Millenniumi Fejlesztési Célok (Millennium Development Goals – MDG) tapasztalatai alapján az eredményeket tükröző statisztikai mutatók minősége és elérhetősége tekintélyes befektetéseket fog igényelni. Bár még nem világos, miként fog érvényesülni a világméretű elgondolás Európában, feltehető, hogy az Európai Statisztikai Rendszert (European Statistical System – ESS) felkéri a társadalmi és környezeti indikátorok előállításának felgyorsítására. Az SDG adatigényeinek előzetes felmérése alapján kijelenthető: a fejlett és a fejlődő világ közötti különbségek miatt nem valószínű, hogy az összes tagállam időben teljesíteni tudja az elvárásokat. Az előadás további része az adatforradalom következményeit taglalta: bár a nemzetközi statisztikai intézmények közötti összhang megteremtése érdekében történtek erőfeszítések, a magánszféra mind az adatgyűjtés, mind az infrastruktúra kiépítésében gyorsabb ütemmel tűnik ki – ennek következményei már az SDG elfogadását követően is érezhetőek: a program előrehaladásának monitorozásában érdekelt nagy adatbázisok tulajdonosai máris a fejlesztési ügynökségek partnereinek szerepére törnek. Giovannini utalt a viharos digitális fejlődés követésére alakuló Nyílt Adatok Nemzetközi Statútuma elnevezésű kezdeményezésre, megjegyezve: a nemzetközi statisztikai intézmények elmulasztottak néhány alkalmat a vezető szerep megszerzésére. Addig is, amíg tisztázódik, miként alakul majd az SDG programjának statisztikai nyomon követése, az ENSZ Statisztikai Bizottsága elé a következő feladatokat látja tanácsosnak kitűzni: egyeztetni a bizottságban végzett tevékenységeket a program pontjaival; egy egységes javaslat elkészítése érdekében 2015 végéig részletekbe menően áttekinteni a programmal kapcsolatos statisztikai tennivalókat. Érdemes új szabályokat kidolgozni a fontosabb nem

kormányzati adatszolgáltatók számára, kifejlesztve egy globális portált az adatok és a metaadatok tárolására; megalkotni egy statisztikai globális „felhőt”; erősíteni a statisztikai és a földrajzi térinformációs rendszerek közötti kapcsolatokat. A nemzeti hivatalok az SDG kapcsán hozzáférést kaphatnak az adminisztratív adatforrásokhoz, jogosulttá válhatnak minőségük felülvizsgálatára. Lehetőség nyílik kísérletezésekre is, például a „korai becslések” bevezetésére.

A Nemzetközi Statisztikai Intézet leköszönő elnöke, Vijayan N. Nair a hivatalos statisztika és a tudomány közötti kapcsolatokat tekintette át a „big data” korban, megjegyezve, hogy a jelenség kezdetei az 1980-as évekre nyúlnak vissza. A valódi újdonságot a nagy adathalmazok heterogenitása és keletkezésük sebessége jelenti – az utóbbi a tárolás korlátai miatt az elemzés és az algoritmusok alkotása elé állít gátakat. Megemlítve a változások kormányzati követéseként az Amerikai Egyesült Államokban 2015 februárjában létesített adattudományi főigazgatói posztot, konkrét példákön világította meg a hivatalos statisztika és a rendezetlen nagy adatállományok kapcsolatát.

Walter Radermacher, az Eurostat főigazgatója (Fotó: Weisz Tamás)

Walter Radermacher, az Eurostat főigazgatója a megújítást az ESS oldaláról vette szemügyre. Előadásában a rendszer 2020-ig szóló víziójára esett a hangsúly; a stratégia kiindulópontját a 2008. évi válság időszakában jelölte meg: ettől kezdve kapott nagyobb szerepet a statisztikai szolgálatok költségvetési megszorításokhoz való alkalmazkodása, a függetlenségük garantálását szolgáló „tűzfalak” létesítése. Ezt követően került sor a statisztikára vonatkozó uniós jogszabályok idej megújítására, az együttműködés, a modernizálás jegyében fogant vízió kialakítására. Az utóbbi felőleli a felhasználókkal fenntartott kapcsolatokat, a partneri viszony kialakítását a kormányzati és a magánszféra intézményeivel, az új adatforrások feltárását, új tájé-

koztatási elgondolások kimunkálását, a gazdaságstatisztikában a halaszthatatlan felzárkózást a globalizáció által teremtett feladatokhoz. Ez utóbbiak terén az elmaradást az 1950-es években létrejött kategóriák kiegészítésében, azaz a szolgáltatások számbavételi módjában, valamint az immateriális javak statisztikájában jelölte meg. Hasonlóképpen kívánatos lenne a statisztikai és a földrajzi szemlélet egyesítése. És bár senki sem tudja, milyen lesz az unió, a statisztika minden ága együtt tart a történések nagy folyamával.

A konferencia közönsége (Fotó: Weisz Tamás)

„Az együttműködés ott kezdődik, ahol a verseny abbamarad” – idézte F. D. Rooseveltt mondását előadása mottójaként Konrad Pesendorfer, az Osztrák Statisztikai Hivatal elnöke, szemügyre véve a formális kapcsolatokat és a kölcsönös függőségek hálózatát. Ezt követő előadásban az Ír Statisztikai Hivatal elnöke a modernizációt az evolúciós vagy a forradalmi fejlemények szempontjából vizsgálta, felvetve: lehet, hogy azoknál a témáknál célszerű forradalomról beszélni, ahol sürgető igények mutatkoznak a váltásra. Marko Krištof, a Horvát Statisztikai Hivatal vezetője az unióba frissen belépett intézmény tapasztalatait osztotta meg.

A konferencia kerekasztal-beszélgetések sorozatával folytatódott, amelyek témái a statisztika fenntarthatóságától a jegybanki statisztikák kérdésein és a mikroadatok cseréjén keresztül egészen a human relations és a kommunikáció részleteiig terjedtek.

TÁRGYSZAVAK: Statisztikai Világnap, konferencia, statisztikai együttműködés, big data, Európai Statisztikai Rendszer, Budapest

119/2015

Agenda 2030: Fenntartható Fejlődési CélokURL: <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>

Újabb, tizenöt esztendőre szóló világméretű programot fogadott el az ENSZ 2015. szeptember 25. és 27. között tartott közgyűlése. A világszervezet hivatalos megalakulásának 70. évfordulója alkalmából elfogadott Fenntartható Fejlődési Célok (Sustainable Development Goals – SDG) elnevezésű program a 2000-ben elfogadott Millenniumi Fejlesztési Célok (Millennium Development Goals – MDG) örökébe lépett; folytatja és kiegészíti feladatait. Az aláírók szándéka szerint az új, globális tervezet dinamikus, innovatív, emberközpontú gazdaság kiépítésén fáradozva igyekszik megváltoztatni azokat a módokat, amelyekkel a társadalmak megtermelik és elfogyasztják a javakat és szolgáltatásokat: a fenntartható fejlődés a jólét feltétele, de csak úgy érhető el, ha a gazdagságot megosztják, ha fellépnek a jövedelmi egyenlőtlenségekkel szemben.

Az új tervezet összesen 169 feladatot csoportosít tizenhét cél körül. A tennivalók élén a szegénység és az éhezés felszámolása áll (a nemzeti meghatározások szerinti szegénységben élők arányának felére csökkentésével), a természeti erőforrásokhoz való egyenlő hozzáférésről való gondoskodással. Az egészséggel összefüggésben a gyermekágyi halálozás visszaszorítása, az ötévesnél fiatalabb gyermekek halálzásának lehetőség szerinti megelőzése, a járványok, közlekedési balesetek csökkentése szerepel. Az oktatás és az élethosszig tartó tanulás terén az alap- és középfokú oktatás kiterjesztésének minden fiatalra kiterjedő követelményét fogalmazták meg. A nők és a lányok bármilyen hátrányos megkülönböztetésének kiiktatása, a velük szembeni erőszak összes formájának felszámolása az ötödik kiemelt cél. A biztonságos és elérhető ivóvíz, a megfizethető energiaszolgáltatáshoz való hozzájutás elérése, a megújuló források növelése és az energiahatékonyság megkétszerezése alkotja a következő két fő tennivalót. A gazdasági növekedést a teljes és termelékeny foglalkoztatottság kíséretében ajánlott elérni, rugalmas infrastruktúra kialakításával, az erőforrások hatékonyságának fokozásával. Az egyenlőtlenség csökkentése mind az országokon belül, mind közöttük önálló főcélként lépett elő. A városokat, településeket befogadókká, biztonságossá tanácsos alakítani, mindenki számára elérhetővé téve a megfelelő lakhatást és közleke-

dést – és gondoskodni célszerű a fenntartható fogyasztási és termelési minták elterjesztéséről. A klímapolitika államokon belüli megalkotása képviseli a tizenharmadik főcél, a következőt az óceánok ökoszisztémáinak megvédése, amit a szárazföldek hasonló ügye követ. A fenntarthatósági elvekkel és célokkal összhangban működő intézményekre van szükség az erőszakmentesség és a jogállamiság jegyében. Az utolsó főcél a megvalósítás eszközeit tartalmazza – a finanszírozástól a fejlődő országokkal kibontakoztatott technológiai együttműködésig, nem elhanyagolva a nemzetközi kereskedelem megfelelő működtetését, a nem kormányzati szervezetekkel fenntartott kapcsolatokat sem.

A 2016-tól életbe lépő program megvalósítását a bizonyos időközönként készülő globális jelentések követik majd nyomon, akár csak az ENSZ főtitkára nevében évente összeállított előrehaladási jelentések. Mindezekhez a tagállamok önkéntesen benyújtott nemzeti jelentései és a világszervezet szakosított intézményeinek beszámolóí nyújtanak alapot, azokhoz pedig a programhoz illeszkedő monitoring-eljárások és statisztikai rendszerek. Így válik a megvalósítás egyik legfontosabb támpontjává az értékelést elősegítő statisztikai jelzőszámok együttese.

TÁRGYSZAVAK: világprogram, emberközpontú gazdaság, egyenlőtlenségek csökkentése, statisztikai jelzőszámok, Agenda 2030, Fenntartható Fejlődési Célok, ENSZ

HOLKA LÁSZLÓ

120/2015

A Millenniumi Fejlesztési Célok nyomon követése terén szerzett tapasztalatok statisztikai szemszögbőlURL: [http://unstats.un.org/unsd/broaderprogress/pdf/Lesson%20Learned%20from%20MDG%20Monitoring_2013-03-22%20\(IAEG\).pdf](http://unstats.un.org/unsd/broaderprogress/pdf/Lesson%20Learned%20from%20MDG%20Monitoring_2013-03-22%20(IAEG).pdf)

AZ ENSZ Statisztikai Bizottsága felkért egy szakértői testületet a nyolc elérendő cél köré csoportosított, 2015-ig terjedő feladatokat tartalmazó Millenniumi Fejlesztési Célokhoz (MDG) kapcsolódó jelzőszámok gondozására. A testület munkacsoportot alakított a világprogram statisztikai vetületeinek értékelésére, amely 2012 és 2013 folyamán végezte tevékenységét. Következtetéseiket négy pontban foglalták össze. Az MDG keretének erényei és hiányosságai kapcsán leszögezik: egyértelmű, hogy a kezdeményezés megerősítette a statisztika szerepét a politi-

kai döntéshozatalban; nőtt a felismerés, hogy az alkalmazott jelzőszámok szükségesek; javult az együttműködés az egyes országokon belül a statisztikai és más kormányzati szervek között – miként a nemzetközi szintű kooperáció is. A gyengeségek közé sorolható, hogy mind a nemzeti statisztikai hivatalok, mind a fejlesztésben résztvevő intézmények az MDG-t „felülről vezérelt” programnak fogták fel; esetenként hiányzott az összhang a főcélok, az alárendelt feladatok és a jelzőszámok között – egyes jelzőszámok nem illeszkedtek a célokhoz, másokat a meglévő indikátorok nem tükröztek megfelelő módon. Egyes céloknál nem vált világossá, miként is keletkeztek, így változatos formákat ölthettek: vagy egyértelmű számszaki meghatározást alkalmaztak – jobbik esetben a „megfelelni” fordulattal, a rosszabbakban szegényes meghatározással ellátva (erre példaként említik a „javítani a nyomornegyedek lakóinak életét” célkitűzést). Előfordult, hogy a globális célokat nemzetiékként, vagy regionálisaként értelmezték, ami az elemzés, a statisztika torzulásaihoz vezetett. Erős a tendencia, hogy mind a globális, mind a regionális trendeket maroknyi, nagy lélekszámú ország határozza meg. A bázis éveket a program kereteitől időben túl távol választották meg (a gyermekhalandóságra vonatkozó célnál a bázis 1990 lett, ugyanakkor a feladatokat és az elérendő célkitűzéseket 2002-ben határozták meg). Mindezek következtében az ajánlatok szerint a célok meghatározásakor ügyelni kell rá, hogy ezek összhangban álljanak egymással is, az egyéb nemzetközi vállalásokkal is; mind az abszolút, mind a relatív változások esetében törekedni kell mérhetőségükre; a célok lehetőleg legyenek számszerűsíthetők és határidőhöz kötöttek; a számszerűsített feladatok legyenek igényesek, de megvalósíthatóak, meghatározásuk a történeti előzmények és a jelenlegi tendenciák értékelésén alapuljon: meg kell különböztetni a célkitűzéseket és a víziókat.

Az újabb célok kitűzésekor a jelzőszámok megválasztásában követendő elvek: az indikátorok természetesen következzenek a feladatokból; az információigényt nem szabad új célokként megszabni, sem globálisan, sem az egyes államok szintjén: ezeknek a nemzeti statisztikai szolgálatok fejlesztési stratégiáikhoz kell kötődniük. A relevancia iránti elvárások mellett a módszertant illetően törekedni kell rá, hogy a jelzőszámok megfeleljenek a létező nemzetközi fogalmaknak, osztályozásoknak és ajánlásoknak. A globális monitoringot az átláthatóság elve alapján kell végezni. A mérések az egyes tagál-

lamok feladatát jelentik, és kívánatos lenne az egyes indikátorok dezaggregálása földrajzi régiók, nemek, jövedelmek szerint. Az utolsó pont a statisztikai szervezetek szerepét taglalja a célkitűzések meghatározásában, megállapítva, hogy az MDG kidolgozásakor hiányzott a velük végzett előzetes konzultáció: tanácsos bevonni képviselőiket ezekbe az előkészítő munkálatokba. Az eredményes nyomon követés csakis szervezetközi munkacsoportok létrehozásával képzelhető el, amihez az ENSZ Statisztikai Bizottsága az MDG esetében betöltötte az irányító szerepet.

TÁRGYSZAVAK: jelzőszámok, monitoring, Millenniumi Fejlesztési Célok, ENSZ Statisztikai Bizottsága

HOLKA LÁSZLÓ

121/2015

A Fenntartható Fejlődési Célok feladatainak áttekintése a tudomány szemszögéből

URL: <http://www.worldsocialscience.org/documents/sdg-report.pdf>

Jóval a Fenntartható Fejlődési Célok (SDG) elfogadása előtt, 2015 elején közös tanulmányban értékelték az addig kiérlelt javaslatokat az UNESCO két intézménye, a Nemzetközi Tudományos Tanács (ICSU) és a Nemzetközi Társadalomtudományi Tanács (ISSC) által felkért szakértők. Tevékenységüket Anne-Sophie Stevance (ICSU) koordinálta. A szerzők, huszonegy ország negyvennél több természet- és társadalomtudósa a programtervezetet alapvetően előrelépésnek tartották elődjéhez, a Millenniumi Fejlesztési Célokhoz (MDG) képest, ám hiányolták elemeinek integráltságát, kifogásolták a témakörök közötti átfedéseket. Javára írták, hogy nagyobb megértést tanúsított a társadalom, a gazdaság és a környezet közötti kölcsönhatások iránt, és hogy már nem csak a fejlődő országokra terjedt ki, hanem az egész világra. A célokat egyenként vizsgálták, hogy kiderüljön, mennyire igazodnak a fenntartható fejlődés gazdasági, társadalmi és környezeti dimenzióihoz, rendelkeznek-e kellő tudományos alátámasztással, eléggé körülhatároltak-e az eredményes megvalósítás és annak nyomon követése szempontjából. Megállapításuk szerint a tizenhét főcél mögötti 169 feladatnak csupán 29%-a tekinthető tudományosan megalapozott, jól definiált tennivalónak, 54% további kidolgozást igényelne,

míg 17%-uk gyenge vagy lényegtelen feladatot tartalmaz.

A tennivalók megfogalmazásában uralkodónak tűnt a meghatározások pongyolasága, a mérhető, időpontokhoz kötött, mennyiségi célok kitűzésének rovására. Bizonyos témakörök elszigetelten szerepeltek, ami a klíma, az élelmiszerbiztonság és az egészségügy esetében akár egymásnak ellentmondó törekvések felkarolását is eredményezheti. Fontos cél véget vetni az éhezésnek, ám a bírálatot végző kutatók szerint hiányosak a célok közötti összefüggések: csak kettő jelöli meg közvetlenül az éhezést és az alultápláltságot, azt is homályosan és az ellentmondásokat nem kizáró módon. Megemlíti, hogy az éhezésnek véget vetni többet jelent a fenntartható mezőgazdaságnál, a jelenségnek az egyenlőtlenség a fő tényezője, amely nem szerepel ennél a feladatnál.

A kilencvenkét oldalas összeállítás egyenként sorra veszi a világprogram fő céljait, mindegyikhez kommentárokat és javaslatokat fűz. Önálló záradék vizsgálja az adott célkitűzés kapcsolódását a program többi pontjához, kitérve az eredmények mérhetőségének és nyomon követésének értékelésére – és ezt követi egy tömör összegzés. A mérhetőséggel kapcsolatos tennivalókat a program utolsó, tizenhetedik fejezete tartalmazza. Az adatokat illetően a testület leszögezi, hogy az adatok hozzáférhetősége kulcsfontosságú eszköz a tervezéstől a megvalósításon át az eredmények értékeléséig. A tudásgazdaság segíthet áthidalni a magas és az alacsony, illetve közepes jövedelmű államok közötti digitális szakadékot. Márpedig a különbség szembeszökő az egészségügyre, fejlesztésre vonatkozó minőségi adatok esetében: és míg a fejezet egyik feladata úgy fogalmaz, hogy jelentősen növelni kell a jó minőségű adatok elérhetőségét, nem részletezi sem azt, miként érhető el ez a „minőség”, sem pedig, hogy mi tekintendő mértékadónak ebben a vonatkozásban. A tanulmány befejező részét három szerző jegyezte, egyikük Pintér László, a Közép-Európai Egyetem (CEU) tanára. A program nyomon követését és a szemlélését taglaló fejezet egyik lényeges megállapítása szerint az előrehaladás megítélése túlmutat a pusztán statisztikai tényközlésen: elemzőtevékenységet igényel.

TÁRGYSZAVAK: világprogram, fenntartható fejlődés, mérhetőség, tudományos bírálat, ENSZ

HOLKA LÁSZLÓ

122/2015

A kérdőív mint társas interakció

Norman M Bradburn: *Surveys as social interactions* *Journal of Survey Statistics and Methodology*, 2015. november 6. 1–16. p.

URL: <http://jssam.oxfordjournals.org/content/early/2015/11/06/jssam.smv037.short?rss=1>

Számos kutatást végeztek az elmúlt évtizedekben arra vonatkozóan, hogy miért dönt valaki egy felmérésben való részvétel mellett, és milyen kognitív folyamatok zajlanak a válaszadóban az adatszolgáltatásra való meggyőzés közben. A téma ma is aktuális, mivel különféle adatgyűjtési módok segítségével (például internetes önkitöltős kérdőív, papíralapú személyes lekérdezés, telefonos lekérdezés stb.) kell elérni más és más társadalmi milióból származó embereket. A szerző egy szociálpszichológiai megközelítést vázol fel, amelyben a kérdőíves felmérést idegen emberek közötti társas interakcióként értelmezi, összefoglalja a szakirodalom eredményeit, és kijelöli az általa fontosnak vélt további kutatási területeket.

Más szerzők korábban megállapították, hogy bizonyos társadalmi normák döntő szerepet játszanak abban, hogy a válaszadó részt vesz-e a felmérésben. Ilyen például a kölcsönös tisztelet, az őszinteség (a válaszadó is igazat mond, a kérdező pedig igazolja magát), valamint az a tényező, hogy az összeíró személye egy konkrét szervezetet képvisel. Mindezek mellett az emberek döntésében szerepet játszhat, hogy válaszaikon keresztül kifejezzék véleményüket, esetleg hisznek abban, hogy a felmérés eredményein keresztül a társadalom megismerheti a főbb gazdasági, társadalmi és politikai folyamatokat, mélyebb összefüggéseket.

Bradburn szerint a fenti állítások helytállóak, azonban nem vizsgálják részleteiben magát a döntési folyamatot. Egy három szakaszból álló modellben értelmezi a kérdőívben való részvételt, amely az „első öt másodpercből”, a bemutatkozásból és a felmérésben való részvételre irányuló felkérésből áll. Az első öt másodperc döntő fontossággal bír a részvételre vonatkozóan, ezért nagy kihívást jelent. A módhatás miatt máshogy kell készülni a telefonos interjúra és a személyes lekérdezésre, mivel nem mindegy, hogyan jön létre a kérdező és a válaszadó közötti kapcsolat. Személyes találkozásnál döntő lehet a kérdezőbiztos kinézete, külső tulajdonságai, telefonos megkeresésnél pedig a hangszín, amelynek segítségével valamelyest kategorizálhatóvá válik az adatszolgáltató számára. Ugyancsak fontos a

személyes találkozásnál a felkérő levél, amely a találkozás előtt bekerülhet a válaszadó postaládájába, és felkészítheti őt a kérdező érkezésére, ami a telefonos kérdezésnél sok esetben nem kivitelezhető.

A bemutatkozás szakasza akkor következik, amikor a válaszadó kinyitja az ajtót, vagy nem utasítja vissza egyből a kérdezőt. Kihívást jelent a telefonos interjúnál, hogy semmit nem lehet tudni a válaszadóról (esetleg a települést, ahol él), míg a személyes interjú esetén a ház vagy a kert külleme már bőséges információkat szolgáltat, amelyek segítségét ki lehet használni a meggyőzés során. Olyan tényezők is sokat számítanak, mint a kérdező beszéde: általános tapasztalat, hogy azok a kérdezőbiztosok a legsikeresebbek, akik nem beszélnek se túl hadarva, sem pedig túl kevés szünettel.

A válaszadó felkérésénél is számos tényezővel kell kalkulálni. Azzal a személlyel, aki úgy gondolja, hogy a válaszaival jutalmazhat másokat, illetve úgy véli, hogy válaszaival mások jóllétét segíti elő, nem lesz gond a meggyőzés terén. Jutalom lehet az is, hogy egy feltehetően magányos válaszadó megbeszélheti a problémáit egy szimpatikus, nem ítélező kérdezőbiztosal, de egy érdekes kérdőív is megfelelő motivációnak bizonyulhat. A jutalmazás másik formája az ajándék, amely hatást gyakorol a megvalósulási arányokra, de önmagában nem kizárólagos ösztönző erő. Arra is érdemes emlékeztetni a válaszadókat, hogy a végső eredmények kevésbé lesznek értékesek a válaszaik nélkül.

A fenti tényezők figyelembevételével kell megszervezni a kérdezők kiválasztását és oktatását is. Főként a telefonos kérdezők kiválasztásánál fontos szempont a hangszín, viszont bizonyos kommunikációs készségekre nem szükségszerű az elején nagy hangsúlyt fektetni, mivel ezek a technikák könnyen elsajátíthatók. Szükséges oktatni a kérdezőket arra, hogy miként kezeljék a vonakodó válaszadókat, illetve a megtagadókat, továbbá fejleszteniük kell problémamegoldó készségüket is. Ez utóbbihoz használhatók folyamatleírások is, amelyeket a valóságban előforduló szituációknak megfelelően kell kidolgozni. Ha a válaszadók ismerik a felmérés célját, szívesebben részt vesznek abban, ezért a kérdezőbiztosoknak is tisztában kell lenniük azzal, hogy mire irányul és miért fontos az adott kutatás.

TÁRGYSZAVAK: survey statisztika, kérdőíves felmérés, társas interakció, társadalmi normák

Gazdaság

123/2015

A termelékenység mutatóinak nemzetközi összehasonlítása

Prabhdeep Gill: International comparisons of productivity – final estimates, 2013

Statistical Bulletin of the Office for National Statistics, 2015. február 20. 1–24. p.

URL: http://www.ons.gov.uk/ons/dcp171778_395943.pdf

A fejlett országok egy csoportját tömörítő G7 tagjainak termelékenységi szintjét az Egyesült Királyság mutatójával összehasonlítva megállapítható, hogy a hat másik állam 2013. évi termelékenységének átlagos értéke tizenhét százalékponttal nagyobb. A G7 1992. évi adatai alapján a hat másik ország átlagához mért távolság kisebb volt. A hét országra számított, egy munkaóra és egy munkásra jutó 2013. évi teljesítmény egy százalékkal meghaladta az előző évit, az Egyesült Királyság egy munkásra jutó GDP-értéke nőtt, de csökkent az egy munkaóra jutó érték.

Egyes kísérleti számítások nem a GDP értékével, hanem a nettó hazai termék (net domestic product – NDP) értékével mérték a munka termelékenységét. A számítás első alkalommal vette figyelembe a tárgyi eszközök (termelő-berendezés, ipartelep, iroda stb.) értékcsökkenési leírását is, és ez az új megközelítés csökkentette a brit mutató távolságát a másik hat ország (Franciaország, Japán, Kanada, Németország, Olaszország, Egyesült Államok) átlagos termelékenységétől. Az így módosított termelékenység amerikai, németországi és franciaországi szintje jóval magasabb, mint az Egyesült Királyságé.

A brit termelékenységi mutatókat összehasonlították a nem G7-be tartozó országok színvonalával is, itt például a spanyolországi termelékenység kilenc százalékponttal magasabb, és jelentősen elmarad például az írországi, a belgiumi és a hollandiai szinttől. Az egy munkásra, illetve az egy teljesített munkaóra jutó érték eltérő rangsora azt fejezi ki, hogyan különböznek a heti munkaidők, illetve a teljes és a részmunkaidős dolgozók arányai.

A nemzetközi összehasonlítás azonos OECD-forrásokra alapozott minden ország GDP-, illetve munkaidőfelhasználás-adatainak számításában. Ahol az elérhető, ott a nemzeti valuta árfolyama helyett a vásárlóerő-paritás (purchasing power parity – PPP) szerepel a termelékenység számításában.

TÁRGYSZAVAK: termelékenység, nemzetközi összehasonlítás, egy munkaóra jutó GDP, egy alkalmazott munkásra jutó GDP, tárgyi eszköz értékcsökkenési leírása, G7-országok

NÁDUDVARI ZOLTÁN

124/2015

Az adózás hatása az oktatás kiadásaira. A nemzedékek közötti, a keresetekben tapasztalható tartós eltérések nemzetközi elemzése

Hans A. Holter: Accounting for cross-country differences in intergenerational earnings persistence. The impact of taxation and public education expenditure

Quantitative Economics, 2015. 6. sz. 385–428 .p.

URL: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.3982/QE286/pdf>

DOI: 10.3982/QE286

Az előző nemzedékek által elért kereseti helyzet átörökítésének (intergenerational earnings persistence) esélyét több tényező magyarázza, ilyen például a nemzeti adórendszer (az adózás progresszív jellege), az oktatásra fordított költségvetési kiadás alakulása. A humántőke felhalmozásának több nemzedékre kiterjedő vizsgálatai az Amerikai Egyesült Államok és tíz másik ország adatait vették figyelembe (például hogy a kölcsönhöz jutás akadályai milyen hatásúak a kereset szintjei közötti tartós különbségre, az átörökítésre). Megállapítható, hogy a gyermeket nevelők döntése, illetve a mobilitás esélye jobban függ a humán tőke egyéni befektetéseitől, mint a kölcsönhöz jutástól.

Elemezték az említett államok oktatási költségvetésének kapcsolatait a nemzedékek közötti társadalmi mobilitás esélyeivel. Az Amerikai Egyesült Államok mutatóit a skandináv, illetve a dél-európai országok oktatási és adózási helyzetével összehasonlítva rangsort alakítottak ki a rugalmasság nemzeti mértéke alapján. Európában a sorrend (a csökkenő társadalmi mobilitás felé haladva): Dánia, Norvégia, Finnország, Kanada, Svédország, Németország, Spanyolország, Franciaország, Olaszország és végül az Egyesült Királyság.

Az átörökített kereseti szint nemzetközi helye és a progresszív adózás között erős a negatív korreláció, azaz ahol a legerősebb a progresszív adózás, ott küzdhető le leginkább az előző nemzedéktől örökölt (alacsony) kereset. A modell további magyarázó té-

nyezői között említhető például a humántőkébe történt (előző nemzedék által teljesített) befektetések hatékonysága, a költségvetés oktatási kiadása, a kölcsönfelvétel korlátja, a szülők által a gyermeknek adott (anyagi) támogatás, a keresetek (sokk jellegű) megváltozása, és az örökölt képességek mértéke. A modell egyik tényezője a humántőke egyéni befektetése, a másik az örökölt képesség. Ezekre alapozva végezték az érzékenységvizsgálatokat és a kalibrálást.

A nemzetközi összehasonlítás alapján az Egyesült Államok szakpolitikáját a többi tíz ország modellezett viszonyaival is helyettesítették. Az egyik esettanulmányban például a dániai progresszív adórendszer, illetve a felsőoktatás dániai költségvetési arányának alkalmazásával modellezték az átörökített keresetek feltételezett viszonyait az Amerikai Egyesült Államokban. Meghatározták, hogy mennyivel csökkenne itt a kereset átörökítésének mértéke, ha megnövelnék a közoktatás költségvetésének értékeit.

Ahol a kormányzat nagyobb adóteherrel teremt fedezetet az oktatás nagyobb költségvetési támogatására, ott rendszerint csökken az ösztönzés az egyéni (családi) befektetésekre, és ez gyengíti a kapcsolatot a szülők pénzügyi helyzete és a következő nemzedék keresete között. A modell alapján megállapítható, hogy az adózás hatása nagyobb a kereset átörökítésére, mint a költségvetésből az oktatásra fordított előirányzatoknak.

TÁRGYSZAVAK: adórendszer, oktatási kiadás, nemzedéken átívelő kereseti helyzet, nemzetközi összehasonlítás, Amerikai Egyesült Államok, Dánia

NÁDUDVARI ZOLTÁN

125/2015

A nemzeti adóhatóságok információcseréjének jogi gyakorlata

Roman Seer: Overview of legislation practices regarding exchange of information between national tax administrations in tax matters
Brussels, 2015, European Parliament. 1–43. p.

URL: http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/563452/IPOL_STU%282015%29563452_EN.pdf

Áttekintés készült az Európai Parlament felkérésére azokról a hatályos uniós jogszabályokról, amelyek az adózás információinak a nemzeti adóhatóságok közötti kölcsönös átadására vonatkozó rendelkezéseket tartalmazzák. Az EU és az OECD egyeztetve

alakította ki az adózás nemzetközi adatcseréjének jogi alapjait (például OECD Model Tax Convention – MTC, illetve Tax Information Exchange Agreement Model – TIEA). Az EU irányelve keretet ad az adóhatóságok információcseréjének (Directive on Administrative Cooperation), ezen belül az adózási ügyekben is kialakult az uniós joggyakorlat. Megvizsgálták, hogy milyen garanciák érvényesülhetnek az adózás információinak úgynevezett automatikus nemzetközi cseréje esetén.

Az Európai Parlament részére készült szakértői vélemény kiemelten tartalmazza az adóalanyok jogi védelmét, ezen belül különösen a személyes és az üzleti információk bizalmas kezelését, a szakmai, az ipari, az üzleti titkok hatásos védelmét. Az EU minimumkövetelménye ezen a téren, hogy a nemzetközi adótitok is részesüljön megfelelő jogi védelemben. Ez összefügg a globális folyamatokkal, ahol a nemzetközi befektetés, az intézmények, a tőke és a személyek országok közötti akadálytalan áramlása egyben az adózást is érinti. Az unió keretében viszont nemzeti hatáskörben maradt az adóvizsgálat eljárása, és a jogkövetkezmények is az egyes országok adójogának megfelelően érvényesíthetők.

Az EU tagállamai között, illetve a tagállamok és harmadik országok között kevésbé szabályozott a nemzetközi információáramlás – adózás tekintetében ezen indokolt változtatni. Egyidejűleg érvényesülnek az adózás kétoldalú és sokoldalú nemzetközi megállapodásai, szerződésai, továbbá az EU jogszabályai. Az OECD adózási dokumentuma (MTC 26. cikkely) 2005-től előírja a kettős adózásra vonatkozó szerződés (Double Tax Treaty – DTT) keretében az országok információcseréjének szabályait, erre azonban nem alkalmazható a banktitok a felek országaiban.

Az OECD másik dokumentuma, a TIEA 2002-től képes meghatározni az úgynevezett adóparadicsomok (tax havens) adóelkerülési gyakorlatát, és az országok közötti adatközléseket kérésre teljesítik az úgynevezett együttműködő joghatóságok.

Az Európai Unió az említett OECD-dokumentumokkal összhangban alkotta meg 2014-től hatályos irányelvét a hatóságok együttműködéséről (Directive on Administrative Cooperation in Direct Taxation – DAC-1), amely az első szabályozási lépés a közvetlen adózás információinak automatikus nemzetközi cseréje (Automatic Exchange of Information – AEOI) felé.

A DAC-2 jelű irányelv 2016-tól lép hatályba, ezen belül a FATCA (Foreign Account Tax Compliance Act)

a külföldi számlavezetésre, az AEFI (Automatic Exchange of Financial Account Information) a pénzügyi számlák adatainak automatikus cseréjére tartalmaz jogi előírásokat. A hatályos jogszabályok alapján az információk nemzetközi átadása történhet kérésre, a felek spontán intézkedésével, illetve automatikusan, de ezek között nem tisztázott a hierarchia. A jogszabályok ezzel kapcsolatban az adózási kockázatok figyelembevételét ajánlják a jogalkalmazásban.

Az Európai Bizottság most vizsgált előterjesztése az úgynevezett kétlépéses megközelítést („2-step approach”) tartalmazza az adózás nagyobb átláthatósága érdekében, egyrészt a nemzetközi áruforgalmat (Advance Cross-Border Ruling – ACBR), másrészt a szokásos piaci árat, ártartományt (Advance Pricing Agreement – APA) érintő információk kapcsán. A két jogi szabályozás lehetőséget fog adni a bizottságnak minden tagállam adóhatsági dokumentumainak elérésére, és a rendszerezett adózási információktól függően dönthetnek az egyes államoknak nyújtható támogatásokról a második lépésben.

TÁRGYSZAVAK: adóhatóság, jogszabály, nemzetközi adatcsere, adatvédelem, Európai Bizottság

NÁDUDVARI ZOLTÁN

126/2015

Az európai integrált tőkepiac hatása a növekedésre és a stabilitásra

Niki Anderson – Martin Brooke – Michael Hume – Miriam Kürtösiová: A European Capital Markets Union: implications for growth and stability *Bank of England Financial Stability Paper*, 2015. 33. sz. 1–25. p.

URL: http://www.bankofengland.co.uk/financialstability/Documents/fpc/fspapers/fs_paper33.pdf

Brit szakemberek megvizsgálták olyan integrált európai tőkepiac (Capital Markets Union – CMU) létrehozásának feltételeit és várható hatásait, amely mérsékelhetné a bankok jelenlegi meghatározó szerepét a friss tőke bevonásában, és növelné a nemzetközi részvény- és kötvényforgalmat. A CMU támogathatná a tagállamok gazdasági fejlődését, javítaná a magánszektor kockázatainak megosztását. A CMU szélesíthetné a tőkefelvétel választékát, több intézményi befektető jelenne meg a megtakarítások hasznának realizálására. Csökkenthető lenne a tőke menekülése miatti fenyegetés és több értékpapír kerülhetne forgalomba az EU tőkepiacain.

A gazdaság nagyobb stabilitásához vezet, ha a magánszektor kockázatait megosztva kisebbek lennének a jövedelmek, illetve a fogyasztás kilengései, bővülne a befektetések nemzetközi kínálata. Ilyen átalakulás történt az Amerikai Egyesült Államok pénzügyi rendszerében is a banktevékenységek korlátozásával (Glass-Steagall Act, Regulation Q). A CMU révén kevésbé függene az egyes tagállamok fogyasztása a belföldön létrehozott jövedelemtől, könnyebben találna külföldi megtakarító partnert, amelynek igénye van a friss (működő) tőkére. A válság időszakában hirtelen zuhant a fogyasztás és az egyes országok ezt nehezebben kezelték, mint az olyan térségek, amelyek föderális alapon működnek, a kockázat megosztásával.

fő hajtóereje a gazdaság növekedésének elősegítése, és a stabilitás erősítése. A CMU mérsékelné a válság időszakában tapasztalt káros folyamatok hatását, például a befektetett eszközök leértékelését, a tőke menekülését, és ennek következményeként a nemzeti tőkepiacok veszteségeit. A jól működő európai integrált tőkepiacon jegyzett értékpapír a tényleges értékén forgalmazható, és ez áttekinthetővé tenné a felek között megosztott kockázatokat.

TÁRGYSZAVAK: tőkepiac, gazdasági növekedés, befektetés, kockázatmegosztás, Európai Unió

NÁDUDVARI ZOLTÁN

127/2015

Termelési tényezők, bérek és árak nemzetközi mozgása

Elena Podrecca – Gianpaolo Rossini: International factor mobility, wages and prices
Review of Development Economics, 2015. 3. sz. 683–694. p.

URL: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/rode.12159/abstract>

DOI: 10.1111/rode.12159

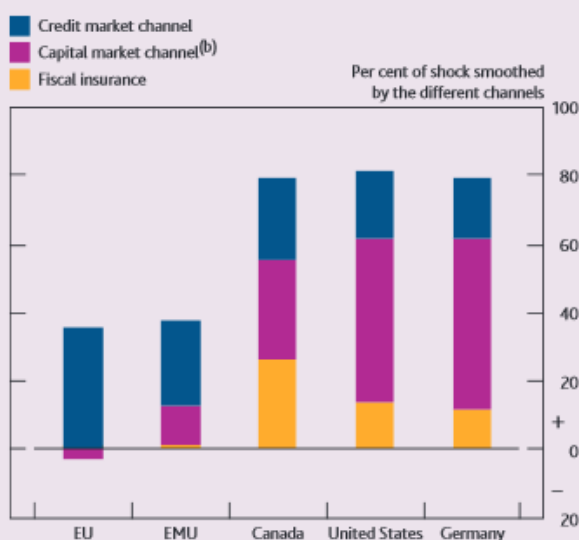
A vizsgált tizenhárom európai ország 1995–2013. évi adatokkal modellezett bérhelyzetét befolyásolja a működő tőke kiáramlása (outward foreign direct investment – FDI), valamint a munkaerő beáramlása más országokból. A külföldi közvetlen tőkekiáramlás (outward FDI) kapcsolatban van az úgynevezett offshore adózási előnyökkel, és az ebben érdekelt munkaadók, valamint a belföldi munkavállalók más pozícióból folytathatnak béralkut, mint ilyen ügyletek nélkül. A külföldi leányvállalatok a termelési folyamat bizonyos részét átvehetik, a tulajdonos vállalat döntése szerinti mértékben és szerkezetben. Gyengítheti a munkavállalók tárgyalási pozícióit a migráció is, ha a munkaerőpiacon megjelenik az olcsóbb munkaerő.

A béralkut befolyásolja az ország munkanélküliségi szintje is, tekintettel arra, hogy a munkát keresők hatással vannak mind a legális, mind az illegális munkaerőpiacra.

TÁRGYSZAVAK: nemzetközi tőkemozgás, bér, ár, munkaerőpiac, migránsok, nemzetközi összehasonlítás

NÁDUDVARI ZOLTÁN

Chart A Risk sharing in the EU, EMU and selected federations^(a)

Sources: IMF (2013), 'Toward a fiscal union for the euro area, technical background notes', September. Based on Hepp and von Hagen (2012) for Germany; Asdrubali, Sorensen and Yosha (1998) for the United States; Balli, Basher and Rosmy (2011) for Canada; and Afonso and Furceri (2008) for the EMU and EU.

A kockázat megosztása az EU, a GMU (Európai Gazdasági és Monetáris Unió, angolul Economic and Monetary Union – EMU) és a választott föderációk esetében

A tőkepiacon a mások megtakarításait közvetlenül is igénybe lehet venni, valamint közvetve, a vállalat értékpapírjainak kibocsátásával. Az Egyesült Államok vállalatai sokkal nagyobb arányban élnek a forgalomképes értékpapírok kibocsátásával, mint az EU tagállamaiban, ahol túlsúlyban vannak a bankkölcsönök. A vizsgált európai tőkepiac várható tőkekiáramlása tartalmazhatná mind a háztartások, mind a vállalatok megtakarításait, és megvalósulhatna a befektetések nemzetközi áramlása is. A belföldi lehetőségektől függetlenül választhatnának a sokféle külföldi befektetési lehetőség közül. A befektetések

128/2015

Háromszintű ágazatközi vizsgálat a foglalkoztatás státusa és a mentális egészség alakulására a gazdasági visszaesés időszakában

Veerle Buffel – Vera van de Straat – Piet Bracke: Employment status and mental health care use in times of economic contraction: a repeated cross-sectional study in Europe, using a three-level model *International Journal for Equity in Health*, 2015. 29. sz. 1–19. p.

URL: <http://www.equityhealthj.com/content/pdf/s12939-015-0153-3.pdf>

DOI: 10.1186/s12939-015-0153-3

A jelen gazdasági válság kapcsán a tanulmány egyik kérdése az európai felmérési adatok alapján, hogy a vizsgált két csoport (a munkanélküliek és az alkalmazásban állók) miként veszik igénybe az orvosi mentális egészségügyi ellátást.

A másik vizsgált összefüggés, hogy milyen a kapcsolat egyrészt a foglalkoztatás jellege, másrészt a mentális egészségügyi ellátás igénybevétele, valamint az ország makroökonómiai változói között.

A szerzők kiinduló feltételezése a közvetett kapcsolat a foglalkoztatás vizsgált státusa, a makrogazdasági környezet és a mentális egészség alakulása között. Az a szerzők hipotézise, hogy a romló vagy kedvezőtlen makrogazdasági környezet, illetve a gazdasági válság ronthatja a vizsgált csoportok mentális egészségét, és ez megmutatkozik abban, hogy többen veszik igénybe a mentális egészségügyi ellátást.

Az egyik vizsgált csoportba a munkanélküliek tartoznak, és feltárható olyan sajátos („provokációs”) mechanizmus, amely ebben a körben vélhetően erős, mert itt általában kevesebb a felhasználható erőforrás mind a társadalmi részvételre, mind a stresszes helyzetek leküzdésére nézve. A másik csoportba az alkalmazásban állók tartoznak, ott még hangsúlyosabb lehet ez említett „provokációs” hatás, mert a romló gazdasági helyzet miatt a munkafeltételek is rosszabbak lehetnek.

A mentális egészség romlásának egyik jele, hogy megnő a kielégítetlen igény a mentális egészségügyi ellátás iránt, akár a munkanélküliek, akár az alkalmazásban állók körében. Ha közvetlen a kapcsolat a gazdasági instabilitás és az egészségügyi helyzet között, akkor azt feltételezhetjük, hogy nagyobb az ellátás igénybevétele, függetlenül attól,

hogy a mentális egészségügyi problémák megszorodtak-e vagy sem.

Az alkalmazásban állók körében megvizsgálható az említett összefüggés, bár itt a megelőző egészségügyi ellátás is szerepet kaphat. A másik csoport a munkanélkülieké, és kérdés, hogy itt több mentális egészségügyi ellátásra van-e igény, például a feltételezhetően rosszabb állapotuk következtében. További vizsgálati szempont, hogy az ellátás hol történik, vagyis mennyire valószínű, hogy viszonylag sokan a háziorvoshoz fordulnak, és emiatt a szakorvos pszichiáter felkeresése csökken, függetlenül az egyének aktuális mentális egészségügyi helyzetétől.

A tanulmány modellje az Eurobarométer 2002., 2005–2006. és 2010. évi, egymást követő nemzetközi összehasonlító felméréséből származó adatokat vett igénybe, és vizsgálták a fontosabb ágazati jellemzőket is a megfigyelt huszonegy országban. A végső mintavételi eljárás összesen 22978 férfi és 28014 nő válaszait tartalmazza.

A vizsgálat lineáris és logisztikus többszintű regressziós összefüggésekkel elemezte a mentális egészség alakulását, itt a modellfüggő változójaként a háziorvoshoz és a pszichiáterhez kapcsolódó mentális egészségügyi problémákat határozták meg az említett két csoportra vonatkozóan.

A modell legalsó szintje az egyén. A második szinten vannak a vizsgált országokon belüli időszakok. A harmadik szint a nemzetközi összehasonlításban az országok adatsorait tartalmazza. A három szint elemzése lehetővé teszi a becsléseket mind a longitudinális, mind az ágazatközi makrohatások körében. A felvázolt modellben a makrogazdasági helyzet egyik változója a nemzeti munkanélküliségi ráta, a másik a GDP növekedési rátája.

Negatív a korreláció az ország munkanélküliségi rátája és a mentális egészség alakulása között a nők esetében, bár ilyen összefüggés csak az alkalmazottak csoportjában van. A nők körében nem mutatható ki ilyen kapcsolat a makrogazdaság jellemzőinek változása és a mentális egészség indikátora között.

A férfiak csoportjában az egészségügyi ellátás indikátora összefügg egyrészt az ország munkanélküliségi rátájával, másrészt annak változásaival, továbbá a GDP reálnövekedési ütemével, függetlenül a megfigyelt egyének mentális egészségétől. Ilyen hatás nem mutatkozott a mintába tartozó nők esetében.

Mind a munkanélküli, mind az alkalmazott férfiak körében az a tendencia, hogy amelyik országban

növekvő a munkanélküliségi ráta, ott nagyobb az esély arra, hogy az egyén kapcsolatba lép a háziarvossal, függetlenül mentális egészségétől. Ugyanakkor a férfialkalmazottak körében kisebb annak a valószínűsége, hogy kapcsolatba lépnek egy pszichiáterrel.

Igazolt az első hipotézis az indirekt mechanizmusra, azaz mind a munkanélküli, mind az alkalmazott férfiak mentális egészsége rosszabb azokban az országokban, ahol magasabb a munkanélküliség aránya. A hatás egyik lehetséges magyarázata, hogy a munkanélküliek pesszimistábbak a jövőbeli kilátásaik miatt, mivel esélyeik az újra foglalkoztatásra alacsonyabbak. Az is magyarázat, hogy az alkalmazottak nagyobb munkahelyi bizonytalanságban, intenzív megterhelésben érzik magukat, amelyek a rosszabb mentális egészség eseteiben kockázati tényezők.

A modell szerint a nők körében a magas munkanélküliségi ráta és a mentális egészség közötti összefüggés csak az alkalmazásban lévőknel mutatható ki. Ennek egy lehetséges magyarázata a társadalmi norma elmélete.

Az eredmények azt is mutatják, hogy azokban az országokban, ahol csökkenő a GDP-növekedési ráta, a férfiak mentális egészsége kis mértékben rosszabb azokéhoz képest, akik a növekvő GDP növekedési rátájú országokban élnek. A nők esetében erre alig találtak bizonyítékot.

Erre magyarázat lehet, hogy a gazdasági válság hatással van a tudatos egészségre (több fizikai aktivitás, kevesebb alkoholfogyasztás), vagy még az is, hogy túl kevés idő telt el 2010 óta, hogy a mentális egészség hosszú távú hatásait feltérképezzük.

Azokban az országokban, ahol nagyarányú a munkanélküliség, az általános egészségügyi ellátást sokkal gyakrabban veszik igénybe mind a munkanélküli, mind az alkalmazott férfiak, függetlenül az aktuális mentális egészségügyi helyzettől.

Azokban az országokban, ahol csökkent a GDP növekedési rátája, a férfialkalmazottak kevésbé valószínű, hogy kapcsolatba lépnek pszichiáterrel, függetlenül mentális egészségi állapotuktól. A nőknél ugyanakkor emelkedett a háziarvoshoz fordulások száma.

Fontos, hogy különbséget tegyünk az elsődleges és a specializált egészségügyi ellátás igénybevétele között, mivel a makrogazdasági feltételek hatása függ a gondozás alkalmazott típusától is.

A munkanélküliek, valamint az alkalmazottak csoportjaiban vannak további fontos eltérések. A

munkanélküliek esetében például az időtartam és a munka elvesztésének oka, az alkalmazotknál a munkakör belső és külső jellemzői a lényegesek. Ezek a megkülönböztetések is kapcsolódhatnak a mentális egészség és az egészségügyi ellátás témaköréhez. Ilyenformán további vizsgálatok kellenek a munkanélküli–dolgozó kettősön túlmutatóan.

TÁRGYSZAVAK: foglalkoztatottság, mentálhigiéné, gazdasági válság, munkanélküliség, munkaügyi statisztika

TÓTH JÁNOS MÁRK

129/2015

A vállalatok innovációinak elemzése, magyarázatai

Sam Tavassoli – Charlie Karlsson: Firms' innovation strategies analyzed and explained

CESIS Electronic Working Paper Series Paper, 2015. 396. sz. 1–30. p.

URL: <https://static.sys.kth.se/itm/wp/cesis/cesiswp396.pdf>

Az EU-tagállamok rendszeres közösségi innovációs felmérésének (Community Innovation Survey – CIS) svédországi adataiból készült elemzés a 2002 és 2012 közötti időszakra vonatkozik. Öt innovációs felmérést hajtottak végre ebben a tíz évben, és az elemzés ezek adataiból összesen tizenhat vállalati stratégiát különböztet meg. A négy alaptípus a folyamat-, a termék-, a piaci és a szervezeti innováció. Az elemzés a Schumpeter által meghatározott alaptípusok különböző kombinációit tartalmazza.

Megállapítható, hogy a vállalatok sokféle innovációs stratégiát választottak, sajátos és egymástól eltérő preferenciáiknak megfelelően. A vizsgált vállalati kör időben alig változtatott a bevált innovációs stratégiáján, ezt az átmeneti valószínűség mátrix (Transition Probability Matrix – TPM) alkalmazásával elemezték. Vizsgálták az egyes innovációs stratégiák lényeges meghatározó tényezőit, multinomiális logit modellt alkalmazva, kiemelve a vállalatok körében hasonló megközelítéseket.

A folyamat innovációit elősegítette a vállalaton belüli befektetés a kutatás-fejlesztésbe (K+F), a gépberuházás, a foglalkoztatottak szakmai képzése, valamint az üzemméret.

Az elemzés a piaci és a szervezeti innovációk néhány (kevésbé lényeges) tényezőjét is tartalmazza, ilyen például a vállalat kooperációinak hatása. Pozitív hatású a vállalatközi termelési együttműködés, valamint a külső K+F igénybevétele az innová-

ciós stratégia eredményeire. A vizsgált innovációs stratégiákból tizenkettőre volt pozitív hatású a vállalaton belül végzett K+F, és erős pozitív hatásuk van a külkereskedelmi (import és export) kapcsolatoknak is.

Megvizsgálták, hogy egyidejűleg hányféle típust választanak az innovációs stratégiákból, és az éppen vizsgált típus miként kapcsolódik az egymást követően választott (eltérő) újhoz. Rendszerint a szervezeti innováció következményeként indulnak újabb vállalati fejlesztések, például a folyamatokra, a termékekre, illetve a piacokra vonatkozóan. A vállalat teljesítményére nézve mérhető hatása van a választott innovációs stratégiának, például növelheti a termelékenységet.

TÁRGYSZAVAK: közösségi innovációs felmérés, innovációs stratégia, innovációk Schumpeter-típusai, Svédország

NÁDUDVARI ZOLTÁN

130/2015

A kutatás-fejlesztés, a profit és a cég értéke: strukturális becslés

Missaka Warusawitharana: Research and development, profits, and firm value: a structural estimation

Quantitative Economics, 2015. 6. sz. 531–565. p.

URL: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.3982/QE282/pdf>

DOI: 10.3982/QE282

Kedvező esetben a kutatás-fejlesztés (K+F) ráfordításai olyan innovációkat eredményeznek, amelyekkel a befektető bővítheti a jövedelmező termelését. A modellvizsgálat eredményei alapján megállapítható, hogy a K+F milyen hatású az egyes ágazatok jövedelemtermelésére, illetve miként változik a nem pénzügyi vállalatok értéke a K+F-ráfordításoktól függően. A nemzeti adójogszabályok adhatnak ösztönzést a K+F-ráfordítások ésszerű felhasználására, előnyben részesítve a perspektivikus innovációs területeket.

A modell a COMPUSTAT kereskedelmi adatbázis konzisztens információit alkalmazza a vizsgálatba vont nem pénzügyi vállalatok jelentéseiben levő K+F-ráfordításokra, valamint működési eredményre, illetve cégértékre. A modell olyan mutatókat képez (a Tobin-féle „q” tényezőként), amelyek számszerűsítik a vállalat eszközeinek (jelenlegi) piaci értékének arányát a becsült pótlási költségekhez mérten. A piaci érték meghatározásának fő tényezője az egységnyi tőkére számított működési eredmény, és a K+F-ráfordítások a profit növelését segíthetik elő. A min-

tába választott nem pénzügyi vállalatok általános jellemzője, hogy a nagyobb K+F-intenzitás felé haladva a Tobin „q” viszonyszám is növekvő tendenciájú, vagyis a cég piaci értéke meghaladja az eszközpótlások költségét. Gazdasági értelemben és statisztikailag szignifikáns a K+F-ráfordítás hatása mind a profitra, mind a cég (jelenlegi) piaci értékére.

Kalibrálásra is alkalmas az alkalmazott modell, kiszámítható például hogy egységnyi K+F-ráfordítás milyen növekedést hozhat a nem pénzügyi vállalat működési eredményében. Számításokat végeztek a K+F felhalmozott eszközeinek gazdasági élettartamára is, eldönthető, hogy például három vagy hét éves legyen a szakmai kutatás-fejlesztés eszközeinek megújítási ciklusa.

A modellszámítás a gazdasági tevékenységek egységes osztályozási rendszerének (négyjegyű) szakágazatai szerint készült, így a K+F-intenzitás és a működési eredmény, illetve a cég piaci értékének alakulása a szerkezeti tulajdonságokat is figyelembe veszi. A szerkezeti elemzés egyik tényezője, hogy a K+F kiadásaihoz milyen adókedvezményt (R&D tax subsidy), más költségvetési támogatást adtak az egyes kiemelt szakágazatokban.

TÁRGYSZAVAK: vállalati profil, kutatás-fejlesztés, cégérték, adókedvezmény

NÁDUDVARI ZOLTÁN

131/2015

Az Amerikai Egyesült Államok vállalatainak kutatás-fejlesztési eszközei, szervezeti tőkéje és a külföldi beszállítások

Wendy C.Y. Li: Organizational capital, R&D assets, and offshore outsourcing

Conference of ASSA (Allied Social Science Associations), Boston, 2015. január 3–5. 1–33. p.

URL: <https://www.aeaweb.org/aea/2015conference/program/retrieve.php?pdfid=1172>

A csúcstechnika ágazatai az Egyesült Államokban gyorsan növelték a külföldi beszállítások arányát az utóbbi évtizedben. Élénk vita folyik a belföldi vállalatok kiüresedéséről és a munkahelyvesztés hatásairól. A modell a COMPUSTAT kereskedelmi adatbázis ágazati mutatóira alapozott, tényezője például a nem pénzügyi vállalatok eszközállománya, a kutatás-fejlesztés (K+F) ráfordítása és értékcsökkenési leírása, valamint a szervezeti tőke alakulása a na-

gyobb amerikai ágazatokban, ahol nagy a K+F intenzitása.

Abban a vállalati körben, ahol viszonylag nagy a külföldi beszállítás (offshore outsourcing) részese-dése, ott kisebb a K+F és a szervezeti tőke befektetése, viszont gyorsabb a termelékenység növekedése. A cégek piaci értékét növeli K+F-eszközök állománya is, és szoros a kapcsolat a K+F-eszközök és a szervezeti tőke között a csúcstechnika vezető vállalatai esetén.

A modellvizsgálat az Egyesült Államok kilenc olyan ágazatára vonatkozik, amelyek K+F-intenzitása a legnagyobb. Az előrettekintő modellszámítások eredménye a K+F-eszközök és a szervezeti tőke értékcsökkenési rátáinak becslése a vizsgált ágazatokban. Az értékcsökkenés a vállalat immateriális eszközeire számítható ennek megfelelő ágazati kulcsokkal. Erősebb az olyan ágazatok versenyképessége a nemzetközi piacon, amelyek viszonylag nagymértékben alkalmaznak immateriális eszközöket.

Összevetették a két rangsort, az egyik az említett két immateriális eszközcsoportra, a másik a viszonylagos globális versenyképességre vonatkozik és nincs lényeges eltérés az ágazatok helyezésében. Megállapítható, hogy a technológia önmagában kevés az Egyesült Államok csúcstechnikát előállító ágazatai nemzetközi versenyképességéhez. Becslések szerint ebben a kilenc ágazatban jelentősebb a szervezeti tőke nagysága, mint a K+F-eszközök értéke. Az Amerikai Egyesült Államok gazdaságának egészére érvényes ez a nagyobb érték, a nem csúcstechnikát előállító ágazatokkal együtt is.

TÁRGYSZAVAK: szervezeti tőke, kutatás-fejlesztési eszköz, külföldi beszállítás, értékcsökkenési leírás, Amerikai Egyesült Államok

NÁDUDVARI ZOLTÁN

132/2015

Az elektromos mikrohálózatok szükségleteinek becslése, a betápláló és fogyasztó profilozásával

Karol Fabisz – Agata Filipowska – Tymoteusz Hossa: Profiling of prosumers for the needs of electric energy demand estimation in microgrids

International Journal of Energy Optimization and Engineering, 2015. 4. sz. 29–45. p.

URL: <http://www.igi-global.com/article/profiling-of-prosumers-for-the-needs-of-electric-energy-demand-estimation-in-microgrids/132480>

DOI: 10.4018/IJEOE.2015100103

Az úgynevezett mikrohálózatok igényfelmérése különbözik a hagyományos elektromos hálózat tervezési eljárásaitól. Itt a hálózat egységei bizonyos napszakban fogyasztók, más napszakokban áramtermelők lehetnek, például megújuló energiaforrásokkal. Az ilyen fogyasztó és egyben termelő egyénileg, vagy csoportosan betáplálhat a mikrohálózatra (single prosumers or groups of prosumers). Az előrejelzés jelenlegi eljárása a hálózati energia fogyasztásának múltbeli adatsoraira épít, figyelmen kívül hagyva az említett kettősséggel összefüggő profilt (a továbbiakban: „kettős profil”).

A modellre alapozott előrejelzés alkalmas az ilyen kettős profilú hálózati egységek energiaigényének becslésére, bármely órában, a hét bármely napján és ezen belül a jellegzetes hálózati készülékek, valamint áramtermelő eszközök szerint. A hálózat tervezéséhez szükséges fogyasztási és egyben helyi áramtermelési adatok felmérése speciális ösztönzést igényel. Egyre több intelligens árammérő rendszert működtetnek ilyen mikrohálózatokban mind a fogyasztás, mind a megújuló (szél- és nap-) energiával termelt és betáplált árammennyiség regisztrálására (smart meters and the advanced metering infrastructure – AMI).

Az elvégzett modellszámítások egyik megállapítása, hogy legalább hatvan kettős profilú egység múltbeli adata alapján végezhető el az áramigény előrejelzése, például lineáris regressziót, szezonális exponenciális kiigazítást végezve a mikrohálózat aggregált adatain. Ilyen esetekben a jól illesztett előrejelzések bizonytalansága stabil és elfogadható. Javítja a becslési eljárást kiegészítő információk csatolását, és magyarázatot adhat a helyi áramfogyasztás idősorában észlelt kilengésekre. Az ilyen pontosított becslés alapozza meg az energiarendszer irányítását (Future Energy Management System – FEMS).

TÁRGYSZAVAK: elektromos hálózat, energiaigény

NÁDUDVARI ZOLTÁN

133/2015

Kitekintés a 2030. évi orosz energiatechnológiára. A biztonságosabb, hatékonyabb energia jövője

Liliana Proskuryakova – Szergej Filippov: Energy Technology Foresight 2030 in Russia. An Outlook for Safer and More Efficient Energy Future

Energy Procedia, 2015. augusztus. 2798–2806. p.

URL: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1876610215013181>

DOI: 10.1016/j.egypro.2015.07.550

Az energia hatékonysága és megtakarítása fejezet az 2011 és 2013 között készített *Oroszországi Tudományos és Technológiai Előrejelzése 2030* (Russian S&T Foresight 2030) című tanulmány része. Az összesen hat területet vizsgáló dokumentum áttekinti a tudomány és technológia olyan kulcskérdéseit, amelyek összefüggnek Oroszország versenyképességének erősítésével. A prognózist az ország miniszterelnöke 2014 januárjában jóváhagyta.

Az energetikai rész bemutatja a világméretű kihívásokat, fenyegetéseket, lehetőségeket, amelyek összefüggenek a vizsgált termékek, szolgáltatások innovációjával, fontosabb piacaikkal. Az elemzés megalapozza a jövőben készítendő kormányzati energetikai fejlesztési tervek ajánlásait.

Ebben az átfogó tervben az egyik fő cél a hosszú távon fenntartható és hatékony fejlődés. A műfórás munkái a világ tizenöt országának több mint kétszáz közleményét, mintegy kétezer szerző eredményét veszik figyelembe. A kitekintést nagyon sok szakmai tanulmány, statisztika, szabadalmi adat, bibliometriai mutató alapozta meg.

Megállapítható, hogy korunk energiaiparában a következő tényezők lényegesek, a fejlődés posztindusztriális jellegére is tekintettel:

- viszonylag gyors a növekedés az alacsony energiafogyasztású (különösen a csúcstechnikára alapozott) ágazatokban, gazdasági tevékenységekben;
- a korábbiaknál szélesebb az energiahordozók választéka;
- az energia térszerkezete a fogyasztókhoz közelebb viszi mind a termelést, mind a szállítást a jövőben;
- az energetikai ágazat hatékonyságát növelő programok indulnak;
- elterjednek az intelligens energiahálózatok, valamint az energiagazdaság információs rendszerei.

Átalakul az OECD-országokban az energiahordozók szerkezete a vizsgált időszakban, illetve 2035-ig a kereslet növekedése visszafogott lesz. Az összes energiefelhasználásban várhatóan csökken a kőolaj, a kőszén (egyres országokban az atomenergia) részesedése, és megnő a földgázé, valamint a megújuló energiahordozóké.

A tanulmány felhívja a figyelmet arra, hogy kimerülhetnek Oroszország hagyományos szénhidrogénkészletei. Lényeges hatásúak az olyan komplex termelési innovációk, amelyek világszerte fejlesztik a palaolaj, a cseppfolyós földgáz, a korszerű atomtechnika hatékonyabb kínálatát.

A vizsgált időszakban erős a környezeti kihívás hatása is. Elsősorban a nemzetközi klímavédelmi program követelményéhez igazodhat Oroszország jogrendszere, érvényesítve a szigorú nemzetközi követelményeket, és várható például a megújuló energia technológiák arányának növelése. Az ország teljes energiamérlegében jelenleg mintegy 14% ezek aránya, és 2030-ig eléri a 23%-ot.

A nemzetközi gyakorlat igazolja, hogy az ipari és háztartási hulladék energetikai hasznosítása nagy lehetőséget rejt. Ígéretesek a hidrogénalapú üzemanyagcellák új típusai, azok versenyképesek lehetnek a többi energiahordozással. A radioaktív anyagok nagyobb hatékonysága, a sugárzó hulladékok sokkal kisebb térfogata érhető el például a korszerű gyorsreaktorokkal, a zárt nukleáris üzemanyag-ciklus technológiáival.

A tudomány és a technika fontos fejlődési területe továbbra is a geológiai kutatás, például a szélsőséges éghajlati és földrajzi feltételek között feltárható új lelőhelyekkel. Számolni kell olyan számottevő tényezővel, mint a hatékony energiaszállítási technológia nagy távolságokra, a mélyebben fekvő és viszonylag kisebb hozamú kitermelési helyek gazdaságossága.

A prognózisban figyelembe kell venni továbbá a végső fogyasztás várható energiamegtakarítását a következő időszakban. Oroszország energiapiacán hiányzik a verseny, elsősorban a termelés és elosztás erős állami monopóliuma következtében. Elrettentően nagyok a piacra jutás akadályai a vizsgált értéklánc minden szakaszában.

A tanulmány megállapítja, hogy az említett nagy kihívásokra mind a kutatóknak, mind a szakpolitikának választ kell majd adni. Az előrejelzés sorra veszi a természeti, az újrahasznosított, az átalakított, a másodlagos, valamint a melléktermékből előállított energiahordozók világméretű piaci kilátásait, a fontosabb termékek, szolgáltatások mennyiségének várha-

tó alakulásával. Mérlegelni kell a mértékadó oroszországi és a külföldi kutatók-fejlesztők elérhető eredményeinek várható hatásait az energiaipar említett kategóriái szerint.

A vezető kutatóhelyek az Amerikai Egyesült Államokban, Nyugat-Európában (elsősorban francia, német, brit és norvég intézményekben), valamint Kínában és Japánban működnek. A tanulmány összesen tizennégy kiemelt tudományos, technológiai alapozó témát sorol fel, ilyen többek között

- a szénhidrogének mélytengeri kitermelése
- és a gőzturbinák új típusainak alkalmazása (gyors terhelésváltozással, nagy teljesítménnyel).

A dokumentum megállapításait a nemzeti stratégiai tervezés is felhasználja Oroszországban, egyrészt a közeljövőben elkészülő és 2035-ig kitekintő előrejelzésekben, másrészt az ország nagyobb energiatarsaságainak vállalati prognózaiban. Világszerte készülnek ilyen energetikai kitekintések, azokkal összevetve az oroszországi tanulmány több tekintetben eltér. Különösen azok a jegyzékek mások itt, amelyek a perspektivikus technológiákra, K+F-területekre vonatkoznak. Lényeges különbség például

- az előrejelzések célja,
- az érintett tématerületek lefedettsége,
- az időtáv,
- a részletezettség.

Az oroszországi klímapolitika is előírja az üvegházhatású gázok kibocsátásának jelentős, 50%-os csökkentését, azonban a tanulmányban leírt fejlesztések alig kapcsolódnak ehhez a szakpolitikai célhoz. Nem kínálnak eszközt az eredmények nyomán követésére. Hiányzik a bemutatott technológiák és termékek ráfordításának, az energiahatékonyság és -megtakarítás mérésének módszere.

A nemzeti prioritás, az oroszországi energetikai stratégia kevéssé tükrözi, hogy például miként alkalmaznak üzemanyagcellákat, bioenergiát, vagy intelligens hálózatot a célok megvalósítására. Jelenleg a nemzeti cél, illetve stratégia arra összpontosít, hogy fejlesszék az energiahordozó ásványok bányászatát, valamint az atomenergia ipari technológiáit. Más országok hosszú távú kitekintésében kiemelt jelentőségű a megújuló energia, az oroszországi előrejelzés 2020-ig (vagyis hét év távlatában) nagyon szerény ennek a két százalékos részesedése.

TÁRGYSZAVAK: megújuló energia, energiapolitika, stratégiai tervezés, hosszú távú előrejelzés, Oroszország

134/2015

A feldolgozóipari termelés földrajzi térségek közötti megosztásának hajtóerői Közép-Európa magjának országaiban

Robert Stehrer – Roman Stöllinger: The Central European manufacturing core. What is driving regional production sharing?

FIW-Research Reports, 2014/15. 2. sz. 1-45. p.

URL: http://www.fiw.ac.at/fileadmin/Documents/Publikationen/Studien_2014/02_Stoellinger_FIW%20Research%20Report_The%20Central%20European%20Manufacturing%20Core%20What%20is%20Driving%20Regional%20Production%20Sharing.pdf

A német és az osztrák ipar olyan közép-európai termelési láncot (Central European supply chain) alakított ki, amelyben a cseh, a lengyel, a magyar és a szlovák feldolgozóipari beszállítók az elsődleges partnerek. A modellvizsgálat az 1995 és 2011 közötti beszállítások adatait alkalmazza.

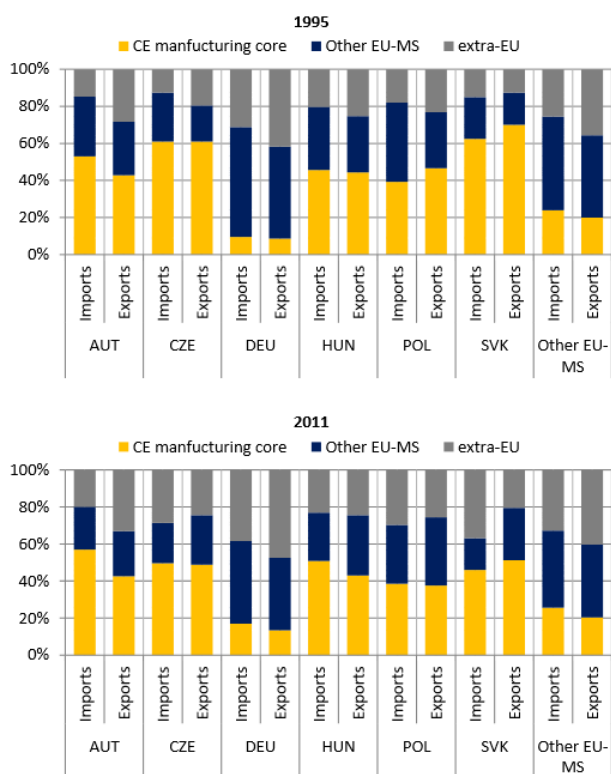
A termelési lánc hatására a hozzáadott értékkel mérve megnőtt a közép-európai országok feldolgozóiparának részesedése a nemzetgazdaságban. A térségben kialakult termelési lánc nemzetközi hatásai mérhetők mind a közép-európai országok, másrészt más uniós tagállamok gazdaságára. A modell alapján bemutatathatók a feldolgozóipar fontosabb ágazatcsoportjai (klaszterei), amelyek a legnagyobb súlyúak a térség termelési láncában.

Szoros a kapcsolat a termelési lánc integráló jellege, valamint a feldolgozóipar külföldi közvetlen beruházásai (inward FDI), továbbá az országok növekvő exportteljesítménye között. Mérhető az egy foglalkoztatottra jutó kivitel hozzáadott értéke (value added exports per capita), ez az intenzitási mutató pedig a térség országainak feldolgozóiparában a legnagyobb. A nem közép-európai országok egy főre jutó feldolgozóipari kivitele 2011-ben átlagosan 2200 euró/fő, a vizsgált térségé 3700 euró/fő volt, holott 1995-ben lényegesen kisebb volt a különbség.

Az EU tagállamainak 2011. évi feldolgozóipari exportjában (hozzáadott értéken mérve) 42,6%-ra nőtt a közép-európai térség országainak részesedése. A német és a lengyel export részesedésének növekedése a leggyorsabb, a 2011. évi mutatók szerint csökkent az észak-európai, a Benelux-államok, és mindenekelőtt a francia, valamint a brit feldolgozóipar exportjának részesedése.

A nemzetközi termelési lánc szerkezeti változásokkal jár, a külföldi beszállítások következtében a nem közép-európai országokban a feldolgozóipar részesedése stagnál, illetve egyes ágazatokban kifejezetten csökken a nemzetgazdaság összes teljesítményében. Ez a folyamat erősíti a feldolgozóipari kapacitások koncentrációját, megerősítve a közép-európai térség nemzetközi pozícióit, az EU többi tagállamának térvésztesztésével.

A nemzetközi termelési lánc országok és termékek szerinti elemzése alapján megállapítható a technológiai alapú kooperáció tendenciája is. A német és az osztrák irányító cégek olyan inputokat adnak át a négy visegrádi ország beszállítóinak, amelyek a megrendelt termékek kulcskompetenciájához tartoznak, nagy szellemi értékkel.

A feldolgozóipari bruttó export és import közép-európai és más EU-tagállamokban régiók szerint, 1995 és 2011 között

A feldolgozóipari exportban a német termelőktől vásárolt közbenső termékek aránya például 10% Lengyelországban, 13% Ausztriában és a Cseh Köztársaságban, hozzáadott értéken mérve, ahol a késztermék átvevője a többi közép-európai ország. A térségen belüli termelési integráció növekvő jelentőségét igazolja, hogy 1995-ben 20%, 2011-ben már több mint 25% arányú volt a külföldi eredetű hozzáadott érték más közép-európai ország termelőinek beszállításából. Az említett arány 1995 és 2004 között gyorsan

nőtt, majd azóta lényegesen lassabb a térségben a termelési kooperációk bővülése. A termelési láncok a válság időszakában is megmaradhattak.

Az elemzés a fontosabb ágazatok szerepét is bemutatja, a nemzetközi munkamegosztásban, nagy jelentőségű például a járműgyártás, az elektronikai készülékek gyártása, a fémfeldolgozás, a gépgyártás és a vegyipar kooperációinak gyors bővülése a térségben. Az említett húzóágazatok dinamikusan bővítették az exportra alapozott termelésüket, növelték a részesedésüket a térség nemzetgazdaságainak teljesítményében.

A német és az osztrák termelők földrajzi közelsége is elősegítette a nemzetközi termelési láncok említett fejlődését és a visegrádi országok alacsonyabb bérszínvonala is fontos tényező a feldolgozóiparba beáramló külföldi közvetlen beruházások (FDI) bővítésében.

TÁRGYSZAVAK: termelési lánc, Közép-Európa, visegrádi országok, Németország

NÁDUDVARI ZOLTÁN

135/2015

A globális értékláncok és a szolgáltatások, a feldolgozóipari termékek növekvő szolgáltatásinputja, szolgáltatások hálózatai

Rainer Lanz – Andreas Maurer: Services and global value chains. Some evidence on servicification of manufacturing and services networks
 WTO Staff Working Paper, ERSD-2015-03. 1–23 p.
 URL: <http://econstor.eu/bitstream/10419/107675/1/819620912.pdf>

A szolgáltatások szerepe a nemzetközi kereskedelemben a globális értéklánc (GVC) alapján vizsgálható. A folyó fizetési mérlegben együtöd a világkereskedelem egészének a részesedése, holott a világ GDP-jének több mint 70%-át a szolgáltatások adják. Más számítások az exportált termékben megtestesült szolgáltatásokat értékelik, azok aránya a világkereskedelem hozzáadott értékében mintegy 40%. Azonban a szolgáltatások nemzetközi ellátását nemcsak a határokon átnyúló ügyletek képviselik. A munka és a tőke szabad áramlása is összefügg a szolgáltatások értékesítésével, és ez az árutermelő ország GDP-jét növeli. A külföldi leányvállalatok a belföldön értékesített összes szolgáltatásaik hozzáadott értékének egynegyedét képviselik.

A feldolgozóipar úgynevezett szolgáltatásinputja a termelés egyik ráfordítása, és hozzáadott értékének részesedése a feldolgozóipar összes exportjában csaknem egyharmad a fejlett ipari országokban, és 26% a fejlődő országokban.

A külföldi szolgáltatások részesedése a fejlett és a fejlődő országok feldolgozóipari kivitelében mintegy 12%, azonban a fejlődő országok belföldi hozzáadott értéke lényegesen kisebb arányú a feldolgozóipar összes saját exportjában.

A szolgáltató ágazatok jellemzője, hogy hálózatokat alakítanak ki, sok kapcsolódó termelési szakasszal. Olyan sajátos elméleti és mérési feladatok adódnak ennek kapcsán, mint a szolgáltató hálózatok nemzetközi értékesítésének hozzáadott értéke például a filmek külkereskedelmében. Szemben az áruk értékláncával, a szolgáltatások értéklánca kevésbé tűnik nemzetközileg szétagoltnak, ezt a hozzáadott érték statisztikájának kereskedelmére és a felmérések eredményeire alapozták.

A statisztika új megközelítése is szükséges ahhoz, hogy kifejezőbb legyen a szolgáltatások nemzetközi hálózatairól alkotott kép, például a vállalatok jellemzőit, a piaci folyamatokat illetően, számolva a munkaerő és a tőke szabad nemzetközi áramlásával is.

TÁRGYSZAVAK: szolgáltatás, feldolgozóipar, hozzáadott érték, esettanulmány, globalizáció, GDP

TÓTH JÁNOS MÁRK

136/2015

A globális termelési lánc és a gazdasági, társadalmi felzárkózás összefüggéseinek összehasonlító elemzése

Thomas Bernhardt – Ruth Pollak: Economic and social upgrading dynamics in global manufacturing value chains: a comparative analysis

FIW Working Paper, 2015. 150. sz. 1–42. p.

URL: http://www.fiw.ac.at/fileadmin/Documents/Publikationen/Working_Paper/N_150_Bernhardt_Pollak.pdf

A globális értéklánc (global value chains – GVCs) mind több fejlődő országnak ad esélyt a gazdasági és társadalmi fejlődés gyorsítására, a felzárkózásra. Az ilyen fejlődés azonban kedvezőtlen társadalmi, környezeti hatásokkal is járhat. Az országok csoportjai szerinti vizsgálat a feldolgozóipar négy globális értékláncának viszonyaira összpontosít, a ru-

háza, a bútor- és autóipari termelésre, valamint a mobiltelefonok gyártására. A gazdasági és a társadalmi hatások egymástól különbözők ezekben a feldolgozóipari ágazatokban, és régiók szerint is eltérő a felzárkózás eredménye a vizsgált gazdasági és társadalmi adatok szerint.

A hatások mérésének egyik mutatója az országok világszerte részesedése az egyes termékcsoportokban. A felzárkózás követhető a számított egységértékek alakulásán is, a nemzetközi átlaghoz mért helyzettel. Az elemzés további tényezője a termelékenység alakulása, illetve versenyképessége nemzetközi összehasonlításban.

A négy feldolgozóipari ágazat termelési láncára általában jellemző, hogy a fejlődő országok beszállítói viszonylag alacsony árakat érhetnek el, a megrendelések elnyerésének ez lényeges gazdasági előfeltétele. Sok esetben úgy növelhető az export egységértéke, hogy az ország piaci részesedése csökken, ahol vannak olcsóbb beszállítók is. A fejlődő országban növelhető ugyan a bérszínvonal, azonban ez drágíthatja a kooperációs termelést és ennek hatására munkahelyek szűnhetnek meg. Az adatok igazolják, hogy a nemzetközi értéklánc (GVC) elősegítette a fejlődő országok gazdasági szerkezetének közelítését a fejlettebb régiókéhoz.

A gazdasági hatásokhoz sokféle társadalmi folyamat is kapcsolódik, egy részük kedvező változással jár, de vannak előnytelen eredmények is, például a helyi munkakörülményekben, a nem legális cégek és munkahelyek működtetésében. A fejlődő országok jogszabályai közelítenek a globális értékláncot meghatározó országokéhoz, azonban a helyi tulajdonviszonyok, valamint közpolitikai adottságok is érvényesülnek. Az ilyen társadalmi viszonyokra nagyon kevés megbízható adatforrás érhető el, és az információk nem tisztázható megbízhatósága, továbbá esetleges vonatkozási körök is nehezíti következtetések levonását.

TÁRGYSZAVAK: termelési lánc, feldolgozóipar, társadalmi hatás, nem legális cég, nem legális munkavégzés, fejlődő országok, Észak-Afrika

NÁDUDVARI ZOLTÁN

137/2015

A gazdasági fejlődés, a szénbányászat és a természeti erőforrások alakulása

Michael R. Betz – Mark D. Partridge – Michael Farren – Linda Lobao: Coal mining, economic development, and the natural resources curse

Energy Economics, 2015. július 105–116. p.

URL: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0140988315001279>

DOI: 10.1016/j.eneco.2015.04.005

A szénbányászat a róla alkotott hagyományos kép szerint főként elszigetelt és hátrányos helyzetű társadalmi csoportoknak adhat munkát. Amerika viszonylag szegény, hosszabb távon lassabban fejlődő térségeihez is társítják ezt az ipari ágazatot, bár az utóbbi évtizedekben ez a szemlélet számottevően változott. A szabályozások, amelyek közül az első a levegő minőségét érintette, megváltoztatták a szénbányászat földrajzi viszonyait, áthelyezték azt az Appalache-hegységtől nyugatra. Amerika új bányászati technológiai csökkentik az ágazat munkaerő-keresletét, változott a szénbányászat úgynevezett ökológiai lábnyoma is, ami összefügg a termelés visszaeséseivel is.

A tanulmány azt vizsgálta, hogy vajon ezek a változások a szénrobbanás–válság-ciklusokkal együtt hogyan befolyásolták a szénbányászat gazdasági növekedését. Két alrendszerre vonatkozik az elemzés: az egyik az Appalache-hegység körzete, a másik az Egyesült Államok többi szénbányászati telepe. A tanulmány az ágazat új megközelítését adja. Megállapítható az ágazat fontosabb mutatói alapján mely körzetek a győztesei, valamint vesztesei a széntermelő ágazatok fejlődésének. Az is lényeges kérdés, hogy a „nyersanyagátok” érvényes-e még a jelenlegi széntermelésre, annak térségeire. Az eredmények azt mutatják, hogy a modern szénbányászatnak inkább árnyalatnyi hatásai vannak, és hogy az Appalache-hegység és az Egyesült Államok többi részének széntermelésében a gazdasági fejlődés eltérő. A kutatók nem találtak meggyőző bizonyítékot a „nyersanyagátokra”, kivéve hogy a szénbányászatnak konzisztensen ellentétes kapcsolata van a mérésekkel, amelyek a népességszámhoz, a vállalkozói szellemhez és a gazdasági növekedéshez is kapcsolódnak.

TÁRGYSZAVAK: szénbányászat, természeti erőforrás, gazdasági fejlődés, nyersanyagátok, Amerikai Egyesült Államok

138/2015

Az olaszországi tartományok külföldi közvetlen beruházásának kapcsolata az innovációval

Roberto Antonietti – Raffaello Bronzini – Giulio Cainelli: Inward foreign direct investment and innovation: evidence from Italian provinces

Tem di Discussioneserie, 2015. 1006. sz. 1–36. p.

URL: https://www.bancaditalia.it/pubblicazioni/temi-discussione/2015/2015-1006/en_tema_1006.pdf?language_id=1

Az elérhető adatgyűjtési eredmények alapján elemezték a külföldi közvetlen beruházás (FDI) innovációs hatásait az olaszországi tartományok gazdasági ágazataiban. Az országba érkezett FDI elsősorban a vizsgált szolgáltató ágazatokban járt értékelhető kedvező hatásokkal. Elemezték többek között az FDI-körbe tartozó vállalatok találmányi adatait és ezen belül a viszonylag nagy kutatás-fejlesztési ráfordítású (knowledge-intensive) ágazatok kapcsolatát a külföldiek beruházásaival. Nem mutatható ki szignifikáns kapcsolat az FDI és az egyes tartományok feldolgozóiparának eredményes innovációi között. Kiemeltek olyan szolgáltató ágazatokat, amelyek innovációi a multinacionális társaságok olaszországi leányvállalatai körében eredményesebbek, mint a tartomány átlaga. Eredményes innovációk történtek például a raktározás, a kiskereskedelem, a gazdasági szolgáltatás több területén. Az ilyen közvetlen innovációs projektek hatással vannak további szolgáltató ágazatokra, ilyen például a szoftverek fejlesztése és az informatikára alapozott többféle szolgáltatás, a jogi és üzleti tanácsadás, a műszaki tervezés. Az ilyen kapcsolódó szolgáltató vállalatok a megrendelőik igényeinek megfelelően végzik a tudásra alapozott innovációikat az egyes olaszországi tartományokban.

A szakpolitika számára is irányadó, hogy az FDI jelenléte támogatja a tartományok innovációit, fejleszti azok kapacitásait. Ahol például zöldmezős beruházással új külföldi ismereteket hasznosíthatnak, ott a tartomány saját bázisán is új ötletek alakulhatnak ki, és ez rendszerint javíthatja a vállalatok versenyképességét. Az innovációs hatások mértékét elsődlegesen a fogadó ágazat határozza meg, vagyis nem állapítható meg az FDI általános élénkítő hatása a tartományok innovációira. Elsősorban a tudásalapú szolgáltatások FDI fogadása járhat kedvező innovációs hatásokkal. A mélyebb elemzéshez

a jelenleginél több változóra lesz szükség az olaszországi tartományok szerinti adatsorokban, ezen belül az FDI alakulására ágazatok szerint.

TÁRGYSZAVAK: külföldi közvetlen beruházás, innováció, területi statisztika, Olaszország

NÁDUDVARI ZOLTÁN

139/2015

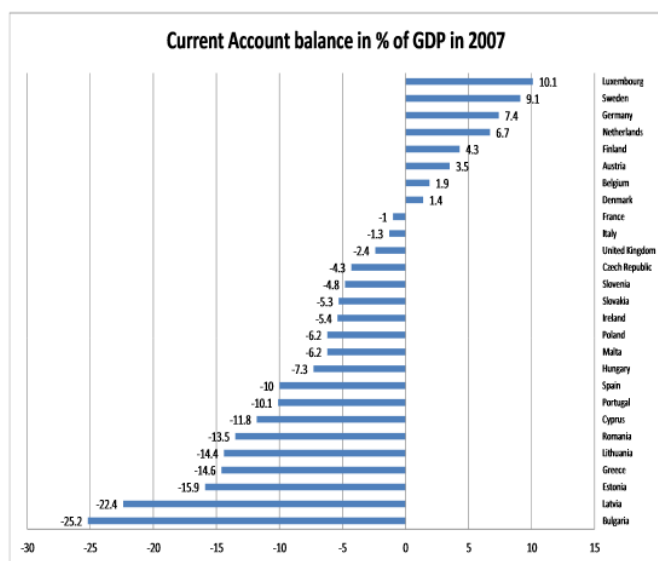
Kapcsolatban van-e az EU külgazdasági egyensúlytalansága a termelési szakaszok nemzetközi megosztásával?

Isabella Cingolani – Giulia Felice – Lucia Tajoli: External imbalances in the European Union and international fragmentation of production: is there a link?

Universidad Complutense of Madrid, 2015. január. 1–37. p.

URL: http://www.ucm.es/data/cont/media/www/pag-18789/Felice_paper%20seminar%20IFP.pdf

Az ipari termelési folyamatok egyes szakaszait a végterméket előállító gyártó mindinkább olyan szakaszokra bontja, amelyekben egynél több ország üzemeltől rendel beszállítást (fragmentation of production – IFP). Az euró övezet országainak külkereskedelmi mérlegében az utóbbi évtizedben állandósult az egyensúlyhiány (current account imbalances – CA imbalances) mind a bruttó értéket, mind a hozzáadott értéket elszámolva.

Source: Eurostat database.

A folyó fizetési mérleg egyensúlya a GDP százalékában 2007-ben

Az IFP (azaz a termelés részekre bontása) rendszerint csökkenti a késztermék költségeit, javul a hatékonyság és a minőség is. Előnyös az új külföldi felvevő piacok megszerzése is a termelési kooperációk hatására. Növelheti a külkereskedelmi deficitet ez az újraszervezés, ahol az egyik termelő félkész terméket, a termelés közbenső összetevőit exportálja, és a behozatala a készterméket (például összeszerelt gyártmányt) tartalmazza a folyamatot irányító másik országból.

A World Input-Output Database (WIOD) adatbázis tartalmazza a globális értéklánc (global value chains – GVC) elemzésében felhasznált adatokat országok szerint az 1999 és 2011 közötti évekre; az egyik a külföldi beszállítások viszonyozása (offshoring index), a másik az export külföldi hozzáadott értékének aránya az export bruttó értékében.

A termelési kooperációban résztvevő európai országok egyik csoportjának viszonylag nagy, a másikkal kisebb a nemzeti jövedelme. A folyó külkereskedelmi mérleg importtöbblete (tendenciaként) annál nagyobb, minél kisebb a beszállító partnerország nemzeti jövedelme. Más megközelítésben a külföldi termelési kooperáció javítja a külkereskedelmi mérleget, ahol nagyobb nemzeti jövedelmű a készterméket kibocsátó partnerország. Ez az aszimmetria kiemeli azt a hatást, hogy a globális értéklánc működése javítja a nagyobb nemzeti jövedelműek versenyképességét, és ez ellensúlyozza a közbenső termék importtöbbleteinek kedvezőtlen hatásait.

Ilyen aszimmetria mutatkozik termelési kooperációiban, ahol az EU egészének parterei az új (kelet-közép-európai – NMS) tagállamok. Az euró övezet tizenhárom országának adataival ilyen aszimmetria nem állapítható meg, itt a kooperációk külkereskedelmi mérlegei jobban kiegyensúlyozottak. További elemzési szempont, hogy a nemzetközi kooperáció milyen minőségű termékcsoporthoz jön létre, egyrészt az euró övezet tizenhárom országa között, illetve az EU és az új tagállamok között. A külkereskedelmi mérlegre az a kapcsolat kedvezőtlenül hat, ahol a beszállító „gyenge minőségű” országnak minősül, egyébként a globális értéklánc működése minkét partnernek előnyös. A beszállító országban kedvező hatású, hogy ismeretekhez jut az irányító vállalatától, beszerezheti és hasznosíthatja a fejlett technológiákat, olyan tanulási folyamat részese, amely hosszabb távon javítja a nemzetközi versenyképességét. Ezek sokkal lényegesebbek,

mint a termelési költségek csökkentése a félkész termékek külföldi beszállításával.

TÁRGYSZAVAK: nemzetközi termelési lánc, külkereskedelmi mérleg, Európai Unió

NÁDUDVARI ZOLTÁN

Társadalom

140/2015

Bizottság a szegénység globális kezelésére

Commission on global poverty

The World Bank, 2015. június 22.

URL: <http://www.worldbank.org/en/programs/mission-on-global-poverty>

A szegénység világméretű felszámolására és vizsgálatának előmozdítására a Nemzetközi Beruházási és Fejlesztési Bank (IBRD, Világbank) 2015. június 22-én új szakértői bizottság létrehozását jelentette be. Ismeretes, hogy a Világbank 2013-ban megfogalmazott távlati stratégiája két célkitűzést jelölt meg. Az első a krónikus mélyszegénység felszámolása, ami pontosan kifejezve azzal járna, hogy 2030-ra a napi 1,25 nemzetközi dollárnál¹ kisebb összegből tengődők arányát a világ népességének 3%-a alá szorítják le. A másik ehhez kapcsolódó feladat a jólét megosztása, ami meghatározás szerint minden ország lakosságának szegényebb 40%-a egy főre jutó reáljövedelmének növelését kívánja elérni. A bizottság megalakításakor már várható volt az ENSZ SDG világprogramjának elfogadása; a Világbank vezető közgazdásza az új testülettől a szegénység mérésének és nyomon követésének elősegítését reméli. Tanácsot két kérdésben várnak a bizottságtól. Az első technikainak nevezhető: miután a mélyszegénység felszámolásának célját kitűzték, tisztázandó, miként lehet az időnként (2005-ben, 2011-ben, majd legújabban 2015-ben) megújított, a vásárlóerő-paritással kiigazított globális szegénységi küszöbértéket reálértékben „konstansként megtar-

¹ Nemzetközi dollár: a Világbank által irányított és az ENSZ felügyelete alatti Nemzetközi Összehasonlítási Program (ICP) keretében végzett világméretű vásárlóerőparitás-számítások egyezményes elszámolási egysége. A programról ld.: Györffy Balázs: Világméretű vásárlóerőparitás-számítás. *Statisztikai Szemle*, 2009. 1. sz. 83–94. p. A Világbank időközben (2015 októberétől) a globális szegénységi küszöbértéket 1,90 nemzetközi dollárra módosította.

tani” – miközben mind az árak, mind a valutaárfolyamok változnak? Ezt egészíti ki a feladat, hogy elegendő-e a vásárlóerő-paritáshoz igazodni, vagy pedig tekintettel kell lenni arra, hogy a szegények fogyasztói kosara nem ugyanolyan, mint a társadalom többi tagjáié? A második szakmai kérdés a szegénység rögzített küszöbön túli tartományainak feltárására irányul: érdemes-e nyomon követni a nemzetközi dollár 4, 10 és további értékei szerint mért küszöböket? Tanácsos-e foglalkozni a szegénység küszöbérték alatti mélységeivel? Szükséges-e a szegénység pénzüsszegben kifejezett értékeken túli, más dimenziókba tartozó számos vetülettől adatokat gyűjteni? És amennyiben igen, vajon célszerű ezeket aggregálni, vagy vektorokként kezelendőek? A második csoportba tartozó kérdések irányt szabhatnak a Világbank jövőbeli adatgyűjtési gyakorlatának.

A bizottság élén a társadalmi egyenlőtlenség tanulmányozásáról ismert Sir Tony Atkinson, a London School of Economics professzora áll (legújabb könyve 2015 májusában látott napvilágot, címe: *Egyenlőtlenség: mit lehet tenni*). Törzsgárdája nyolctagú, tanácsadónak nevezett testülete tizenhat tagot számlál, közöttük megtalálható például Amartya Sen és Angus Deaton.

TÁRGYSZAVAK: globális szegénység, Világbank

HOLKA LÁSZLÓ

141/2015

A szegénység mérése

Angus Deaton: *Measuring poverty*

Princeton University, 2003. január. 1–21. p.

URL: http://www.princeton.edu/rpds/papers/pdfs/deaton_povertymeasured.pdf

A közgazdasági Nobel-emlékdíjat idén a Világbank szegénységgel foglalkozó bizottságának tagja, Angus Deaton, a Princeton egyetem tanára kapta. Az indoklás szerint a díjat „a fogyasztás, a szegénység és a jólét elemzésével” érdemelte ki, és mert munkásságával segítette feltárni, miként osztják meg a fogyasztók kiadásait – 1980 körül kidolgozott egy „csaknem eszményi keresleti rendszer” elnevezésű becslési módot. Angus Deaton legutóbb az egészséget meghatározó tényezőket vizsgálta a szegény és gazdag országokban, előtte tanulmányozta a szubjektív jólét mérését és értelmezését, valamint elmélyedt a szegénység mérésé-

ben Indiában és világszerte. Legutolsó könyve az egészség, a gazdagság és az egyenlőtlenség összefüggéseit tárgyalta. A szegénység mérését taglaló írása 2003-ban keletkezett a Princetoni Egyetem fejlődési tanulmányainak részeként. Elkészítésére a Világbank jelszava („Álmunk a szegénységtől mentes világ”), valamint az ENSZ Millenniumi Fejlesztési Céljainak meghirdetése ösztönözte, amelyiknek első pontja szerint 2015-ig 1990-hez képest meg kell felelni azoknak a számát, akiknek a jövedelme elmarad a napi 1 dollártól. Ennek kapcsán vetette fel Deaton a kérdéseket: Honnan tudjuk, ki a szegény? Azonos-e a szegénység az éhezéssel? Mi a kapcsolat a gazdasági növekedés és a szegénység visszaszorítása között? Honnan lesz tudható, hogy a Millenniumi Fejlesztési Célok megvalósultak, vagy hogy egyáltalán, csökkent-e a szegénység?

Az esszé első része a helyi és a nemzeti szegénység viszonyát tekinti át. A szegénység személyes (és saját szomszédságának körén belüli) vonatkozásai mindenki számára világosak, és a helyi igazgatás fel tudja mérni a rászorulókat, ám a tapasztalatok szerint, ha a segélyek, vagy a képzési támogatások kellőképpen jelentékenyek, a szegényeknek minősítették száma ugrásszerűen megnőhet. Indiában, Dél-Afrikában a szegénynek minősülők jelenléte teremt alapot a központi kormányzati transzferek átutalásához. Az önértékelés nem feltétlenül megbízható mérce, így az esszé következő része a tudomány és politika kapcsolatát érinti. Megállapítja, hogy a minimális megélhetési költségek meghatározása nagy múltra tekint vissza, különös súlyt helyez az élelmiszerekre költött összegekre. Csakhogy a szegények az élelmen kívül mást is vásárolnak: így India agrárvidékein 1983-ban az átlagos háztartások kiadásai 70%-át fordították élelemre, és míg 1999–2000-ben ez 62%-ra mérséklődött, ez alatt az idő alatt 31%-uknak lett rádiókészüléke, és 19%-uknak lett televíziója. Ebből következően a gazdasági növekedés mellett a szegénységről egyre nehezebb pusztán táplálkozási problémaként értekezni. Ezt követően Deaton bemutatja a táplálkozás kalóriák szerinti megállapításának módjait, leszögezve: világszerte ezek alkotják a szegénységi küszöb megállapításának alapját. Kiigazításuk az időben a fogyasztói árindex segítségével történik (amit az egyéb természetű módosítások politikai megvalósíthatatlansága indokol), megőrizve az eredeti kalóriaigényeket – még akkor is, ha időközben a munkavégzés jellege és az életmód változásai következtében ezek akár csökkenhettek is.

A szegénységi küszöb alatt csupán egy árnyalattal vagy alig fölötte élők problémája az esszé következő pontja, majd a szegénység és a növekedés elemzése. A tapasztalatok szerint az 1990-es években a globális szegénység szerényebb mértékben enyhült, mint az a gazdasági növekedésből következett volna. Indiában és Kínában a jövedelem eloszlás alsó részein a gyarapodás mérsékeltné bizonyult, nőttek az egyenlőtlenségek. Következésképpen az átlagokból történő következtetések helyett tanácsosabb lenne közvetlenül mérni a szegények életszínvonalára vonatkozó adatokat. A jövedelemben és a fogyasztásban mutatkozó hiányszorosságok a szegénységnek csupán egyik vonatkozását képviselik – és itt Deaton utal Amartya Sen (a Világbank 2015-ben létrehozott szakértői bizottságának másik tagja) elméletére a képességek kibontakoztatásáról, amely már a relatív szegénység fogalma felé mutat: a cél nem lehet az, hogy a szegénység mérését egyetlen mutató tükrözze; tudatában kell lenni a jelenség szerteágazó voltának. Az egyes országok összehasonlításában használatos vásárlóerőparitásnak a szegénységi szintek egybevetésében azért korlátozott a felhasználhatósága, mert a számítást nem erre dolgozták ki, így nincs rá biztosíték, hogy megbízhatóan tükrözik a különböző államokban meglévő különbségeket.

TÁRGYSZAVAK: szegénység mérése, szegénységi küszöb, ENSZ-világprogram, Millenniumi Fejlesztési Célok, Világbank

HOLKA LÁSZLÓ

142/2015

A szegénységről alkotott kép válogatott lengyel napilapokban

Dorota Lepianka: Images of poverty in a selection of the Polish daily press

Current Sociology, 2015. 7. sz. 999–1016. p.

URL: <http://csi.sagepub.com/content/63/7/999.full>

DOI: 10.1177/001139211558702

A szegénységre vonatkozó kép minden ország jóléti kultúrájának fontos vetülete. A szegénység mérésére, alakulásának kimutatására, a jelenség okainak és következményeinek feltárására irányuló kutatások mellett azonban bemutatása társadalmi és kulturális szinteken viszonylag ritka. Több szociológus szerint a szegénységről alkotott kép és az érintettek jóléti intézkedésekbe való bevonása között létezik

összefüggés (a segélyezés mértéke függhet attól, mennyire általános a vélekedés, hogy „lustaságuk” miatt ők maguk lennének saját reménytelen helyzetük okozói). Mivel a közvélekedés nem légtüres térben létezik, és mivel a politikai elit és a média hatást fejt ki rá, a szegénység társadalmi problémaként való felfogásában a média lényeges szerephez juthat. Megrajzolhatja, megerősítheti, és egyben alakíthatja a szegénységre és a szegényekre vonatkozó társadalmi képet, befolyásolva az enyhítésére irányuló intézkedéseket, kijelölve a társadalmi támogatottság határait. A szegénységgel kapcsolatos médiaközlések vizsgálata Európában brit, belga és skandináv kivételektől eltekintve eddig szórványosnak mondható, a szerző ezt a hiányt igyekszik pótolni, három év napilapcikkeinek tartalomelemzésével (2005, 2007, 2010).

Lengyelországban 2010-ben az EU SILK (Statistics on Income and Living Conditions) módszertana szerint végzett felmérések azt mutatták, hogy a háztartások legalább 28,4%-a a társadalmi kirekesztődés kockázatának árnyékában élt, a súlyos anyagi deprivációban érintettek aránya 14,2% volt (a helyzet javult 2005-höz viszonyítva, amikor a népességnek több mint a fele, illetve egyharmada esett a megfelelő kategóriákba). Ugyanakkor a relatív jövedelmi szegénységben élő háztartások aránya 2011-ben 17,7%-ra rúgott. A problémát jelentős társadalmi súlya ellenére a nem tudományos közbeszédben elhanyagolják, a politikai elit a választási időszakokat leszámítva vagy a hozzáértés hiánya, vagy az állam társadalmi kérdésekben játszott szerepének ellenzése miatt tartózkodik a véleménynyilvánítástól. A közvélemény ugyanakkor kutatások szerint tisztában van a jelenség létezésével, s további felmérések arra utalnak, hogy a jövedelmi egyenlőtlenségek felszámolásáért az államnak tulajdonítja a végső felelősséget. Ez a jellegzetesen poszt-szocialista meggyőződés nem tükröződik a szociálpolitika gyakorlatában, amelynek jelenlegi gyakorlata sokkal inkább rögtönzésekre épülve alakult ki.

A sajtómegjelenések vizsgálatában a szerző Goffmann 1974-es, „keretekre” vonatkozó elméletéből indul ki, amelyek az információ feladói és fogadói közötti eszközöket fednek; vizsgálatukban megkülönböztetik az érvelés eszközeit és a keretalkotó eszközöket. Az amerikai médiavizsgálatokban alkalmazott eljárásra Európában eddig nem akadt példa; a szerző kísérletet tesz rá, hogy a szegénység kapcsán minőségi tartalomelemzéssel és nyelvésze-

ti eljárásokkal vizsgálja meg a témakör taglalását három lengyel napilapban. Az országos *Gazeta Wyborcza* című napilap mellett két ellentétes póluson elhelyezkedő régió napilapjait vette szemügyre: a viszonylagos jóléttel jellemezhető Sziléziában megjelenő *Dziennik Zachodni* című lapot, illetve a fejletlenebbnek számító Lublin *Dziennik Wschodni* című újságját. A szerző három esztendőt elkülönítve (2005 mint a gazdasági nehézségek éve Lengyelországban, 2007 mint a viszonylagos jólét és társadalmi derűlátás éve és 2010 mint a szegénység és a társadalmi kirekesztettség elleni küzdelem európai éve), az egyes éveken belül a véletlenszerű kiválasztás érdekében a valóságos heteket gördülő eljárással helyettesítve (egymást nem követő heteken a hét egymást követő napjain megjelent példányok vizsgálatával) igyekezett elérni egyfajta reprezentativitást, összesen 124 újságcikk elemzését végezve el.

Összességében a szegénység lengyelországi jelenlétét tekintve a vele kapcsolatos újságcikkek a nagyközönség számára mellékesnek, lényegtelennek beállított témaként tűntek fel, rendszerint a regionális híreket tartalmazó rovatokban kaptak helyet. Csak elvétve szerepeltek az íráskor vezető témájaként, inkább alárendelt szerepet játszottak. A cikkek száma a vizsgált időszak mindhárom évében egyenletesen csökken – a szerző magyarázata szerint ennek oka lehet egyrészt, hogy 2005-ben az uniós költségvetési tárgyalások kapcsán merült fel a téma, másrészt, hogy az 2005-ös és a 2007-es esztendő is választási év volt, amikor a politikusok a szavazatszerzés reményében hozakodtak elő vele. Sajátos módon az elmaradottabb régió olvasóihoz szóló lublini lapban akadt a legkevesebb számú, szegénységgel kapcsolatos megjelenés. A tanulmány második része megvilágítja a sajtómegjelenésekben alkalmazott keretalkotási eszköztárat, konkrét cikkeken mutatva be a szegénység ábrázolási módjait, az okok feltárását elkerülő megoldásoktól a társadalmi igazságtalanságot hangsúlyozó, vagy a szolidaritásra utaló írásokig.

TÁRGYSZAVAK: szegénység, média, napilap, tartalomelemzés, Lengyelország

143/2015

Horizontális kongruenciavizsgálat és szakiskolai képzés

Annina Eymann – Juerg Schweri: Horizontal skill mismatch and vocational education

Bern, Swiss Federal Institute for Vocational Education and Training, 2015. február 18.

URL: http://www.ehb-schweiz.ch/de/aktuell/mitteilungen/Documents/Eymann_Schweri_2015Feb18_DP_Horizontal_Mismatch.pdf

A vizsgálat tárgya a szakirodalom azon tételének körüljárása, hogy minél specifikusabb egy képzési rendszer, és minél kisebb mértékű a megfelelés a képzettség és a végzett foglalkozás között, annál nagyobb a munkavállalót érő bérhátrány. Mivel Svájc oktatási rendszerében kitüntetett helyet foglal el a szakiskolai képzés, esete ideális e hipotézis ellenőrzésére.

Kétféleképp elemezhető a képzettség és a foglalkozás közötti megfelelés mértéke. A tanulmány a „horizontális kongruencia” fogalmát alkalmazza, amely a képzés típusát („minőségét”) veszi figyelembe a képzés mennyiségi mutatóival szemben. A vizsgálat két mintára támaszkodott, a svájci longitudinális háztartási panelvizsgálat 1999 és 2012 közötti adataira, és az ennek alapján kialakított kisebb almintára, amelynek tagjain 2001–2002-ben kiegészítő kérdőíves felmérést végeztek, kitérve iskolázottságuk előtörténetére. A tanulmány a korábban tanult szakma és a pillanatnyi foglalkozás közötti megfelelés objektív és szubjektív megítélését veti egybe, az almintában alkalmazva az ISCO (FEOR) beosztását. Mind a teljes mintában, mind az almintában a szubjektív értékelés szerint a férfiak 81, a nők 79%-a megfelelést érzékelt képzettsége és pillanatnyi foglalkozása között, de jelentősek a nemek közötti eltérések: a nők 4,1%-a, a férfiak 2,7% látja úgy, hogy képzettsége semmilyen kapcsolatban nincs azon készségekkel, melyek jelenlegi munkájához szükségesek. Körülbelül 15% gondolja úgy, hogy túlképzett, és kevesebb mint 2% azt, hogy alulképzett. A két mérőszám összevetéséből kitűnik, hogy akik érzékelnek eltérést a képzettségük és a munkájukhoz szükséges készségek között, azok háromnegyed része nem azt a foglalkozást végzi, amelyet tanult. Azonban azok közül, akik nem azt a foglalkozást végzik, amit tanultak, a túlnyomó többség megfelelően képzettnek érzi magát.

A bérkülönbség svájci vizsgálatok alacsonyabb mértékű bérhátrány állapítható meg, mint az Egyesült Államok esetében. Svájcban sem a nők, sem a férfiak számára nem okoz jelentős bérhátrányt, ha nem a tanult foglalkozást végzik. További vizsgálatok alapján megállapítható, hogy hasonló bérhátrások figyelhetők meg a szakiskolai és általános képzésben részesültek között.

Össességében nem található bizonyíték arra, hogy a horizontális kongruencia jelentős mértékű bérkülönbségekhez vezetne olyan országokban, ahol az oktatási rendszerben a szakiskolai képzés aránya a legnagyobb. Svájcban a szakiskolai képzés a készségek és feladatok hatékony munkaerő-piaci eloszlását eredményezte, aminek egyik oka lehet, hogy a szakiskolai képzés alkalmasnak bizonyul a karrier során többszöri foglalkozásváltásra. Másrészt, számos lehetőség kínálkozik a készségek és jártasságok fejlesztésére (továbbképzés, munka közbeni tanulás). Az eredmények biztatóak Európa azon országai számára, melyek a fiatalok munkanélküliség csökkentésére tett erőfeszítések keretében az utóbbi években igyekeztek a szakiskolai képzést bővíteni, megkönnyítve az oktatásból a munkaerőpiacra történő átjutást. Amennyiben sikerül a fiataloknak releváns készségeket és jártasságokat elsajátítani, és később, munkavégzés mellett lehetőséget kapnak, hogy frissítsék, fejlesszék készségeiket, úgy a szakiskolai képzést választók számára nem lesz nagyobb kockázata a megfelelés hiányának, mint azok esetében, akik az általános oktatási formát választották.

TÁRGYSZAVAK: kongruencia, humán tőke, túlképzés, bér, Svájc

SZULY RITA

144/2015

Az élelmiszerfogyasztás ötven éve: mérsékelt növekedés, mélyreható változásokkal

Brigitte Larochette – Joan Sanchez-Gonzalez: Cinquante ans de consommation alimentaire. Une croissance modérée, mais de profonds changements

Insee Première, 1568. sz. 1–4. p.

URL: http://www.insee.fr/fr/themes/document.asp?ref_id=ip1568

A francia háztartások az 1960 óta eltelt időszakban fogyasztási kiadásai egyre csekélyebb hányadát

költötték élelmiszerre: 2014-ben ez az arány csak 20% volt, szemben az 1960-ban kimutatott 35%-kal. Ezzel párhuzamosan az egy főre jutó élelmiszerfogyasztás volumene folyamatosan növekedett, átlagosan évi 1,1%-kal – igaz, ennek üteme mindössze feleakkora volt, mint a fogyasztás egészének bővülési üteme. Az élelmiszer-kosár összetétele fél évszázad alatt módosult: a hús, a zöldség- és gyümölcs, a kenyér és a cereáliák, valamint az alkoholtartalmú italok fogyasztásának bővülése visszafogottabban alakult, mint a többi tételé. Míg 1960-ban az élelmezéssel kapcsolatos kiadások 86%-a az otthon készített és fogyasztott javakra vonatkozott, 2014-ben az arány háromnegyedére esett vissza. Változtak a főzési szokások is: a csomagolt készételek és a gyorsfagyasztott termékek fogyasztása egy főre kivetítve évi 4,4%-kal nőtt. Az életmód megváltozása az otthoni ételkészítésre fordított időn is lemérhető: a főzéssel töltött idő 1986 és 2014 között átlagosan egynegyedével rövidült meg. Minél alacsonyabb egy háztartás életszínvonala, annál nagyobb az élelmiszerekre fordított kiadások aránya: 2011-ben a két szélső kvintilis közötti eltérés 4,5 pont volt. A szerényebb körülmények között élők kosarában nagyobb súlyt képvisel a kenyér és a cereáliák, csekélyebbet a hal, az alkoholtartalmú italok és a gyümölcsök – és kissé alacsonyabb a hús-fogyasztásuk is. A francia háztartások alkoholfogyasztása mindinkább alkalomhoz kötötté vált, előtérbe kerültek a tömény italok és a kiemelkedő minőségű borok.

TÁRGYSZAVAK: háztartásstatisztika, fogyasztási kiadások, élelmiszerfogyasztás, Franciaország

HOLKA LÁSZLÓ

Demográfia

145/2015

A népesedés mérföldkövei, 1945–2015

Jacques Véron: Demographic milestones 1945–2015

Population & Sociétés, 2015. 526. sz. 1–4. p.

URL: http://www.ined.fr/fichier/s_rubrique/24286/population.societes.2015.526.demographic.milestones.en.pdf

A Francia Népeségtudományi Kutatóintézet (INED) megalapításának negyvenedik évfordulójára a *Population et Sociétés* 1986. júniusi számában Michel Louis Lévy közzé tette a második világháború utáni időszak népesedéstörténetének kulcsmomentumait, kiemelve a francia demográfia eseményeit. Jelen szám ezt úgy ismétli meg, hogy az időszakot az INED alapításától napjainkig, azaz hetven évre terjeszti ki.

1945-től az 1950-es évek végéig

1945: Az INED megalapítása a népesedéssel kapcsolatos mindenféle probléma tanulmányozására. Az intézmény vezetője Alfred Sauvy, tudományos bizottságának elnöke Robert Debré.

1946: Franciaország népessége ismét eléri a 40 milliót. (1938-ban csaknem 42 millió fő volt, 1944-ben 39 millió alá csökkent.)

Ugyanebben az évben megalakul az ENSZ Népesedési Bizottsága, amely majd 1994-ben felveszi a Népesedési és Fejlődési Bizottság nevet.

1951: India elkezdi első családtervezési programját. (Nehru már 1940-ben kiállt egy születésszabályozási politika mellett.) A túltervezett születési arányokat a későbbiekben sokszor korrigálják. (2001 és 2011 között India népessége még mindig évi 1,64%-kal nő, ami a népesség 43 évenkénti megduplázódását jelenti.)

Franciaországban a csecsemőhalandósági arány 50% alá csökken.

1952: Egy *L'Observateur*-ben publikált cikkében Sauvy bevezeti „a semmibe vett, kizsákmányolt és lenézett, ám saját jogon létezni kívánó” országokra a „harmadik világ” fogalmát.

1956: Gregory Pincus amerikai biológus két munkatársával kidolgozza az első fogamzásgátló tablettát, amely 1960-tól lesz kapható az Egyesült Államokban, 1967-től pedig Franciaországban is.

Tunéziában Habib Burgiba miniszterelnöksége alatt hirdetik ki a családi állapotra vonatkozó törvényeket, amelyek egyebek mellett betiltják a többnejűséget, alsó korhatárt szabnak a házasságkötéshez, továbbá mindkét fél egyetértését és megfelelő jogi eljárás lefolytatását írják elő a váláshoz az egyoldalú elbocsátás helyett.

A Szovjetunió népessége eléri a 200 millió főt.

Kína első születésszabályozási kampánya azt követően, hogy Mao Ce-tung a sűrűn lakott területeken a születéskorlátozást kezdeményezte. Ez egyelőre nincs hatással a termékenységre.

1958: Franciaországban a születéskor várható élettartam mindkét nem esetében eléri a 70 évet.

1960-as, 1970-es évek

1960: Az 1956-ban alapított „Mozgalom a boldog anyaságért” mozgalom helyébe a „Francia családtervezési mozgalom” lép.

A világnépesség eléri a 3 milliárd főt.

1962: Kína második születésszabályozási kampányának kezdete.

1965: Indonézia népessége eléri a 100 milliót.

Az Egyesült Államok népessége eléri a 200 milliót.

1967: Franciaországban elfogadják a fogamzásgátló eszközök és tabletták árusításáról szóló törvényt.

1968: Franciaország népessége (a tengeren túli területek és megyék nélkül) eléri az 50 millió főt.

A világnépesség növekedésének aránya évi 2,1%-kal eléri minden idők maximumát, ami 33 évenkénti duplázódást jelent.

1969: A csecsemőhalandóság Franciaországban 20‰ alá csökken.

1970: Franciaországban elfogadják a szülői felügyeletről szóló, a két szülőnek azonos jogokat biztosító törvényt.

A 25–59 éves nők fele foglalkoztatott Franciaországban.

1971: Megjelenik a „343-ak kiáltványa”, amelyben olyan nők követelik az abortusz legalizálását, akik elismerik, hogy maguk is átestek művi vetélésen.

A harmadik kínai születésszabályozási kampány három ajánlása a pároknak: később házasodni, hosszabb időt hagyni a szülések között, kevesebb gyermeket vállalni. 1970 és 1979 között az egy nőre jutó gyermekek számával kifejezett termékenységi mutató 5,7-ről 2,8-ra esik.

1972: A Bobigny-ügy, amelyben öt nő kerül bíróság elé: egy 16 éves lányt vádolnak illegális abortusz miatt, hármat az abban való segédkezéssel, egyet pedig az illegális eljárás végrehajtásával. Védőjük egyúttal az abortusz legalizálásáért száll síkra, az ügy felmentéssel zárul.

Brazília népessége eléri a 100 milliót.

Németországban (együtt számolva az NDK-t és az NSZK-t) a halálozások száma kezdi meghaladni a születéseket (és ez napjainkig folytatódik).

1974: A nagykorúság alsó határát 18 évre csökkentik Franciaországban.

A világnépesség eléri a 4 milliárd főt.

1975: Franciaországban elfogadják a Veil-törvényt, amely bizonyos feltételek mellett, és csak a terhesség tizedik hetéig engedélyezi a művi abortuszt. Ugyancsak elfogadják azt a törvényt, amely lehetővé teszi a válást kölcsönös egyetértés alapján.

Indiában sterilizációs kampány indul, de a családtervezési programot családi jóléti programra nevezik át bizonyos túlkapasok miatt.

1976: A születéskor várható élettartam világszinten eléri a 60 évet.

1978: Az Egyesült Királyságban világra jön Louise Brown, a világ első lombikbábija.

1979: Franciaországban a házasságon kívüli születések aránya első ízben lépi át a 10%-ot.

Kínában életbe lép az egygyermekes törvény, de az erős népi ellenkezés miatt későbbiekben a szabályozáshoz kivételeket fűznek.

1980-as és 1990-es évek

1981: A franciaországi csecsemőhalandósági mutató 10‰ alá csökken.

1982: Megszületik Amandine, Franciaország első lombikbábija, aki 2013-ban anya lesz.

A kínai népszámlálás több mint 1 milliárd személyt ír össze.

1987: A világnépesség eléri az 5 milliárdot.

1988: Pakisztán és Banglades népessége is eléri a 100 milliót.

1990: Németország újraegyesítése, a népességszám kevéssel 80 millió alatti.

1992: Rio de Janeiróban tartják az ENSZ Környezet és Fejlődés világkonferenciáját, amelyen elfogadják az Agenda 21 akcióttervet.

Nigéria népessége eléri a 100 millió főt.

Oroszország népessége kevéssel 148 millió feletti.

1994: Kairóban tartják a Nemzetközi Népesedési és Fejlődési Konferenciát (ICPD). Elfogadják a

következő húsz évre szóló akcióprogramot. 2014-ben New Yorkban tartják az ICPD+20 tanácskozást az akcióprogram megvalósulásának helyzetéről.

A francia nők több mint 40%-a használ fogamzásgátló tablettákat.

1995: Pekingben tartják az ENSZ világkonferenciáját a nők helyzetéről.

Franciaország népességének több mint 20%-a 60 éves vagy idősebb.

1997: Indonézia népessége eléri a 200 millió főt.

1999: A világnépesség eléri a 6 milliárdot.

Franciaországban megszavazzák az élettársi kapcsolatokra vonatkozó törvényt.

2000-től 2015-ig

2000: Az ENSZ elfogadja a 2015-ig megvalósítandó 8 millenniumi fejlesztési célt.

2001: Mexikó népessége eléri a 100 milliót.

2002: Franciaország népessége (a tengeren túli megyék és területek nélkül) eléri a 60 milliót.

2004: Franciaországban a születéskor várható élettartam meghaladja a 80 évet (nemenként külön számítva 7,2 év többlettel a nők javára).

2005: Franciaországban elfogadják a Léonetti-törvényt a végstádiumban lévő betegek jogairól.

2007: Az Európai Unió 28 tagállamának össznépessége 500 millió.

A világ népességének több mint fele városokban él.

A franciaországi szülések több mint fele házasságon kívül történik.

2008: Japán népessége 128 millió fővel eléri maximumát, mielőtt fogyni kezdene.

2009: Afrika népessége eléri az 1 milliárdot.

Franciaországban 30 év a szülő nők átlagos életkora.

2010: A népszámlálás adatai szerint az Amerikai Egyesült Államok népessége meghaladja a 300 milliót.

Franciaországban egymillióan élnek hivatalos élettársi kapcsolatban. A 2010 során regisztrált kétszázézer élettársi kapcsolat közül kevesebb mint 5%-ban voltak azonos neműek.

2011: Brazília népessége eléri a 200 milliót.

A népszámlálás adatai szerint India népessége meghaladja az 1 milliárdot.

A születéskor várható átlagos élettartam világméreteken eléri a 70 évet, a világnépesség pedig a 7 milliárd főt.

2013: Franciaországban elfogadják az azonos neműek házasságának engedélyezését kimondó törvényt.

2014: A Fülöp-szigetek népessége eléri a 100 milliót.

2015: New Yorkban tartják az ENSZ fenntartható fejlődési csúcsertekezletét.

A jelenlegi trendek extrapolációja alapján a következő jövőképpel számolhatunk.

2022: India a Föld legnépesebb országa lesz.

2024: A Föld népessége eléri a 8 milliárdot.

2035: A 60 éves és idősebb népesség a Föld lakosságának több mint 30%-át teszi ki.

2036: A Föld népessége eléri a 9 milliárdot.

2048: Japán népessége 100 millió alá csökken.

2056: A Föld népessége eléri a 10 milliárdot.

TÁRGYSZAVAK: népességszám, népesedéstörténet, népeség-előrejelzés, világ

RÓZSA GÁBOR

146/2015

A 2020. évi népszámlálás lesz-e a legnehezebb az amerikai történelemben?

Terri Ann Lowenthal: The 2020 census. The most difficult in history?

Population Association of America Applied Demography Newsletter, 2015. 2. sz. 8–10. p.

URL: http://www.populationassociation.org/wp-content/uploads/CAD_NEWSLETTER_Fall2015.pdf

A cikk – ahogyan azt a cím is sugallja – egyrészt a 2020-as népszámlálás lehetséges nehézségeit vizsgálja fel, másrészt sorra veszi azokat az okokat, amelyek vélhetően eltántorították a lakosságot a különböző felvételekben való részvételtől. A szerző elmondása szerint az írásban felsoroltak miatt nemcsak az ő életében, hanem a népszámlálás történelmében is a 2020-as census lesz a legnehezebben kivitelezhető „népesség-összeírás”.

Elsőként elmondja, hogy a 2020-as népszámlálásra a Kongresszus kevesebb pénzt szavazott meg, mint a tíz évvel ezelőttire, ami azért is sajnálatos, mert az utóbbi néhány népszámlálás esetében ez az összeg mindig növekedett. 1970 óta az egy háztartásra jutó költség a hatszorosára nőtt: míg 1970-ben 16 dollár volt, addig 2010-ben elérte a 94 dollárt.

Az Egyesült Államok Népszámlálási Hivatala (United States Census Bureau) a népszámlálás mű-

kódésében is mélyreható változásokat fogantatosított. Először is 5 milliárd dollárt terveznek egy új arculat kialakítására, bár a Kongresszus nem mutat túl nagy hajlandóságot az új tesztek és módszerek kifejlesztésének finanszírozására. Sőt, ezt még tette azzal, hogy a hivatal 2016-os költségvetését 30%-kal csökkentette, így a 2020-as census kivitelezéséhez szükséges 663 millió dollár helyett kevesebb, mint 400 millió dollárból gazdálkodhat évente.

Másodszor, a lakosság bizalmatlan a népszámlálást végző hivatallal szemben, csakúgy, ahogyan a többi kormányzattal szemben is. Emiatt egyre kisebb a részvételi hajlandóság bármilyen vizsgálatban, kutatásban. Egy 2013-as felmérés szerint az amerikaiak kevesebb, mint egyötöde bízik csak a kormányzati szervezetekben. Tovább csökkentette a kormányzati adatgyűjtésbe vetett bizalmat a Nemzetbiztonsági Ügynökség nagy felháborodást kiváltó botránya 2013-ban. (Nyilvánosságra kerültek olyan szigorúan titkos dokumentumok, amelyekből kiderül, hogy az amerikai titkosszolgálatok széles körben figyelik az emberek mobiltelefon-hívásait és internetes tevékenységét az Egyesült Államokban és világszerte.) Továbbá egyre gyakoribbá vált a különféle adatbázisok feltörése, emiatt – érhető módon – nőtt a személyes adatok védelmével kapcsolatos aggodalom is. Mindezek fényében meglehetősen nehéz lesz a 2020-as census során részvételre bírni az embereket – véli a cikk írója.

Végezetül nehezítő faktor a részt vevő kollégák közötti fluktuáció is. A vezetők jelentős hányadának ez lesz az első népszámlálása, ezért elengedhetetlen a régi résztvevők tapasztalatának felhasználása.

A fentiek ismeretében elmondható, hogy igen nehéz megmérettetés előtt áll az Egyesült Államok népszámlálási hivatala. Egyértelmű, hogy a célok eléréséhez kooperációt kell szorgalmazni a központi állami és területi szervekkel, üzleti közösségekkel és a választópolgárokkal. Egy ilyenfajta összefogás jelen esetben fontosabb, mint valaha az eddigi népszámlálások során.

TÁRGYSZAVAK: népszámlálás, adatvédelem, költségvetés, Amerikai Egyesült Államok

KÁLMÁN RITA

147/2015

Megoldható a hosszú kérdőíves népszámlálás visszaállítása 2016-ra – állítják szakértők

Tavia Grant: Long-form census could be reinstated for 2016, experts say

The Globe and Mail, 2015. október 21.

URL: <http://www.theglobeandmail.com/news/politics/long-form-census-could-be-reinstated-for-2016-survey-experts-say/article26922071/>

A kötelező hosszú kérdőíves népszámlálás visszaállítása a 2016-os ciklus kezdetére elvégezhető, állítja a Kanadai Statisztikai Hivatal két korábbi elnöke. A soron következő liberális kormányzatnak azonban gyorsan kell cselekednie, hogy véghezvigye a reformjait. Justin Trudeau választási kampánya idején ígéretet tett a hosszú kérdőíves népszámlálás visszaállítására, amely jelentősen jobb minőségű adatokat jelentene, és sokkal olcsóbb is lenne, mint egy újabb országos háztartási felmérés lefolytatása.

„Bizakodó vagyok. A döntésnek hamar meg kell születnie, mert ez egy óriási munkaszervezési, művelési kérdés” – mondta a magyar származású Ivan Fellegi, aki 1985-től 2008-ig volt a Kanadai Statisztikai Hivatal vezetője.

Nem okozhat problémát a hosszú kérdőíves módszer visszavezetése 2016-ban, nyilatkozott Munir Sheikh, aki 2008 és 2010 között irányította a szervezetet. A kérdések nem változnak, csak az útmutatók: „Csupán annyit kell tennünk, hogy a lap tetején feltüntetjük, hogy kötelező.” A kutatók jelentős nyomást gyakorolnak a döntéshozókra. „A hibák kijavítása nem várhat: itt az idő a cselekvésre, amely fordulóponthoz vezet” – írják a levélben, amelyet eddig hatvanegy felsőoktatási intézmény és kutatási központ vezetője írt alá, köztük Alain Bélanger, a statisztikai hivatal jelenlegi elnöke.

Az azonnali döntés a tanács részéről az egyetlen út a hosszú kérdőíves népszámlálás megvalósításához a jelenlegi ciklusban. Az új kormányzat első lépései között kell, hogy legyen ennek a döntésnek a meghozatala. A jövő szociálpolitikáit sokkal inkább tudományos alapokra kell helyezni, mint ideológiai dogmákra.

A konzervatív kormányzat 2010-ben állította le a hosszú kérdőíves népszámlálást, adatvédelmi indokokra hivatkozva, és előnyben részesítette az önkéntes háztartási felméréseket. A lépés erős vitákat váltott ki a kutatók körében, akik szerint az információk minősége jelentősen romlik a döntés következtében, elsősorban a helyi térségi szinteken.

A népszámlálást helyettesítő felmérések 22 millió dollárral kerültek többre, és sokkal alacsonyabb válaszadási hajlandóságot produkáltak. A 2011-es háztartási felmérés válaszadási hajlandósága 69% volt, szemben a 2006-os hagyományos népszámlálás 94%-ával. A szakértők szerint az adatokból sokkal nehezebb trendeket felállítani, következtetéseket levonni.

A liberális kormány megígérte, hogy azonnal visszaállítja a kötelező népszámlálást, és biztosítja a statisztikai hivatal teljes függetlenségét.

Sheikh szerint, aki 2010-ben, heves viták után le is mondott posztjáról, sokkal kritikusabb lépés volt a hivatal kormánykézbe adása, mivel megakadályozta az ehhez hasonló problémák megoldását. „A népszámlálás a jövőben nem a kabinet vagy a miniszter problémája lesz, hanem a vezető statisztikusoké.”

Sheikh elmondta, hogy bárki, aki használni fogja az adatokat, hasznot húz majd a módszer visszaállításából. Legnagyobb élvezője természetesen a kormányzat lesz, amely politikáit megbízható adatokra építheti, továbbá a kutatók, akik a szociális, gazdasági, munkanélküliségi, foglalkoztatottsági adatokat használják fel.

Mindkét korábbi elnök szerint a váltás költséghatékonyabb lesz, a nyomdai költségek és a munkafázisokhoz kapcsolódó kiadások jelentős csökkenésével. A 2016-os tervezett teljes költségvetés (amit rövid kötelező kérdőívvel és önkéntes háztartási felméréssel együtt terveztek) 701 millió dollár.

McKinnon, az Országos Statisztikai Tanács tagja szerint egyszerűbb visszatérni a jól bevált hosszú kérdőíves népszámlálás módszertanához, mint kitárolni egy teljesen új metódust. A népszámlálás visszaállítása fokozza az érdeklődést a bizonyítékokon alapuló döntéshozatalban, mondta a Queen's Egyetem professzor emeritusa, aki munkája során bojkotálta a háztartási felmérések használatát.

Sem Munir Sheikh, sem pedig Ivan Fellegi nem kíván ismét a statisztikai hivatal vezetője lenni, de tanácsadóként szívesen segítik az ország statisztikai adatminőségének javítását. Felleginek számos tanácsa van, az egyik ilyen egy közös felület létrehozása a szakértők részére. A legfontosabb teendő azonban ereklüként őrizni a nemzetközi elvek érvényesítését a kanadai statisztika történelmében.

TÁRGYSZAVAK: népszámlálás, hosszú kérdőív, háztartási felmérés, Kanada

148/2015

Egy újabb testvér hatása a termékenységre: becslés a generációk közötti összefüggésekről az ikrek testvéreit vizsgálva

Martin Kolk: Descriptive Finding. The causal effect of an additional sibling on completed fertility. An estimation of intergenerational fertility correlations by looking at siblings of twins

Demographic Research, 2015. 51. sz. 1409–1420. p.
URL: <http://www.demographic-research.org/volumes/vol32/51/32-51.pdf>

DOI: 10.4054/DemRes.2015.32.51

Martin Kolk, a Stockholmi Egyetem kutatója a termékenység és a testvérek száma közötti összefüggéseket vizsgálja, habár megemlíti, hogy nagyon kevés információ áll rendelkezésünkre e viszony okairól. Tanulmányában a testvérek számának exogén – azaz külső – okait becsli fel férfiaknál és nőknél egyaránt, a svéd nyilvántartási adatokat felhasználva.

Kolk szerint megfigyelhető bizonyos kapcsolat az egymást követő generációk termékenysége között. Ez főleg a fejlett országokban látható, és az adatok szerint a termékenységi mutató egyre növekszik. A háromgenerációs családokat vizsgálva a legidősebb és a legfiatalabb generáció hozható összefüggésbe, a középsőtől függetlenül. Noha sok adat van a testvérek és gyermekek száma közötti kapcsolatról, okairól egyelőre nem tudunk többet.

A legelterjedtebb magyarázat a termékenység folytonosságára, hogy a szülők átadják értékeiket a gyermekeiknek. Ilyen érték lehet, hogy mennyi ideig várandós a szülő, a gyermekek száma, a szabadidő megválasztása vagy a házasság támogatása, illetve ellenzése. A társadalmi és gazdasági státusznak is fontos szerepe van, ugyanis a különböző helyzetben lévő családok különbözhetnek a terhesség mintájában is.

Ha egy gyermek egy testvérrel nő fel, az arra sarkallhatja őt a későbbiekben, hogy több gyermeket akarjon. Ez azért képzelhető el, mert a családi értékek a személy gyermekkorában megtapasztalt testvérek számával is összefüggenek. Egy újabb testvér megjelenésének következménye a szülőkéltől eltérő társadalmi és gazdasági státuszhoz is vezethet, aminek a magyarázata a szülői menedék igényének csökkenése. Ugyanakkor a svéd adatokból ezt nem tudják bizonyítani.

Mindent egybevéve, a kutatási eredmények azt mutatják, hogy az ikrek születése önmagában gyengén hat vagy semmilyen hatással nincs a további testvérek születésére nézve. Sokkal inkább számít az, mit osztanak meg egymással a szülők és a gyermekek. Hasonlóképpen a társadalmi és gazdasági jellemzők is ilyen fontosak lehetnek, még ha Svédországban ez nem is bizonyítható. Az olyan jellemzők, mint a vallási értékek, etnikai hovatartozás és a területi mintakép is lehetnek a termékenység forrásai.

Mindemellett az is kimutatható, hogy azok a szülők, akiknek ikrei születtek, többnyire nem vállalnak több gyermeket. Ez azért lehet, mert egy váratlan gyermek érkezése – akire lehet, hogy nem is vágytak – „sokk”-ként éri őket. Azonban a testvérek neme is összefüggésbe hozható a gyermekvállalással. Kimutatható, hogy egy újabb testvér születése a fiúgyermekre pozitív, míg a lányokra negatív hatással van. Mindent egybevéve a tanulmány azt mutatja, hogy azok a megosztott értékek, jellemvonások, melyek nem vonatkoznak egy másik testvérré, a fő mozgatórugói a generációk közötti termékenység átvitelének.

TÁRGYSZAVAK: termékenység, gyermekszám, testvérek száma, ikerszülés, társadalmi-gazdasági státusz, Svédország

PÁRI ANDRÁS

149/2015

A háború gyermekei: az élet legkorábbi szakaszaiban átélt háborús események halandóságra gyakorolt hosszú távú hatásai

Maarten Lindeboom – Reyn van Ewijk: Babies of the war. The effect of war exposure early in life on mortality throughout life

Biodemography and Social Biology, 2015. 2. sz.

167–186. p.

URL: <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/19485565.2015.1047489>

DOI: 10.1080/19485565.2015.1047489

Egyre több bizonyíték van arra, hogy az életünk korai szakaszában, sőt különösen már a magzati lét során történt külső események befolyásolni tudják egészségünk későbbi alakulását. Különböző tanulmányok foglalkoznak ezzel az összefüggéssel, gyakran szélsőséges helyzetek hatását vizsgálva, mint amilyen például a háborús idők idején fellépő éhín-

ség. A jelen tanulmány azt vizsgálta, hogy a második világháború idején történt kevésbé extrém események hogyan befolyásolták egyes Belgiumban, Franciaországban, Hollandiában és Norvégiában született kohorszok későbbi halálzásának alakulását. A szerzők megállapítják, hogy ezekben az országokban a német megszállás következtében jelentősen romlottak az életkörülmények, és kimutatják, hogy ennek eredményeként 55 éves korukig erősen megnőtt azoknak a polgári lakossághoz tartozó személyeknek a halandósági aránya – csökkent a túlélés valószínűsége –, akik a születésüket megelőző időszakban voltak kitéve a háborús körülményeknek. Ez a halandósági hatás azonban a háborús körülményeknek kitett magzatok esetében kifejezetten a születés utáni első évekre, sőt leginkább a csecsemőkorra koncentrálódik. Ha a vizsgálati feltételek között szerepeltetjük az első évek túlélését, a magzatként „megélt” háborús eseményeknek már nem mutatható ki a hatása a halandósági arányokra. Ez arra utal, hogy különböző vizsgálati feltételekkel az eredmények jelentősen torzulhatnak.

TÁRGYSZAVAK: terhesség, gyermek, születési kohorsz, háború, halandóság

RÓZSA GÁBOR

150/2015

Alacsony termékenység, társadalmi-gazdasági fejlődés és nemek közötti egyenlőség

Thomas Anderson – Hans-Peter Kohler: Low fertility, socioeconomic development, and gender equity

Population and Development Review, 2015. 3. sz. 381–407. p.

URL: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1728-4457.2015.00065.x/abstract>

DOI: 10.1111/j.1728-4457.2015.00065.x

Miközben új empirikus ismeretek és elméleti keretek segítenek betekinteni a társadalmi-gazdasági fejlődés, a nemek közötti egyenlőség és az alacsony termékenység összefüggéseibe, az új tapasztalatokhoz kapcsolódó meghökkentő kivételek és eltérések arra ösztönöznek, hogy még mélyrehatóbb vizsgálatok készüljenek e folyamatok összefüggéseinek teljesebb megértéséhez. A szerzők megállapítása, hogy a fejlődési időszak kezdete és a fejlődés üteme két olyan fontos tényező, amelyeket a ne-

mek egyenlőségének és a termékenységnek az elemzésekor nem lehet figyelmen kívül hagyni. A fejlett világban belül az „első hullámos fejlesztők” – vagyis azok az országok, amelyekben a társadalmi-gazdasági fejlődés a XIX–XX. század fordulója körüli évtizedekben kezdődött – jelenleg sokkal magasabb termékenységi szinttel rendelkeznek mint „kései fejlesztők”. A szerzők új elméleti megközelítést alkalmaznak a jelenség okainak megmagyarázására, és érvelésüket empirikus bizonyítékkal támasztják alá. A szerzők által alkalmazott megközelítés nem csak az alacsony termékenyséű történelmi időszakokra nyújt magyarázatot, hanem rávilágít azokra az okokra is, amelyek következtében napjainkban igen nagy eltérések tapasztalhatók a fejlett országok termékenységi arányaiban.

TÁRGYSZAVAK: termékenység, társadalmi-gazdasági fejlődés, nemek közötti egyenlőség

RÓZSA GÁBOR

151/2015

Az adatok a nők helyzetének javulását mutatják, de további fejlődésre van szükség

2015 World Population Data Sheet. Data show gains for women, but more progress needed
Population Association of America Applied Demography Newsletter, 2015. 2. sz. 5–7. p.

URL: http://www.populationassociation.org/wp-content/uploads/CAD_NEWSLETTER_Fall2015.pdf

A washingtoni székhelyű Population Reference Bureau (PRB) minden év augusztusában közzéteszi aktuális népesedési adat-összeállítását *World Population Data Sheet* címmel, évenként más-más témát állítva a középpontba. Idén a nők helyzete került a fókuszba.

A nők helyzete világszerte javulást mutat a személyes jóllét főbb mutatói terén, azonban sokkal nagyobb haladást kell elérni a nemek közti egyenlőség, a női szerepek megerősítése eléréséhez – állapítja meg a PRB. Az intézmény éves kiadványa és a vele összefüggő interaktív adatcsomagok elérhetők a www.worldpopdata.org honlapon. A gyűjtemény 20 népesedési, egészségügyi és környezeti mutató legfrissebb adatait mutatja be a világ egészére, a nagyobb régiókra és több mint 200 országra vetítve, kiegészítve a nők helyzetére vonatkozó speciális mutatókkal és elemző ábrákkal.

A PRB elemzése kimutatja, hogy a nők iskolázottságának fejlődése ellenére továbbra is fennállnak a férfi és női keresetek közötti különbségek. Az Egyesült Államokban például, ahol a nők a főiskolai végzettséget tekintve közelebb kerültek a férfiakhoz, sőt a 25–29 éves korcsoportban meg is előzték őket, a főiskolai vagy magasabb szintű diplomát szerzett nők átlagosan csupán 73%-át keresik annak, mint amit a hasonló végzettségű férfiak kapnak.

Világméretű problémát jelent a férfiak nők elleni erőszakos cselekedeteinek tolerálása. Igaz, hogy az utóbbi néhány évtizedben csökkent a feleségek verésének elfogadottsága, de még mindig ijesztően elterjedt sok országban, még a feleségek körében is. Indonéziában és Zambiában például a nők 24 illetve 30%-a gondolja úgy, hogy a férj joggal bántalmazza feleségét, ha az elmulasztott engedélyt kérni a házból való kilépésre. Ezek az arányok nagyjából kétszeresen meghaladják a férfiak esetében tapasztaltakat.

Ami a lányok fiatalkori házasságkötését illeti, ez a gyakorlat a csökkenő tendencia ellenére is fennáll. Bangladesben a legfrissebb adatok szerint a nők 65%-a köt házasságot 18 éves koráig, sőt ennek közel fele már 15 évesen. Nigerben ezek az arányok 76 és 28%.

Világméreteken vizsgálva a parlamenti képviselőknek csak ötöde nő. Regionális szinten a skála az ázsiai 18%-os átlagtól az európai 25%-ig terjed. Az afrikai Ruanda van az élen, ahol a képviselők 58%-a nő.

A PRB 2015. évi népesség előreszámítása szerint a világnépesség a jelenleg becsült 7,3 milliárról 2050-ig 9,8 milliárdra fog nőni, bár az előreszámítások során az országok közötti jelentős különbségek elsikkadnak, mint például:

- 40 ország népessége több mint kétszeresére fog nőni, főleg Afrikában; Nigeré előreláthatóan meg fog triplázódni.
- 34 ország népessége lesz várhatóan kisebb 2050-ben, mint jelenleg; abszolút számban Japánban lesz a legnagyobb, 30 millió fős csökkenés, míg a legnagyobb arányú, 30%-os népességfogyás Lettországra várható.

Az adatgyűjtemény a nők helyzetét jellemző néhány mutatóról az egészségi állapotra, a megélhetésre és az iskolázottságra vonatkozóan az alábbi főbb megállapításokat teszi közzé:

- A nők születéskor várható élettartamának világátlaga 73 év, míg a férfiaké 69. Ugyanez a legfejlettebb országokban élő nők esetében 82, a leg-

kevésbé fejletteknél 63 év, sőt a HIV/AIDS által sújtott kis dél-afrikai országban, Lesothóban mindössze 46 év.

- 2013-ban 100 ezer szülésre 136 anyai halálozás esett a világon az 1990. évi 269-cel szemben. Az anyai halálozási arányok szinte mindenhol csökkentek, viszont meglepő módon néhány fejlett országban felugrottak. Az Egyesült Államokban például 28 anya halála jutott 100 ezer szülésre 2013-ban, míg ez csak 12 volt 1990-ben.
- Világméretben terjed a nők bevonása a pénzügyekbe, ami több nő számára jelent lehetőséget a megtakarításra és kölcsönfelvételre a pénzügyi függetlenség eléréséhez. Ugyanakkor ez kevésbé igaz a kevésbé, illetve legkevésbé fejlett országokra.
- A nők nem mezőgazdasági foglalkoztatottsága jelentős regionális eltéréseket mutat. Afrikában a nem mezőgazdasági ágazatokban dolgozó alkalmazottak 30%-a nő, ez az arány Latin-Amerikában és a karibi országokban 44, Ázsiában 25, Európában és Észak-Amerikában 48%; a kelet-európai Moldáviában a legmagasabb 55%-kal.
- A nők felsőfokú iskolázottsága is erősen változó. A kevésbé fejlett országokban 66 női hallgató jut 100 férfira a felsőoktatásban, a fejlettekben viszont nőtöbbség van 125 a 100-hoz arányban.

TÁRGYSZAVAK: népesség-előreszámítás, nők helyzete, egészségi állapot, születéskor várható élettartam, átlagélekor

RÓZSA GÁBOR

152/2015

Az élettársi viszonytal kapcsolatos társadalmi normák vizsgálata: életpálya, individualizáció, és kultúra

Brienna Perelli-Harris – Laura Bernardi: Exploring social norms around cohabitation. The life course, individualization, and culture. Introduction to Special Collection: „Focus on Partnerships: Discourses on cohabitation and marriage throughout Europe and Australia”

Demographic Research, 2015. 25. sz. 702–732.

URL: <http://www.demographic-research.org/volumes/vol33/25/33-25.pdf>

DOI: 10.4054/DemRes.2015.33.25

A nyugati családi formációk egyik legnagyobb változása az utóbbi évtizedben az élettársi viszonyban élő

párok számának növekedése. Míg korábban a házasság nélküli együttélés renitens viselkedésnek számított, ma már a családalapítás útjának elfogadott formája. Az együttélés térhódítása a házasság intézményére is kifejtette hatását, megkérdőjelezve annak értelmét és szükségességét. Mindemellett átalakította a társadalmi szerepeket, rokoni kapcsolatokat. Habár az együttélések száma Európa csaknem minden országában növekedett, ez a növekedés korántsem egyenletes. Míg némelyik országban az együttélés és a gyerekvállalás akár együttélés nélkül teljességgel elfogadottá vált, addig más nemzeteknél az élettársi viszony lassú elterjedése tapasztalható. Például 2010-ben Norvégiában a 15 és 45 év közötti nők 48%-a élt élettársi kapcsolatban, Lengyelországban ez az arány alig haladta meg a 10%-ot. Első kérdésként felmerül, hogy mi lehet ennek a jelenségnek az oka? A válaszkeresést – véli a tanulmány írója – egészen az alapoktól kell elindítani, éspedig, hogy mit is takar az együttélés, mint fogalom?

Sokan sokféleképpen vizsgálták, hogyan hatnak a társadalmi normák, elvárások a párkapcsolatok milyenségére. Jelen tanulmány egy olyan kutatást mutat be, amely fókuszcsoportos vizsgálattal hasonlított össze 8 európai országban a társadalmi normák és a párkapcsolati formák közötti összefüggést.

Az írás kitér a társadalmi norma, mint fogalom meghatározására, részletesen ismerteti magát a projektet, bemutatja a módszer előnyeit és korlátait, végül összegzi a vizsgálat eredményeit.

A kutatás hetvennyolc fókuszcsoporttal, standardizált kérdőívek felhasználásával dolgozott. A fókuszcsoportok tagjai (6-8 ember) egy moderátor felügyeletével irányított beszélgetést folytattak a partnerkapcsolatokról, a házasságról, a társas együttéléstről. A csoport tagjai Sydney és nyolc európai ország egy-egy városának lakói közül kerültek ki. A kutatók országonként értékelték az eredményt, létrehozva egy országspecifikus fejezetet, lehetővé téve ezzel a nemzetközi összehasonlítást. Sydney bevonásával Európa és Ausztrália közötti hasonlóságot és különbségeket is vizsgálni tudták. A vizsgálatot az alábbi három témacsoport köré építették fel:

- Életfolyamat, sorrendiség és csomópontok
- Individualizáció, szabadság, elkötelezettség
- Kultúra, vallás, hagyományok

A tanulmány által ismertetett Fókuszcsoport Projekt új szemszögből mutatja be, hogyan szabályozzák, alakítják a társadalmi normák a társas kapcsolatokat, a társas viselkedést. A kutatás a fókuszcsoport-

tok beszélgetései alapján mélyebb elemzést tesz lehetővé, a Perelli-Harris által kidolgozott, az eredmények összehasonlítását lehetővé tevő, módszer alapján. A résztvevőket többek között az alábbiakról kérdezték:

- Miért preferálják az emberek az élettársi viszonyt a házassággal szemben?
- Milyen érveket és ellenérveket tudnak felsorakoztatni a házasság és az együttélés mellett?
- Van-e olyan időpont az ember életében, amikor már „illik” házasnak lennie?
- Vajon miért ötvenéves koruk körül házasodnak az emberek?

A vallás, a politika, a gyerekvállalás kihat-e arra, hogy ki milyen partnerkapcsolati formát választ?

A tanulmány lényegesnek tartotta kiemelni, hogy a kérdőíveket minden esetben lefordították az adott ország hivatalos nyelvére. Ami a fókuszcsoport tagjainak kiválasztását illeti, a munkatársak többféle módszer közül választottak, attól függően, hogy az ország adottságai mit kívántak. Négy csoport toborzóirodákon keresztül szerzett résztvevőket, ketten újságok segítségével toboroztak, a többiek pedig a kettő kombinációját alkalmazták. Az Egyesült Királyságban és Hollandiában azonban nehézséget okozott az alacsonyabb iskolázottságú férfiak bevonása a vizsgálatba, így az itteni munkatársak a hólabda módszert alkalmazták. A kiválasztásnál feltétel volt az állampolgárság, nem volt viszont feltétel a domináns etnikumhoz tartozás. Ez érhető is, hisz például egy olyan városban, mint Rotterdam vagy Sydney, ahol igen nagyszámú a migráns közösség, téves következtetések levonását eredményezte volna.

A fókuszcsoport tagjait nemek és iskolai végzettség szerint kategorizálták, így két magasan képzett női csoport, két magasan képzett férfi, két alacsony képzettségű férfi és két alacsony végzettségű női csoport részvételével zajlott a vizsgálat. A tanulmány írója előrebocsátja, hogy a kis minta miatt csak óvatosan lehet általános következtetéseket levonni a társadalmi státusz és az együttéléstről alkotott vélemény kapcsolatáról, azonban néhány országban mégis erős és figyelemre méltó eredmény született. A magasan képzett angolok és hollandok szerint elvárás a házasságkötés a gyermekvállalás előtt, míg az alacsony iskolázottságúak ennek az ellenkezőjét gondolják.

A vizsgálatnak számos új elméleti és módszertani eredménye született. Rámutat például arra, hogy országonként eltérően vélekednek az élettársi viszonyról. Az osztrákok szerint ez a kapcsolati forma

teljesen ideális a fiatal felnőttek számára, a házasságot egy későbbi életszakaszra pozicionálják. Norvégiában is elfogadott ez a fajta kapcsolat, beleértve a gyermekvállalást is. Ők az esküvőre elsősorban úgy tekintenek, mint a partnerkapcsolat egyfajta megünneplésére. A válás az egyik katalizátora az élettársi viszony előretörésének, a hollandok ráadásul úgy gondolják, hogy a társas kapcsolatok egyre kockázatosabbak.

A vallás, a hagyományok és a kultúra tekintetében is születtek az eddigiektől eltérő eredmények. Olaszországban például a korábbi kutatások szerint az együttélés lassú elterjedése a vallással magyarázható. A fókuszcsoportos vizsgálat eredményei azonban egyértelműen kimutatták, hogy a tradíció és társadalmi nyomás jelentősebb hatással bír, mint a vallási dogmák, így ebben az országban nagyobb azoknak a száma, akik házasságban élnek. A volt NDK-beli fókuszcsoport tagjai elmondták, hogy a szocializmusban sokkal nagyobb jelentősége és tekintélye volt a házasságnak, az állam is támogatással bátorított az esküvőre, de napjainkban, az egyéni szabadság és a bizonytalan gazdasági helyzet idejében már elvesztette korábbi presztízsét. A tanulmány a továbbiakban egyértelműen új felfedezésként könyveli el, hogy különbséget kell tenni az élettársi viszonyok között attól függően, hogy a párok életének mely szakaszában kezdődtek, és meddig tartottak. A házasság és az együttélés nem csupán családi állapotot jelöl, hanem kihat az élet egyéb területeire, további alakulására is. Továbbá az adatok elemzésénél fontos mélyebben megérteni és figyelembe venni az országok között lévő kulturális különbségeket. Fontos azt is megérteni, hogy az élettársi viszonytal kapcsolatosan kialakult vélemények individuális döntések eredményei, vagy a társadalmi normák is hatásai is megjelennek. A házasság és az együttélés közötti egyéni választás alapvetően olyan társadalmi kérdésektől függ, mint a jóllét, a stabilitás vagy a gyereknevelés biztonsága.

A szerzők szerint a témában további kutatási lehetőségek is rejlenek. Az eddigi eredmények az újabb és újabb társadalmi normák és az társas kapcsolatok környezetének mélyebb megértésére, makroszintű összefüggések megtalálására ösztönöznek.

TÁRGYSZAVAK: párkapcsolat, házasság, élettársi kapcsolat, gyermekvállalás, fókuszcsoportos vizsgálat, társadalmi normák, nemzetközi összehasonlítás, Európa, Ausztrália

153/2015

Kínai termékenység: a jövő bizonytalansága

Stuart Basten – Quanbao Jiang: Fertility in China. An uncertain future

Population Studies, 2015. 1. sz. 97–105.URL: <http://dx.doi.org/10.1080/00324728.2014.982898>

982898

DOI: 10.1080/00324728.2014.982898

Kína a két népességmilliárdos ország egyike, és így népességének alakulása globális szempontból is meghatározó. Nagyon alacsony termékenysége és gyorsan öregedő népessége mellett a meglévő szigorú családtervezési korlátozások egyre inkább idejétmúlnak tűnnek. A tanulmány áttekinti az utóbbi évtizedek reformtörekvéseit, ideértve a 2013-as év történéseit is. Mindezekkel kapcsolatosan sejthető, hogy a korlátozások enyhítése nem tudja megoldani a népesség öregedésének és a korlátozások által előidézett más jelenségek problémáit.

Az 1970-es évek egyedülálló kínai családtervezési korlátozásai a világ legismertebb és legtöbbet vitatott születésszabályozási intézkedései közé tartoznak. A nagyon alacsony termékenységi ráta és az elhanyagolható mértékű bevándorlás miatt Kína népessége rohamosan öregszik. Ezt jól mutatja az ENSZ népességi előreszámítása a 20 és 34 közötti, valamint a 65 éves és idősebb népesség arányára vonatkozóan 2050-ig, illetve 2100-ig. A fiatalabb korcsoport létszáma alapvető a reprodukció, valamint – rugalmassága és újonnan szerzett szakképzettségei miatt – a munkaerőpiac szempontjából is. Jelenleg e korcsoport létszáma háromszorosa az említett idősebbeknek, ám ez az arány az előreszámítások közepes scenáriója szerint századunk végéig akár meg is fordulhat. Egyébként még a tényleges termékenységi arányokról is vita folyik, hivatalos adatok szerint ez 1,5–1,6, más számítások szerint inkább 1,45.

Ezek után indokoltnak látszik, hogy a jelenleg érvényes születéskorlátozó családtervezési politikán lazítsanak, és Kína magasabb termékenységi pályára álljon. Talán könnyíteni lehetne az öregedéssel összefüggő jövőbeli gondok egy részén, ugyanakkor új problémákat előidézve, mint például a környezetre gyakorolt hatások, nem beszélve a politikusok számára megoldandó gazdasági, társadalmi, szociális és politikai feladatokról, az idősek és

szegények támogatásához szükséges források előteremtéséről.

Már 2012–2013-ban voltak előjelei a családtervezési politika enyhítésének. A Kínai Fejlesztéskutató Alapítvány háromlépcsős politikai átmenetre tett javaslatot: először egyes tartományok térjenek át a kétgyermekes modellre, 2015-től ezt terjesszék ki országosan, majd 2020-tól szüntessenek meg minden kötelező korlátozást a gyermekek számát illetően.

2013 novemberében a Kommunista Párt kezdeményezte az addigi korlátozások megváltoztatását úgy, hogy azok az egygyermekes családok, ahol legalább az egyik szülő maga is egyedüli gyermek volt, vállalhassanak második gyermeket. Becslések szerint mintegy 15–20 millió ilyen házaspárra vonatkozhat ez a könnyítés. A bejelentést optimizmussal vegyes borúlátás fogadta, ugyanis a várható babyboom a társadalom öregedésének lassítása mellett súlyos terheket ró az olyan közszolgáltatásokra, mint az egészségügy és oktatás.

Még nem tudni, hogy a remények és félelmek mennyiben igazolódnak majd, de a születési többlet várható alakulására vonatkozóan már van néhány előzetes eredmény. Az egyik milliós lélekszámú körzetben összesen 36-an jelentkeztek a könnyítés igénybe vételére a reform első három hónapja során. A két gyermeket engedélyező legelső tartományban pedig a tervezett nyolcvanezer többletszületésből mindössze 2444 valósult meg. Ezek a tények összhangban vannak a korábban megvalósított könnyítések tapasztalataival.

Mindezek megértését segíti, hogy nemrégiben több vizsgálatot végeztek a születési preferenciákról Kína városi és vidéki körzeteiben. Ezekből megállapítható, hogy a kívánt családnagyság csökkenőben van, és negatívan korrelál az iskolázottsággal és jövedelemmel. Városi környezetben a kívánt átlagos gyermekszám 1,50, vidéken 1,82 volt a 2000 és 2010 közötti vizsgálatok során. Az alacsony termékenységi szándékok mögött elsősorban a megélhetési költségekkel, a gyermekneveléssel, a megfelelő gyermekgondozási intézmények hiányával kapcsolatos problémák álltak.

A születéskorlátozó intézkedésekről való áttérés a születéstámogatásra az ázsiai csendes-óceáni térség csaknem mindegyik alacsony termékenységgű országának reformjára igaz. Kínában egyes helyi hatóságok már elkezdtek a pronatalista intézkedések megvalósítását, de – mint láttuk – pusztán a termékenységre vonatkozó intézkedésekkel ez nem

megy könnyen. Szükségesnek látszik a gyermekvállalás körülményeinek javítása is. Itt a létfenntartási kiadásokról, a gyermekgondozásról, a családbarát munkahelyekről, a magas lakásköltségekről, a városi környezet családbarát átalakításáról, a túlzott iskolázottsági elvárásokról, a nemi szerepekkel kapcsolatos nézetek megváltoztatásáról, továbbá a gyermekvállalást nehezítő tényezőkre vonatkozó, indirekt intézkedésekről lehet szó.

A családbarát társadalompolitika felé vezető út azonban számos nehézséggel van kikövezve. Ami a demográfiát illeti, igaz ugyan, hogy húsz év óta a termékenység az egyszerű reprodukcióhoz szükséges szint alatt van, a bevándorlás pedig elhanyagolható mértékű, az ország népessége mégis mintegy 200 millió fővel nőtt, és további húsz évig még növekedni is fog. A népesség több mint 70%-a városokban fog élni, amikor az előreszámítások szerint a 2030-as években várhatóan megáll a növekedés.

És mi tudható a jövőről? Úgy tűnik, Kína a kétgyermekes modell felé halad. Számos vizsgálat kereste azokat az okokat, amelyek miatt az emberek nem vállalnak annyi gyermeket, amennyire lehetőségük lenne, és a termékenységi preferenciák átlagosan két gyermek alatt maradnak.

Másfelől a további lazítás sem tud megoldást nyújtani a családtervezési politikához kapcsolható sok egyéb problémára. Gyakran elsikkad például az orvosi szakma szerepe a várt gyermek nemének megválasztásával összefüggő illegális abortuszok végrehajtásában, aminek nyilvánvalóan nagyobb politikai figyelmet kellene kapnia. Csak a nőkkel kapcsolatos attitűdök megváltozása, az orvosi szakma hatékony szabályozása, a demográfiai jelentések rendjének átlátszóvá tétele segíthet a nemek eltorzult arányainak rendbe tételéhez. Egyre több példa van arra is, hogy a helyi családtervezési ügyintézők inkább érdekeltek a bíróságok beszédében, mint a gyermekvállalás terén szabálytalan helyzetbe került párok meggyőzésében. Így a családtervezés ügye is a korrump helyi hivatalnokok visszaéléseinek egyik színtere lett, miközben a tehetős szülők fittyet hányanak a születésszabályozási rendelkezésekre a büntetések megfizetésével, vagy a különféle kiskapukat kihasználva.

Összefoglalva megállapítható, hogy a gyermekvállalás ösztönzése lassan, de biztosan a kínai politikai diskurzus részévé válik. Csakhogy a népesség-szabályozásra és a gyermekszám korlátozására épülő családpolitika új, tartós normákat hozott létre, amelyek nagyon hosszú időn át érvényesülnek, és

Kína esetében a nemzeti népesedéspolitikai jelentős hatással lehet a világ népességére is. A kínai kormányzat megtapasztalhatja, hogy mennyivel könnyebb volt az embereket rábírní a kevesebb gyermek vállalására, mint most a többre.

TÁRGYSZAVAK: családtervezési politika, termékenység, egygyermekes családok, öregedés, időszerűak, Kína

RÓZSA GÁBOR

154/2015

Az azonos neműek házassága a világ országaiban

David Masci – Elizabeth Sciupac – Michael Lipka: Gay marriage around the world
Pew Research Center. Religion & Public Life, 2015. június 26.

URL: <http://www.pewforum.org/2015/06/26/gay-marriage-around-the-world-2013/>

A világ egyre több országának vezetését foglalkoztatja az azonos neműek házasságának engedélyezésére vonatkozó dilemma. Jelenleg közel két tucat országban van érvényben ilyen törvény, elsősorban Európában és Amerikában.

Az Egyesült Államokban tizenegy évvel azután, hogy Massachusetts államban elsőként engedélyezték az egyneműek házasságát, a Legfelsőbb Bíróság 2015-ben állást foglalt az engedély országos kiterjesztése mellett. Ebben a házasság heteroszexuálisokra való korlátozásának az egyenlő jogok elvébe ütközésére hivatkozott. Ezt megelőzően 36 szövetségi állam és a Columbia körzet már elismerte az egyneműek házassághoz való jogát.

Grönlandon, a világ legnagyobb szigetén, Dánia autonóm területén a törvényhozók 2015 májusában fogadták el az azonos neműek házasságát legalizáló törvényt.

Ugyanebben a hónapban a katolikus többségű Írország lett az első ország, amelyben az azonos neműek házasságát népszavazás útján legalizálták, mégpedig 62%-os támogatással. Az egyház ugyan tiltakozott, de Dublin püspöke újságcikkben jelentette ki, hogy nem kívánja nézeteit ráerőltetni a szavazókra. A miniszterelnök viszont nyíltan az „igen” mellett kampányolt.

Az egyneműek házassága Finnországban 2017-től, a skandináv országok között utolsóként válik törvényessé. A népi kezdeményezés alapján be-

nyújtott törvényt a parlamenti elfogadást követően 2015-ben írta alá az ország elnöke.

Ugyancsak 2015-ben fogadta el nagy többséggel Luxemburg képviselőháza az egyneműek házasságát és örökbefogadási jogát engedélyező törvényt. A javaslatot élénken támogatta az ország közismeretlen meleg miniszterelnöke is.

2014 februárjában a skót parlament szintén nagy többséggel hozta meg az azonos neműek házasságkötéséről szóló törvényt. A rendelkezés ugyanakkor lehetőséget ad az egyházaknak és vallási csoportoknak, hogy eldöntsék, kívánnak-e ilyen házasságoknál szerepet vállalni. A két legnagyobb skót egyház aktívan ellenezte a törvényjavaslatot, de a törvény 2014 decemberében életbe lépett.

2013 júliusában Erzsébet királynő jóváhagyta az egyneműek házasságáról hosszú hónapok parlamenti vitája után hozott törvényt, amely Angliára és Walesre érvényes. A törvény egyúttal megtiltja ilyen házasságok megkötését az anglikán egyházon belül.

2013 májusában Brazília nemzeti igazságügyi tanácsa rendelkezett arról, hogy az azonos neműektől nem lehet elvonni a házasságkötés jogát. A konzervatív keresztényszocialista párt azonban megfellebbezte az igazságügyi tanács döntését a Legfelsőbb Bíróságnál, és a brazil törvényhozásnak is mérlegelnie kell, ami egyelőre bizonytalanná teszi az azonos neműek házasságának jövőjét a világ ötödik legnépesebb országában.

Ugyanebben a hónapban a francia elnök aláírta a homoszexuálisok és leszbikusok házasságkötését engedélyező törvényt, amely e párok örökbefogadási jogát is kimondja. Bár a legújabb közvéleménykutatások a törvény széles körű elfogadottságát mutatják, a változás jelentős ellenállást is kiváltott.

2013 áprilisában Új-Zéland parlamentje a világon tizenharmadikként, az ázsiai-csendes-óceáni térségben elsőként fogadta el az azonos neműek házasságát legalizáló rendelkezéseket, ideértve az örökbefogadás engedélyezését is.

Ugyanekkor fogadta el a hasonló törvényt az uruguayi kongresszus alsóháza is. A meleg és leszbikus pároknak 2008 óta volt törvényes lehetőségük hivatalos élettársi kapcsolatra, 2009-től pedig gyermekek adoptálására.

2012 júniusában Dánia törvényhozása elfogadta a meleg és leszbikusok házasságára vonatkozó törvényjavaslatot, a királynő pedig néhány nappal később szentesítette azt. 1989-ben Dánia volt az első, ahol egynemű párok regisztrált élettársi kap-

csolatra léphettek. Ugyanakkor a lutheránus egyház papjai nem kötelezhetők az ilyen házasságkötések celebrálására.

2010 júliusában Argentína – Latin-Amerikában elsőként – legalizálta az azonos neműek házasságát. Az egyházak heves tiltakozása ellenére a javaslatot a törvényhozás mindkét háza megszavazta, az államfő pedig aláírásával törvénybe iktatta. A törvény az ilyen házaspárokat a heteroszexuálisokéval megegyező jogokkal és felelőségekkel ruházza fel.

Portugália 2010 júniusában, nyolcadik országként iktatta törvénybe az azonos neműek házasságát, az Alkotmánybíróság kedvező állásfoglalását követően. Ez a törvény ugyanakkor nem engedélyezi, hogy ilyen házaspárok gyermekeket fogadjanak örökbe.

Izlandon, ahol 1996 óta létezett az azonos neműek regisztrált élettársi kapcsolatának lehetősége, 2010 júniusában kodifikálta a törvényhozás az egyneműek házasságkötésének jogát. Az ország női miniszterelnöke az elsők között élt ezzel a joggal.

2009 áprilisában a svéd parlament túlnyomó többséggel megszavazta az egyneműek házasságának legalizálását. 1995-től az ilyen pároknak regisztrált élettársi kapcsolatra volt lehetőségük, amire a lutheránus svéd egyház 2007 januárjában áldását adta.

Norvégiában az egynemű pároknak 2009 januárjától van legális lehetőségük a házasságkötésre, örökbefogadásra és mesterséges megtermékenyítésre. Az élettársi kapcsolatokra vonatkozó 1993. évi törvényt felváltó új jogszabály a leszbikus párok megtermékenyítésének állami támogatásával kapcsolatos viták kíséretében született meg.

Dél-Afrika parlamentje 2006 novemberében törvényesítette az azonos neműek házasságkötését, miután a legfelsőbb bíróság a korábbi szabályozásokat az egyenlő jogokra vonatkozó alkotmányos előírásokkal ellentétesnek nyilvánította.

Az erősen megosztott spanyol parlament 2005-ben iktatta törvénybe az azonos neműek házasságát, a házaspároknak egyenlő jogokat biztosítva szexuális orientációjuktól függetlenül. A katolikus egyház hevesen bírálta a törvényt, Madridban tiltakozó és támogató tömegtüntetésekre is sor került.

Kanadában az egynemű párok a házasságra vonatkozó jogok jelentős részét megkapták 1999-ben, amikor a szövetségi és tartományi kormányok az élettársi kapcsolatokat érvényesnek ismerték el a homoszexuális és leszbikus párok esetében is. A

parlament 2005-ben tette országos szinten törvényessé az egyneműek házasságát.

Belgiumban a parlament 1998 elején adott korlátozott jogokat az azonos nemű pároknak a regisztrált élettársi kapcsolat lehetőségével. 2003-ban újabb törvényben engedélyezték az ilyen párok házasságkötését, egyúttal a heteroszexuális párokéval megegyező adózási és öröklési jogokat, majd 2006-ban az örökbefogadás lehetőségét is biztosítva. Mindez meglepően kevés ellenállást váltott ki az országban.

2000 decemberében Hollandia első országként engedélyezte törvényben az azonos neműek házasságát, válását és örökbefogadási jogát. Egyes muzulmán és konzervatív keresztény csoportok tiltakozása ellenére az azonos neműek házassága széles körű egyetértést élvez a holland lakosság körében.

2015-ben a mexikói legfelsőbb bíróság könnyítésekkel rendelt el az egyneműek házasságkötését illetően, bár ezt nem legalizálta országos érvénnyel. Mexikóváros egyébként már 2009-től engedélyezi az ilyen házasságokat, 2011 óta pedig több szövetségi tagállam követi ebben.

TÁRGYSZAVAK: azonos neműek házassága, heteroszexuális párok, élettársi kapcsolat, regisztrált élettársak, törvényhozás, örökbefogadás, mesterséges megtermékezés, egyházak

RÓZSA GÁBOR

155/2015

Hány nő fog még hiányozni? Női halandósági többlet és a születendő gyermek nemének megválasztása, 1970–2050

John Bongaarts – Christophe Z. Guilmoto: How many more missing women? Excess female mortality and prenatal sex selection, 1970–2050 *Population and Development Review*, 2015. 2. sz. 241–269. p.

URL: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1728-4457.2015.00046.x/abstract>

DOI: [10.1111/j.1728-4457.2015.00046.x](https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2015.00046.x)

Egy 1990-ben írt és sokat idézett cikkében a közgazdasági Nobel-díjas Amartya Sen professzor egyes társadalmak kiemelkedően magas maskulinitási, vagyis a férfiak számának a nők számához viszonyított arányairól értekezett, és úgy számolt, hogy „több mint 100 millió nő hiányzik” világszerte. Arra a következtetésre jutott, hogy

„ezek a számok egy rettenetes történetet mondanak el a nők halandósági többletéhez vezető egyenlőtlenségről és gondatlanságról”. Ez a megállapítás összeeseng más vizsgálatokkal, amelyek szerint a lányok és nők emelkedett halandósága a népesség torz nemi arányainak fő oka több ázsiai országban. A magasabb női halandóság az e társadalmakban meggyökeresedett fiúpreferenciának, valamint a nőket egész életük során végigkísérő nemi diszkriminációnak tudható be. A szülők számos ok miatt preferálják a fiúgyermeket. A fiúk öröközik tovább az apai vérvonalat, nagyobb jövedelmi potenciállal rendelkeznek, védelmet és időskori biztonságot nyújtanak, nem igényelnek hozományt, és szükség van rájuk a temetési szertartásoknál.

Sen írása a női halandósági többletre helyezte a hangsúlyt, és nem említette a szülés előtti nemválasztás kérdését. Ez nem meglepő, mivel az emberiség történetének nagy részében a születési nemi arány közel azonos maradt, a természetes szintet jelentő 100 leány újszülöttre jutó 105–106 fiú újszülöttel, egyes etnikai csoportoknál tapasztalható néhány kivételtől eltekintve. A múltban a szokásos nemi arányok fennmaradásának fő oka még az erős fiúpreferenciával rendelkező országokban is az volt, hogy nem léteztek hatékony eljárások a születendő gyermek nemének befolyásolására, mint például a nemválasztástól függő abortusz vagy a fogamzást megelőző genetikai diagnózis. Az utóbbi évtizedek során azonban ezek az eljárások egyre inkább hozzáférhetővé váltak, és a születési nemi arány 115/100 fölé nőtt a fiúgyermekek javára több ázsiai és kelet-európai országban.

Napjainkban a „hiányzó nők” száma a világon – vagyis azoké, akik életben lehetnének, ha nem lenne a diszkrimináció – a szülést megelőző nemválasztás és a születés utáni női halandósági többlet kombinációjának eredménye. Sok országban mindkét jelenség hozzájárul a hiányzó nők számának jelenkori növekedéséhez. Ez a trend jól tükrözi a nemek közötti egyenlőtlenséget, és széles körben kelt aggodalmat az emberi jogi aktivisták, a kutatók és a politikusok köreiben.

A tanulmány az utóbbi négy évtized trendjeire vonatkozó új becsléseket tesz közzé a hiányzó nőkre vonatkozóan, valamint előreszámításokat a 2010 és 2050 közötti időszakra. Sen eredeti becslése a világszerte hiányzó nők számáról olyan nagy volt, hogy azt általános hitetlenkedés fogadta. A későbbi kutatások és a friss becslések viszont megerősítik, hogy Sen a tömeges nemi diszkrimináció hatásaira

vonatkozóan közel járt az igazsághoz, főként Ázsiát illetően. Az utóbbi évtizedekben számos politikai intézkedés és program született a nők helyzetének javítására, ám mindezek ellenére sem sikerült megállítani a hiányzó nők számának további növekedését. 1990 és 2010 között számuk 43%-kal, 126 millióra nőtt, és az előreszámítások szerint 150 millióra nőhet 2035-ig.

Ezek igen nagy számok, amelyek meghaladják mindazokat az értékeket, amelyek jól dokumentálható népesedési katasztrófákkal – világháborúkkal, népiirtásokkal, éhínségekkel vagy nagy járványokkal – kapcsolhatók össze. A világméretű nőhiány azonban nem szabályozhatatlan folyamatok következménye. A nemválasztás és a halandósági többlet az erőteljes nemi diszkriminációt megvalósító népesedési rendszerű országok jellegzetessége. A születés előtti nemválasztás új megjelenése már egy szabadon választott és hatékony megvalósulási formája a diszkriminációnak, ellentétben a női többlethalandósággal, ami a gondatlansággal és a megfelelő ellátás hiányával összefüggő passzívabb formát képvisel. A szerzők megállapítása, hogy a nemválasztás nem a születés utáni diszkrimináció helyébe lépett, hanem tovább súlyosbítja azt az új születési kohorszok lányhiányának növelésével. A 2010 utánra készített előrebecslések ugyan azonnali csökkenéssel számolnak a szülés előtti nemválasztást illetően, ennek ellenére a hiányzó nők száma tovább fog emelkedni, és csak két évtized után éri el maximumát.

A nemi diszkriminációval foglalkozó friss szakirodalom részben azért emeli ki a nemválasztást, mert az viszonylag új gyakorlatot jelent. Így viszont kevesebb figyelem jutott a születés utáni állandó diszkriminációnak és az idő előtti női halandóságnak. Ma már jól ismert eljárás a magzat nemétől függő szelektív abortusz, a nemválasztás kérdése pedig felkeltette a nemzetközi szervezetek, valamint a nemzeti hatóságok figyelmét is. E gyakorlat visszaszorítására azonban még nem született igazán eredményes megoldás. A halandósági többlet problémájának intézményes megoldásához szükség van az egészségügyi szolgáltatások nyújtásának javítására, de a diszkrimináció leküzdéséhez sokkal nagyobb szigorot kell érvényesíteni. A nők nagyobb halandóságához vezető folyamatok megértésének sokszor tapasztalható hiánya viszont csökkenti a politikai intézkedések hatékonyságát. Sürgősen szükség van tehát azoknak a diszkriminációs folya-

matoknak a további kutatására, amelyek évente 1,7 millió nő szükségtelen haláláért felelősek.

TÁRGYSZAVAK: halandóság, női halandósági többlet, maszkulinitási arány, nemválasztás, nemi diszkrimináció, előreszámítás

RÓZSA GÁBOR

156/2015

Válás utáni apa-gyermek kapcsolatok négy európai országban: minták és döntő tényezők

Matthijs Kalmijn: Father-child relations after divorce in four European countries: patterns and determinants

Comparative Population Studies, 2015. 3. sz. 251–276. p.

URL: <http://www.comparativepopulationstudies.de/index.php/CPoS/article/view/195/212>

DOI: 10.1111/j.1728-4457.2015.00046.x

A CILS4EU¹ adatai alapján készített tanulmány célja a válás utáni apa-gyermek kapcsolatok helyzetének vizsgálata és bemutatása, négy európai ország példáján keresztül. A szerző a bevezetőben felhívja a figyelmet, hogy több hasonló felmérés is készült már, azonban jelentős részük az Egyesült Államokra vonatkozik, míg az európai helyzettel alig, vagy egyáltalán nem foglalkoztak.

Véleménye szerint, mindenképpen szükséges foglalkozni a problémával, már csak a válások növekvő száma miatt is. Emellett a válás utáni kapcsolatok közötti, illetve az ezeket alakító tényezők és okok között is jelentős különbségek vannak, amelyeket meg kell érteni. Kiemeli a vizsgálatba bevont gyermekek életkorának fontosságát is. Készültek olyan friss kutatások, amelyek szorosan kötődnek a témához, de ott a vizsgált alanyok már felnőttek, és nem valamelyik szülővel együtt élnek. Jelen kutatásnak többek között az is egy nagy újítása, hogy 14 év körüli gyermekeket állít a középpontba.

A szerző az adatok alapján kifejti, hogy sok gyereknek van jó vagy nagyon jó kapcsolata az apával, illetve egy másik jelentős csoport az apával él vagy

¹ A mozaikszó jelentése: Children of Immigrants Longitudinal Survey in Four European Countries. A felmérés a bevándorlók gyerekeinek integrációját vizsgálta négy európai országban (Hollandia, Nagy-Britannia, Németország, Svédország). 2010 és 2013 között három mintavétel is történt. Az adatgyűjtésből származnak az első jelentős, átfogó információk a témára vonatkozóan.

legalább heti egyszer láthatja. Ugyanakkor megemlíti, hogy nem elhanyagolható azok száma sem, akik egyáltalán nem találkoznak az apával (hat gyermekből egy). Ennek következtében elmondható, hogy a válások legsúlyosabb következményeinek egyike a laza/gyenge apa-gyermek kapcsolatok „kialakulása”.

Természetesen a válások okai, jellege és következményei között is vannak különbségek. Ezek vizsgálatára is figyelmet fordít a szerző, amikor a szociális, gazdasági és demográfiai tényezőket teszi elemzés tárgyává. A jó vagyoni helyzetű, magasabb jövedelemmel rendelkező családok esetében például az tapasztalható, hogy mind a gyermekek, mind a szülők kisebb mértékben szenvednek a válás következményeitől. Ezekben az esetekben, az apa és az anya könnyebben együttműködnek, gyakoribb a láthatás, és a kapcsolat minősége is jobb.

Az elemzés a demográfiai eltérésekre is kiterjed, ami azért fontos, mert a korábbi kutatások nem mutattak ki egyértelmű különbségeket. A szerző viszont bemutatja, hogy a fiúgyermekek gyakrabban élnek az apával, ha nem élnek vele, akkor gyakrabban látják, illetve hajlamosabbak pozitívnak jelmezni az apával való kapcsolatot. Ehhez a kérdéshez tartozik a mostohaapa helyzete is, amit szintén bemutat a tanulmány. A szerző szerint gyakran „verseny” alakul ki a pótaapa és a biológiai apa között, de általában ez nem hat negatívan az apa-gyermek viszonyra. Mindenesetre kijelenti, hogy a mostohaapa „helyettesítő” funkciója inkább gyakorlati, mintsem érzelmi jellegű.

Sokkal inkább befolyásolja az apa-gyermek kapcsolatot a két szülő viszonya. Ebből a szempontból Svédország van a legkedvezőbb helyzetben, ahol a válást követően is gyakorinak számít a szülők közötti együttműködés. A vizsgálati minta általános jellege miatt azonban nem lehet messzemenő következtetéseket levonni a kapott adatokból, csupán hozzávetőleges sémákat lehet felállítani. A szerző több kapcsolódó tanulmányt és vizsgálatot is említ, amelyekkel együtt sokkal relevánsabb adatok nyerhetők.

A tanulmány speciális kérdésekkel is foglalkozik. Egyik ezek közül a bevándorlók gyerekeire vonatkozik. Ez egyszerre fontos és érdekes téma, hiszen a különböző migrációs csoportok demográfiai jellemzői nem csak az európai lakosságétól, hanem gyakran egymáséitól is eltérnek. A szerző ezt több okra vezeti vissza. Egyrészt, a bevándorlók sokkal tradicionálisabbak a nemi szerepeket illetően (a gyermekek jelentős része az anyjukkal él, az apa keve-

sebbet foglalkozik a gyermekkel a házasság alatt is), másrészt a válást is teljesen máshogy értelmezik és kezelik. Végül, a bevándorló férfiak gazdasági helyzete egyáltalán nem stabil, ennek következtében jövedelmi viszonyaik sem mindig biztosítottak.

A másik kiemelten kezelendő kérdést a vegyes házasságok jelentik. Ebben az esetben a módszertan az apát külföldiként (bevándorlóként), az anyát az adott ország állampolgáraként azonosítja. Sok esetben a válást követően a gyermek teljesen elveszti kapcsolatát az apával, ami a két szülő közötti viszony megszűnésének a következményeként értelmezhető. A szerző értelmezésében a vegyes házasságok esetén nem csak két ember, hanem két népcsoport is kapcsolatba kerül egymással, a válásnak azonban itt még súlyosabb következményei lehetnek, mint „hagyományos” esetben.

Összességében megállapítható, és ezt a tanulmány írója is kijelenti, hogy fenntartással kell kezelni az adatokat a cikk alapjául szolgáló felmérés általános volta miatt. Többek között olyan adatokra nem terjedt ki a vizsgálat, amelyek nélkül nem lehet komoly következtetéseket levonni a most ismert eredmények alapján (például az apa a válást követően új kapcsolatba lépett-e, a válás időpontja, a válást követően az apa tartózkodási, illetve lakhelye stb.). A felmérés emellett arról sem gyűjtött adatokat, hogy milyen volt a szülők és a gyerekek kapcsolata a válást megelőzően. A szerző által is elismert hátrányok ellenére ez volt az első, a témával foglalkozó vizsgálat, ennek következtében a begyűjtött adatok alapján készített tanulmány először enged bepillantást az apa-gyermek kapcsolat problémájába. A cikk a kitérőt cél mellett arra is rámutatott, hogy lényeges szociális-társadalmi különbségek vannak e kapcsolatok között, és az eltérések okai mögött is több tényező befolyásoló ereje húzódik (az adott állam, mint élőhely; társadalmi és gazdasági helyzet; bevándorló státusz).

TÁRGYSZAVAK: demográfia, migráció, család, válás, apa-gyermek kapcsolat, felmérés, longitudinális survey, Európa

HORVÁTH BALÁZS

157/2015

Tovább dolgozni, tovább tanulni

Phyllis Cummins – Philip Taylor – Suzanne Kunkel:
Working longer, learning longer
Public Policy & Aging Report, 2015. 4. sz. 120–124. p.

URL: <http://ppar.oxfordjournals.org/content/25/4/120.extract>

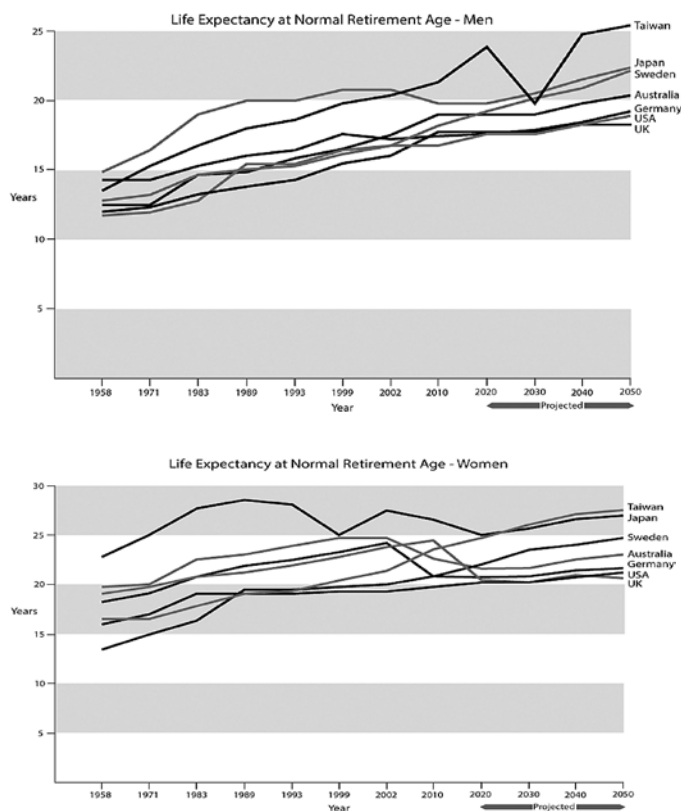
DOI: 10.1093/ppar/prv025

Világszerte, mind a fejlett, mind a fejlődő országokban jelentősen változik a népesség kor megoszlása, a várható élettartamok nőnek, a termékenységi arányok csökkennek, az idősebb korcsoportokhoz tartozók aránya nő, a munkavállalási korúaké csökken. A várható élettartamok emelkedése gyorsabb, mint a normál nyugdíjkorhatároké, és ez a trend folytatódik. A nyugdíjkorhatárt az országok többségében jogszabály határozza meg. 1958 és 1992 között az OECD sok országában csökkentették a nyugdíj jogosultság korhatárát, a férfiak esetében az átlag 64,5 évről 62,2-re, a nőknél 61,8-ról 60,7-re csökkent. A korai nyugdíjba vonulás trendjei azóta megfordultak ugyan, ám ez nem tudja ellensúlyozni a várható élettartamok növekedését, és a kettő közötti távolság jelentős hatással van a munka, az oktatás és a nyugdíjügy világára. A nyugdíjas lét általános meghosszabbodása veszélybe sodorhatja a szociális jóléti programok finanszírozását és a gazdasági növekedést is.

1958 és 2010 között mindkét nem és minden vizsgált ország esetében nőtt a nyugdíjkorhatártól számított még várható átlagos élettartam is, és – hacsak nem változnak a nyugdíjkorhatárok – ez a tendencia fog folytatódni. A férfiak esetében a legnagyobb növekedés Tajvanon következett be, elsősorban a születéskor várható élettartam ugrásszerű emelkedésének (61,3 évről 76,1-re) köszönhetően. A tendencia folytatódását jelzik előre 2050-ig. Németországban volt a legkisebb a növekedés, főként a nyugdíjpolitika állandósága és a 65 éves korban még várható élettartam csekély elmozdulása miatt. A nyugdíjkorhatártól számított várható legrövidebb élettartamokat 2010-ben az Egyesült Államok, illetve 2050-re az Egyesült Királyság esetében számolták, valószínűleg a magasabb nyugdíjkorhatárok eredményeként. A nőknél Svédországban volt a legnagyobb a növekedés, és ez így is marad 2050-ig. A vizsgált időszakban a legkisebb növekedést Németország mutatta a nyugdíjkorhatártól számított várható élettartam terén, a 2050-ig szóló előreszámítás szerint pedig ez Ausztráliában várható. A nyugdíjkorhatártól számított várható élettartam Japánban a leghosszabb, és az is marad a születéskor várható nagyon hosszú élettartam, valamint a nők viszonylag alacsony nyugdíjkorhatára következtében. A rangsor végén itt is az Egyesült Államok és az Egye-

sült Királyság áll, a férfiakhoz hasonlóan a magas nyugdíjba vonulási korhatár miatt.

A nyugdíjba vonulás késleltetése és az idősebbek növekvő munkavállalása megnövelheti a GDP-t, és egyúttal kedvező a nemzeti javak és az államadósság szempontjából is. A folytonos gazdasági növekedés és a nyugdíjrendszer fenntartása érdekében az OECD számos tagországa az utóbbi időben olyan intézkedéseket fogantat, amelyekkel az 55 éves felülieket a munka világában maradásra ösztönzik.

A férfiak és nők nyugdíjkorhatártól számított várható élettartama egyes országokban, 1958–2050. Fentről lefelé: Tajvan, Japán, Svédország, Ausztrália, Németország, Egyesült Államok, Egyesült Királyság.

Források: Taiwan National Development Council (2014), OECD (2013), Taiwan Ministry of the Interior

Míg a korai nyugdíjutasítás pozitív összefüggésben áll a nyugdíjas kortól számított várható élettartammal, negatívan hat az idősebbek munkavállalására mind férfiak, mind nők esetében. A normál nyugdíjas korhatártól számított várható élettartam és az eltartottsági arányok alakulását figyelembe véve ez a modell nem bizonyult fenntarthatónak, ezért a korai nyugdíjba vonulást favorizáló irányzat az utóbbi időben megfordult sok OECD-országban, elsősorban az 55–64 éves férfiak esetében, és megközelítőleg olyan állapot alakult ki, mint az 1970-es években volt. Az

idősebb munkavállaló nőknél viszont az arányok folyamatosan nőttek ugyanebben az időszakban. Ennek különböző okai közül említhető a termékenységi arányok csökkenése, az iskolázottság szintjének növekedése, a nemek közti egyenlőség kedvező hatása a nők munkavállalási lehetőségeire, valamint a munkavégzési feltételek rugalmassága. Ugyanakkor a nyugdíjkorhatárral kapcsolatos intézkedések önmagukban nem oldanák meg az idősebbek munkavállalását. Magasabb arányú, sikeres munkavégzésükhöz az egyre inkább globalizálódó, technika- és tudásalapú gazdaságban szükséges az olyan politika, amely lehetővé teszi számukra is szakismereteik megújítását egész aktív pályájukon.

A vizsgált országok közül 2013-ban az 55–64 éves férfiak foglalkoztatottsága Japánban volt a legmagasabb (83,5%), Tajvanon a legalacsonyabb (59,7%), és ez utóbbiban volt a legnagyobb arányú a visszaesés (az 1980. évi 72,7%-ról). Németországban 1980 (67,3%) és 2000 (52,4%) között jelentős volt a visszaesés, de a trend megfordulásával 2013-ban már 74,4% volt a korcsoporthoz tartozó férfiak foglalkoztatottsága. Hasonló pályát járt be a férfi foglalkoztatottsága Ausztráliában, Svédországban és az Egyesült Királyságban is. A nők esetében minden országban nőtt az idősebb nők munkavállalása, Svédország az 55–64 évesek 73,5%-ával volt az első, Tajvan 29,7%-kal az utolsó. A növekedés mértéke Ausztráliában volt a legnagyobb (21,8%-ról 55,8%-ra), Japánban a legkisebb (45,3%-ról 55,8%-ra).

A nyugdíjpolitika változása mellett tehát úgy lehet hatékonyabban munkavégzésre ösztönözni az idősebb alkalmazottakat, hogy az általában „felnőttoktatásnak” vagy „egész életen át tartó tanulásnak” nevezett folyamat keretében munka melletti képzést biztosítanak számukra. Erre a különböző országokban sokféle ajánlást és módszert alkalmaznak, ideértve a hátrányos helyzetű munkavállalók kormányzati segítségét is. Külön kihívást jelent a munkaerő fejlesztése a képzésekbe nehezen bevonható, alacsony jövedelmű és más nehéz helyzetben lévő csoportok esetében. Fontos a széles körű tanulási kultúra létrehozása, amely túllép az alapismeretek és a kiegészítő oktatás szintjén, hogy ösztönözze a felnőtt népesség minél önállóbb részvételét a képzésekben. A korábbi pályaszakaszokban szerzett pozitív tanulási tapasztalatok jobb lehetőségeket és döntéseket biztosítanak a munkahely választásában és a foglalkozási körülményekben a kor előrehaladtával.

TÁRGYSZAVAK: nyugdíjkorhatár, várható élettartam, időskorúak, munkaerő, OECD

RÓZSA GÁBOR

158/2015

Hosszabb élet – több munka: a munkaerőpiaci reform átfogó elemzésének szükségessége válaszul a demográfiai változásokra

Michal Myck: Living longer, working longer. The need for a comprehensive approach to labour market reform in response to demographic changes *European Journal of Ageing*, 2015. 1. sz. 3–5. p.

URL: <http://link.springer.com/article/10.1007%2F978-1-107-014-0332-x>

DOI: 10.1007/s10433-014-0332-x

A fejlett világhoz tartozó államokban a várható élettartam növekedése volt az egyik legkiemelkedőbb változás az életminőséget tekintve az utóbbi évtizedekben. Németországban és Olaszországban például 5-6 évvel nőtt ez az érték 1990 és 2012 között, de az Európai Unió minden tagállamában lényeges emelkedés következett be. Ez a siker egyértelműen az orvostudomány kimagasló eredményeinek, valamint az életstílusban bekövetkezett alapvető változásoknak köszönhető.

Azonban az Európára jellemző alacsony születési rátával párhuzamosan növekvő várható élettartamnak bizonyos értelemben negatív következményei is vannak. Felmerül a kérdés: egy ilyen, nem megfelelő felépítésű társadalomban pénzügyileg mennyiben fenntartható a szociális biztonság és az egészségügyi rendszer? Ezt a helyzetet csak tetézi az alacsony gazdasági növekedés.

Több szerző is felismerte, hogy a várható (egészséges) élettartam növekedése mindenképpen maga után kell, hogy vonja az egyre bővülő munkaerőpiac kialakulását és a munkaerő-felesleg növekvő aktivitását. Emellett a gazdasági növekedés fenntartásához elengedhetetlen, hogy az ötven-, hatvan- és hetvenéves korosztályokat hatékonyabban vonják be a munkaerőpiaci körforgásba. Ennél a folyamatnál nélkülözhetetlen a kormányok támogató-koordináló szerepe, hiszen az adópolitikától kezdve az egészségügyi és jóléti igények, reformok teljes átvizsgálására van szükség. Ehhez a kérdéshez hozzátartozik, hogy minél nagyobb az ötven éven felüliek aránya a népességen belül, annál sürgetőbb a társadalom e csoportjának életminőségét alakító tényezők megértése; azaz annak vizsgálata, hogy mik befolyásolják egyéni döntéseiket.

A folyóirat e számának speciális része az idősebb dolgozók munkaerő-piaci aktivitására fókuszál. A négy cikkben a szerzők levonják a következtetéseket a jelenleg is folyó vitát illetően, és meghatározzák azokat a területeket, amelyekre a további elemzéseknek ki kell terjedniük. Többek között elemezni kell a munkáltatói gyakorlatok megváltozását, a munkabéreket, a dolgozók alkalmazhatóságának fejlesztését, illetve az 50 év felettieket érintő képzések hatékonyságát is. A négy tanulmány közül kettő egy-egy állam munkaerő-piaci változásaira koncentrál. Az egyik Németországban vizsgálja a munkavállaló-munkáltató viszonyt, míg a másik az izraeli magánszemélyekre és háztartásokra koncentrálva munkaerő-piaci sajátosságokat elemez.

A munkavállalási időszak kitolásával szemben felmerülő kételyeket is megfogalmazza a négy cikkről szóló összefoglaló. Az egyik nézet szerint a kor előrehaladtával csökken a termelékenység, a produktívitas, ezért az idősebb dolgozók alkalmazása a munkáltató részéről nem kifizetődő. Ez ellen szól, hogy több friss elemzés is bebizonyította e nézet ellenkezőjét, és rávilágított arra, hogy a termelékenység sokkal inkább függ az új képességek elsajátításának gyorsaságától és a kapott képzés hatékonyságától. A képzésekkel kapcsolatban megemlítendő, hogy további vizsgálatok szükségesek arra vonatkozóan, hogy milyen típusú képzések következtében érhető el a legjobb produktívitas az idősek részéről, és miért. Ebből az is következik, hogy egy adott képzés komoly tényező a hosszabb foglalkoztatást illetően.

A munkakörnyezet és a munkaminőség szintén fontosak a munkavállalók számára, ezért nem csak a munkáltatóknak, hanem az államnak is foglalkoznia kell e területek fejlesztésével (például stresszkezelés, nagyobb szabadság a dolgozóknak).

Természetesen, az idősek munkaerő-piaci aktivitását befolyásoló lehetséges tényezők csak egy részét tekintette át a négy írás. A kormányok számára politikai kihívásként jelöltek meg több területet is, úgymint a munkanélküli segély, a jóléti kiadások, az egészségügy, a rehabilitáció vagy a rokkantsági támogatások kérdéskörét. Általános véleményük, hogy a hosszabb foglalkoztatás követelményeinek megváltozása együtt kell, hogy járjon a munkakörnyezet fejlesztésének támogatásával, illetve az idősebbeknek nyújtandó megfelelő képzések kialakításával.

A politika számára egyértelműen kulcstényezőként jelölik meg az idősebb, állásukat elvesztő vagy elhagyó dolgozók sikeres visszavezetését a munkaerőpiacra.

TÁRGYSZAVAK: munkaerőpiac, foglalkoztatás, életminőség, idősek, felmérés, Európa

HORVÁTH BALÁZS

159/2015

Olaszország haldoklik, mivel az újszülöttek már nem pótolják a halottakat – mondja az egészségügyi miniszter

Nick Squires: Italy is a dying country as babies no longer replace people who die, says health minister *The Telegraph*, 2015. február 13.

URL: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/italy/11411907/Italy-is-a-dying-country-as-babies-no-longer-replace-people-who-die-says-health-minister.html>

Beatrice Lorenzin olasz egészségügyi miniszter országát „halódó országnak” nevezte, mivel a születési arány a modern államiság 1861-ben történt elnyerése óta most süllyedt a legalacsonyabb szintre. Ezzel újból megkongatta a vészharangot egy évtizedek óta öregedőben lévő társadalom felett. A nyers élveszületési arányszám, az 1000 lakosra jutó születések száma 8,4-re esett vissza az itáliai területek és királyságok másfél évszázada történt egyesítése idején volt 38,3-ról. Nagy-Britanniában és az Egyesült Államokban jelenleg 12, illetve 13 ez a szám.

2014-ben 509 ezer újszülöttje volt az országnak, 5000-rel kevesebb, mint egy évvel korábban. A halálzási ráta is csökkent, amivel a születéskor várható átlagos élettartam a nők körében 85, a férfiak esetében 80 évre emelkedett.

Az egészségügyi miniszter szerint: „Elérkeztünk egy küszöbhez, amely után az elhunytak számát már nem tudják a születések pótolni, vagyis halódó ország vagyunk... Ez az állapot jelentősen kihat az élet szinte minden területére, a gazdaságra, a társadalomra, az egészségre, a nyugdíjrendszerre, hogy csak néhány példát említsünk.”

A 60 milliós össznépességű Olaszországban élő 5 millió bevándorlónak ugyancsak csökkent a gyermekszáma a korábban tapasztalt magas születési arányokhoz képest. A jelenlegi 1,9 gyermek/nő születési arány az utóbbi öt év legalacsonyabb szintjét jelenti.

A gyermeket nem kívánó párok aránya 40%-ra nőtt az utóbbi évtizedben. Az olaszországi nők átlagos gyermekszáma 1,39 az Európai Unió 1,58-os értékével szemben. A születési arányok csökkenését a gazdasági recesszió éveinek és a magas mun-

kanélszéknek tudták be; a születési arány a Mezzogiorno, vagyis Dél-Olaszország régióiban a legalacsonyabb, ahol a recesszió a legkeményebb volt, Szardínián például ez a mutató 7,1%.

Olaszországban a szülő nők átlagos életkora az első gyermek születésekor évek óta folyamatosan emelkedett, jelenleg 31 és fél év.

TÁRGYSZAVAK: halandóság, születések, bevándorlók, gazdasági recesszió, Olaszország

RÓZSA GÁBOR

160/2015

Migráció: példátlan kihívás az EU számára

Richard Freedman – Anita Orav – Alexandra Gatto: Migration: an unprecedented challenge to the EU European Parliamentary Research Service, 2015. november 23.

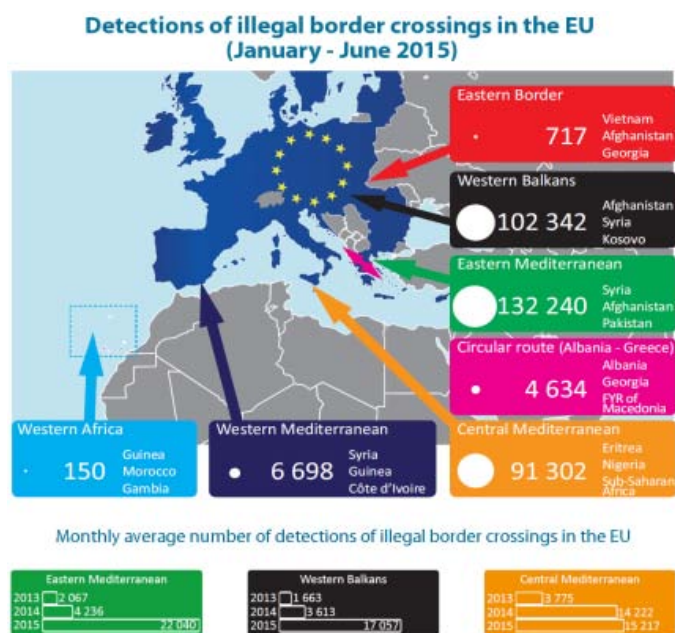
URL: <http://epthinktank.eu/2015/11/23/migration-an-unprecedented-challenge-to-the-eu/>

Az EU jelenleg az egyik legnagyobb kihívással néz szembe az 1950-es években történt megalapítása óta. Mindenféle korú emberek soha nem látott tömegben vándorolnak el a háborúk sújtotta és instabil régiókból, mint amilyenek Szíria, Irak és Líbia. Az Európai Unió Tagállamai Külső Határain Való Operatív Együttműködési Igazgatásért Felelős Európai Ügynökség, a Frontex szerint, több mint 1,2 millió illegális határátlépést észleltek 2015 október végéig, szemben az előző év hasonló időszakában tapasztalt 235 ezerrel.

Az EU menekültügyre és illegális bevándorlásra vonatkozó jogi keretrendszerével foglalkozó, a 2015. márciusi állapotot figyelembe vevő tanácskozáson, amelyet az Európai Parlament Kutatási Szolgálat (EPRS) szervezett, hangsúlyozták, hogy a menekültügyre és a bevándorlásra vonatkozóan léteznek jogi szabályozások mind az EU, mind a tagállamok szintjén. Ezen túlmenően a jogi keretekhez tartozik a menekültek státuszára vonatkozó Genfi Egyezmény és az ahhoz csatolt, az aláíró 142 állam számára kötelező Jegyzőkönyv. Hatalmas politikai erőfeszítések történnek a válság leküzdésére. A bevándorlók regisztrációját végző hotspotokra szánt külön forrásoktól a sürgős áttelepítési rendszerig ez az EU-s akciók egyik legfontosabb területe.

Összehangolt fellépésre van szükség, hogy meg lehessen gátolni az EU külső határainak illegális átlépését, nem utolsósorban azért, mert a schen-

geni övezetben nincsenek belső határok. A Földközi-tenger déli és középső térségében EUNAVFOR MED néven katonai akció kezdődött az embercsempészet ellen és a bűnöző csempészhálózatok által kihasznált migránsok életének megmentésére. További intézkedésként az illegális határátlépések számának csökkentése érdekében legális belépési lehetőségeket kellene ajánlani az EU-ba a nemzetközi védelemre szoruló személyek számára. Ilyen lehet az úgynevezett Ideiglenes Védelmi Irányelv megvalósításának kezdeményezése, valamint a humanitárius befogadások, a humanitárius vízumok és a magánszponzorálás lehetőségeinek kihasználása.

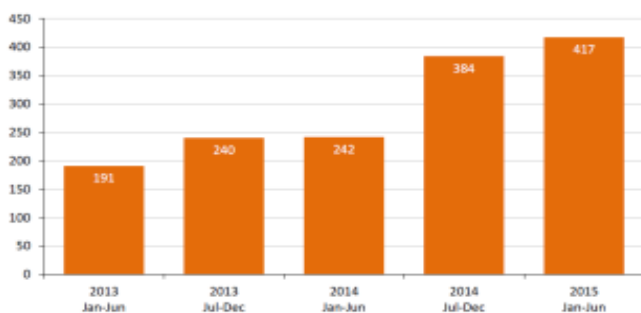
Az észlelt illegális határátlépések iránya 2015 első felében

Az EU területén folytatott akciókon túlmenően Európán kívüli megoldások keresése is folyamatban van harmadik országokkal való együttműködések keretei között. Ennek célja, hogy a szabálytalan migráció okait felszámolják, a csempészet különféle formáit megakadályozzák, valamint hatékony intézkedéseket valósítsanak meg a védelemre nem jogosult személyek országukba való visszatérése, visszafogadása és újraintegrálódása érdekében. Az Európai Migrációs Agenda részeként a Bizottság 2015. szeptember 9-én javaslatot tett a biztonságos származási országok közös EU-s listájának létrehozására, amelybe elsőként Albánia, Bosznia és Hercegovina, Macedónia Volt Jugoszláv Köztársaság, Koszovó, Montenegró, Szerbia és Törökország került.

Tekintettel a Nyugat-Balkán országaiból érkezők által benyújtott menedékkérelmek nagy számára, és függetlenül ezek elfogadásának alacsony arányaitól, a fenti lista gyors eljárást tesz lehetővé ezeknek a ké-

relmeknek az elintézésénél. A biztonságossá minősítés ugyanis teljességgel megfelel a Menekültügyi Eljárás Irányelvekben szereplő kritériumoknak és a vizszaküldési tilalom (non-refoulement) elvének. A Genfi Egyezmény 33. cikkében szereplő alapelv szerint „egyetlen Szerződő Állam sem utasítja ki vagy küldi vissza a menekültet azon ország területének határára, ahol élete vagy szabadsága faji, vallási okokból, nemzeti hovatartozása miatt, vagy abból az okból van veszélyeztetve, hogy bizonyos társadalmi csoporthoz tartozik, vagy bizonyos politikai véleményt vall.”

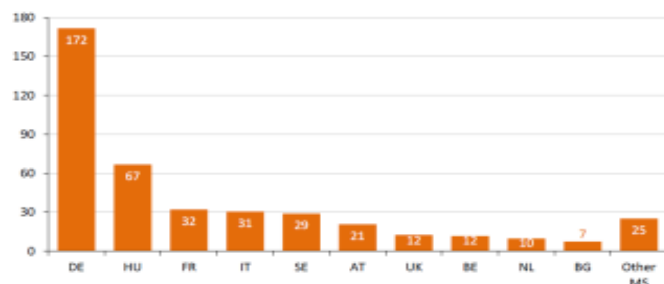
Figure 1 - Asylum applications in the EU28, in thousands

Data source: Eurostat.

A menedékkérelmek száma az EU-28-ban, 2013. január – 2015. június (ezer fő, Eurostat-adat)

Figure 2 - Asylum applications per Member State, in thousands, January-June 2015

Data source: Eurostat

A menedékkérelmek száma az egyes tagországokban, 2015. január-június (ezer fő, Eurostat-adat). Balról jobbra: Németország, Magyarország, Franciaország, Olaszország, Svédország, Ausztria, Egyesült Királyság, Belgium, Hollandia, Bulgária, többi tagállam

Jelenleg a biztonságos országok jegyzékeit az EU-tagországok koordinálatlanul határozzák meg, ami hasonló menedékkérelmek esetében különböző elfogadási arányokat eredményezhet a különböző tagállamokban, és a kérelmezőket a több befogadást mutató országok felé terelheti. Az EPRS októberi tanácskozásán kívántak ezzel a kérdéssel foglalkozni.

Az Európai Parlament késznek mutatkozott a tagállamokat terhelő migrációs nyomás enyhítésének támogatására. 2015. szeptember 10-én elfoga-

dott határozatával 401,3 millió eurós soron kívüli EU-s támogatást nyújtott a menekültválság leküzdésére. Szeptember 17-én az Európai Parlament támogatta a Bizottság új javaslatát, hogy további 120 ezer menedékkérőt helyezzenek át más országokba Olaszországból, Görögországból és Magyarországról, miután előzőleg, szeptember 9-én sürgősségi intézkedésként döntöttek 40 ezer fő átirányításáról Olaszország és Görögország területéről. Az, hogy az Európai Parlament ilyen rekordgyorsasággal intézkedett, nyílt üzenet is volt az EU-s tagállamok belügyminisztereinek, hogy sürgősen jussanak megállapodásra és azonnal tegyenek gyakorlati lépéseket.

A migráció az EU és az egész világ előtt álló hatalmas probléma. A Közép-Keleten és Afrikában eszkalálódó feszültségek próbára teszik az EU befogadó és humanitárius képességeit. Az EU mind rövid, mind hosszú távon teljesíti feladatait a krízis megoldásában. A 2016. évi Európai Ifjúsági Találkozón ez minden bizonnyal a megbeszélések egyik fő témája lesz.

TÁRGYSZAVAK: migráció, menekültügy, illegális bevándorlás, EU

RÓZSA GÁBOR

161/2015

Az európai migrációs politika buktatói. A bevándorlás és az azzal járó politikai kihívások az EU-ban

Gianpiero Dalla Zuanna – Christopher Hein – Ferruccio Pastore: The pitfalls of a European migration policy. Migration and political challenges in times of crisis in the EU

Population & Policy Compact. Policy Brief, 2015. 9. sz. 1–4. p.

URL: <http://www.population-europe.eu/Library/PolicyBrief/6290/en>

Az ENSZ Népesedési Osztálya által 2012-ben végzett felmérés tanúsága szerint migráció nélkül Európa a 2015 és 2050 közötti időszakban mintegy százmillió dolgozót veszít. Ez éves szinten három millióval kevesebb munkaképes korú (20–60 év) embert jelent. Emellett a bevándorlás növekedése sem tudná lényegesen kiegyenlíteni a népesség elöregedéséből következő hatásokat, a bevándorlás csökkenése pedig csak rontana a helyzeten. Ez te-

hát azt jelenti, hogy Európának szüksége van a migrációra, és nem csak gazdasági okokból.

A gazdasági válság kezdete egyértelmű fordulópontot jelent a vándorlás szempontjából. A válság előtt erőteljes volt az emelkedés, a bevándorlók száma Spanyolországban 2001 és 2007 között például megduplázódott. Ezen időszak után a migráció hirtelen csökkenésnek indult, ugyanakkor a Németország felé irányuló bevándorlás szintje jelentősen nőtt.

A gazdasági válság növelte az Európai Unióban a szabad mozgás igényét, amelyre a schengeni határokon belül lehetőségük van az EU-állampolgároknak. A délről észak felé történő vándorlás emelkedő szintje mellett továbbra is a keletől nyugatra tartó, Lengyelország és Németország között zajló migráció a legjelentősebb.

Az EU 2014-es munkaerő-felmérésének adatai szerint 15,2 millió külföldi él az EU-ban, ők a munkaerő 7%-át teszik ki. 7,3 millió közülük EU-állampolgár, akik másik tagállamban telepedtek le, 7,9 millió pedig az Európai Unió kívülről származik. A bevándorlókra ugyanakkor az is igaz, hogy átlagosan fiatalabbak, mint a helyi lakosság: az Eurostat egy 2013-as felmérése alapján az utóbbiak átlagéletkora 42 év volt, míg 2012-ben az előbbieké 26 az Egyesült Királyságban, 40 pedig Bulgáriában. Mindezek mellett megnőtt a magasan képzett bevándorlók száma is, ennek az értéke Európában (28%) közelít az Egyesült Államokban (31%) tapasztalható értékhez. Ettől függetlenül a túlképzettség aránya magas, a Közép- és Kelet-Európából származó, felsőoktatásban végzetek több mint fele dolgozik alacsonyabb képzettséget igénylő munkákban.

Az európai bevándorlási politika jelenti a határokon keresztül zajló mozgások szabályozását és irányítását, az azonban gyakran megkérdőjelezhető, hogy a nemzeti bevándorlási politikák mellett van-e az egész Unióra érvényes szabályozás? A szerzők véleménye szerint van, ez azonban a kezdetektől három részre oszlik, így a rendszer kevésbé lehet hatásos és fenntartható.

(1) A mobilitási politika az EU-állampolgárok EU-n belüli mozgására vonatkozik, ami számukra néhány korlátozástól eltekintve teljes szabadságot jelent.

(2) A migrációs politika azokra az állampolgárokra vonatkozik, akik nem az EU tagállamaiban élnek (tehát harmadik ország polgárai), viszont az EU határain belülre, vagy azokon belül vándorolnak. Az alapszabály: minden tagállam felügyeli a területére eső

közös határokat a közös megegyezések szerint, de ezt saját költségén teszi.

(3) A menedékpolitika – a migrációshoz hasonlóan – a belügyekhez tartozik, és a közös alapelvek felé konvergálás jellemzi. Fő alapelve, hogy az az ország felel a menedékkérelmekért, ahol az első határátlépés történt. Ez az úgynevezett dublini rendelet (Dublin III), a menedékpolitikai rendszer legvitatottabb pontja.

A schengeni egyezmény és a dublini rendelet között jelentős földrajzi aszimmetria figyelhető meg, hiszen rendkívül fontos, hogy egy országnak szabadon álló, kiszolgáltatott határa van-e vagy sem. A két rendszer közötti együttműködés az 1990-es években jött létre, amikor egyrészt erős volt a „hozzánk vándorolnak be” nézet, és így a legális migrációt is támogatták, másrészt az 1990-es években és a 2000-es évek elején a „mérsékelt arab rezsimek” őrizték a határt, és segítették az Európába vándorlás szabályozását.

Az elmúlt években ezek az előfeltételek azonban megváltoztak. A gazdasági válság miatt a keleti integráció a vártnál nagyobb migrációs hatással járt, így az úgynevezett „jóléti bevándorlókkal” szembeni félelem is megjelent. Emellett az Észak-Afrikában és a Közel-Keleten tapasztalható változások és fegyveres konfliktusok növelték a migrációs nyomást, és csökkentették a külső bevándorlási kontroll hatékonyságát.

További probléma a rendhagyó, Unión kívülről érkezők vándorlása is, akik különböző okokból érkeznek, de ugyanazokat az útvonalakat, közlekedési módokat használják. Nem felejtethjük el az euróválságot sem, amely minden országra másképp hat, a déli országokban például csökkenti a migránsok munkaerő-piaci alkalmazásának lehetőségeit, amittől így kialakul a vándorlók második hulláma.

A fentebb említett tényezők problémákat és széthúzást okoznak az EU tagállamai között, hiszen ezek egyike sem sorolható be egyértelműen az Unió szabályozás három csoportjába. A jövőben várhatóan megnövekszik majd ezeknek az ügyeknek a száma, így rendkívül fontos, hogy az EU megfelelően kezelje ezeket, mert a migráció terén tapasztalható eredményessége és legitimitása függhet tőle. Az Európai Bizottság által tett megoldási javaslatok (*European Agenda on Migration*) jó kiindulópontok lehetnek.

A szerzők szerint ugyanakkor fontos javítani a népesség bizalmát is, hiszen szinte minden EU-tagállamban léteznek bevándorlás-ellenes mozgalmak.

mak, és növekszik a feszültség, köszönhetően a gazdasági válságnak, illetve az Európa déltengeri részén tapasztalható eseményeknek.

További lényeges pont, hogy a bevándorlók a képzettségüknek, készségeiknek megfelelő szintű pozícióban dolgozzanak – ez jelenleg a nem az EU-ból érkezők 25%-át érinti.

Végül pedig kiemelt fontosságú, hogy a bevándorlók gyermekei megkapják a megfelelő segítséget. Az ugyanis a PISA-ra alapozott kutatásokkal bizonyított, hogy a helyi és a külföldről érkezett családok gyermekei között jelentős teljesítménybeli szakadék tapasztalható, ezek a gyermekek nehezebben épülnek majd be a társadalomba, ennek pedig a jövőben nemcsak gazdasági, de súlyos szociális ára is lesz.

TÁRGYSZAVAK: migráció, aktív korú népesség, népesedés, nemzetközi vándorlás, menekültügy, Európai Unió

SÁRPÁTKI ÁDÁM

162/2015

A nemzetközi vándorlás jelenti a globalizáció előtti utolsó határt

Mark A. Wynne: International migration remains the last frontier of globalization

Economic Letter, 2015. 2. sz. 1–4. p.

URL: <https://www.dallasfed.org/assets/documents/research/eclt/2015/el1502.pdf>.

Az ismertetés egy vezető amerikai bankár sajátos álláspontját tükrözi a nemzetközi vándorlásról.

A nemzetközi vándorlás a globalizáció legnagyobb politikai terhet jelentő tényezője, amely az utóbbi évtizedekben látszólag a legkevesebb fejlődést mutatta. Aggregált adatok szerint a világ népességéhez viszonyítva a mai nemzetközi migráció mértéke megegyezik a XIX. század végének és a XX. század elejének nagy vándorlási hullámaiéval. A befogadó országok nyernek a piacok bővülésével, a kibocsátó országok pedig a migránsok által hazaküldött pénzüsszgekkel.

A nemzetközi vándormozgalom egyike a globalizáció négy dimenziójának. Az áruk határokon keresztül történő áramlása a globalizáció leginkább ismert megjelenési formája, lásd a mindenütt megjelenő „Made in China” címkét. További tényező a tőke határokat átlépő áramlása, amely a megtakarítóknak lehetővé teszi a befektetéseket a magasabb megtérülést biztosító országokban, valamint a gon-

dolatok áramlása, amelyek révén az alacsonyabb jövedelmű országok átvehetnek máshol kidolgozott technológiákat és gyakorlatokat, közelebb kerülhetnek a fejlettebb országok életszínvonalához.

Az Egyesült Államok a bevándorlók országa. 2012-ben több mint 40 millió külföldön született személy élt itt, a 309 milliós népesség 13%-a. Van azonban más országok is, amelyekben ez az arány hasonló vagy akár még nagyobb. A Világbank, amely minden országról gyűjti a nemzetközi vándorlási adatokat, táblázatban közli a népességben belül legnagyobb arányú és legnagyobb számú külföldön született polgárral rendelkező országok rangsorát. Az arányokat tekintve egészen kis országok állnak az élen (például a kétmillió Katarban a népesség háromnegyede külföldön született, de vezető helyen található a hárommillió Kuvait is).

Az abszolút számok terén az Egyesült Államok messze a legnépesebb célország, háromszor annyi bevándorlót vonz Nyugat-Európa három legnagyobb országa (Németország, Franciaország és az Egyesült Királyság), valamint Kanada.

A nemzetközi vándorlás valóságos globális jelenség, bár sokkal több törvényi korlátozás vonatkozik rá, mint 100 évvel ezelőtt. A globalizáció első korszakának nagy vándormozgalmai 1870 és 1914 között zajlottak, főként az európai „öreg kontinensről” Észak- és Dél-Amerika, valamint Ausztrália „új világa” felé.

A XX. század során a vándorlási arányok a világ népességéhez viszonyítva csökkentek: a XIX. századi évenkénti átlag 660 milliomodról a második világháború és 1980 közötti évenkénti átlag 215 milliomodra. Ez az 1980-as években 446 milliomodra, majd 1990 után, a globalizáció új korszakában 603 milliomodra emelkedett, és a XXI. század első évtizedében már meghaladta a XIX. századi arányt.

Napjainkban sokkal több formai akadály áll a nemzetközi vándorlás előtt, mint egy évszázaddal ezelőtt, amikor még útlevelekre sem volt szükség. Ez nehezíti a globalizáció jelenlegi és korábbi korszakaiban megvalósult nemzetközi vándormozgalmak szintjének összehasonlítását. Az említett formai akadályok – mint például egy munkavállalási engedély vagy egyéb a saját országon kívüli munkavégzéshez kellő dokumentum szükségessége – nem az egyedüli visszatartó tényezői a munkavállalók országok közötti áramlásának. A migráció ugyanis költséges dolog mind egyéni, mind pénzügyi szem-

pontból, és ezek a költségek korlátozhatják az egyént még a formális jogi akadályok hiányában is. Ugyanakkor a XX. század utolsó évtizedeiben a formai akadályok (ha nem is tilalmak) fennállása mellett is csökkentek az elvándorlás formális és informális költségei a közlekedés és az információtechnika fejlődése révén.

A tanulmány térképen mutatja meg a világ tizenöt legforgalmasabb vándorlási útvonalát a 2013. évi adatok alapján. Pusztán a számok szerint messze a legnagyobb a Mexikó és az Egyesült Államok közötti „folyosó”. Néhány más nagy útvonal hosszú távú gazdasági kapcsolatokra utal (például a Törökország és Németország közötti folyosó esetében), míg vannak olyanok is, amelyek inkább a XX. század utolsó évtizedeinek politikai eseményeivel függnek össze (mint az Ukrajna–Oroszország vagy a Banglades–India viszonylat). Mindenesetre megállapítható, hogy nem minden migráció a szegény országokból indul a gazdagok felé, hanem nagyszámú munkaerő vándorol az egyik alacsony jövedelmű és fejlettségű országból a másikba.

2010-ben a fejlett gazdaságú országokban 32 millióan éltek más fejlett országok állampolgárai. Az Európai Unió egységes piac politikája például egyszerűvé teszi, hogy egy tagállam polgárai egy másikban éljenek és dolgozzanak. Ugyanakkor a fejlett országokban több mint 85 millióan élnek a fejlődő gazdaságokból érkezett személyek, aminek jó példája a mexikóiak migrációja az Egyesült Államokba. Nagy számban vannak azonban a fejlődő gazdasággal rendelkező országokban más hasonló fejlettségű országokból származó bevándoroltak is; számuk 91 millió, vagyis több, mint amennyi a fejlett piacgazdaságú országokban található.

A nemzetközi vándorlás mai mértéke tehát hasonlít a száz évvel ezelőttiéhez, de nem akkora, mint lehetne a vándormozgalom előtti akadályok nélkül. Más szavakkal, a migráció a globalizáció olyan eleme, amelynek jelentős fejlődési tartalékai vannak.

A pénzügyek terén a globalizáció olyan fejlettséget ért el, hogy a nemzetközi tőkeáramlás előtti maradék akadályok megszüntetése egyes számítások szerint csupán 0,1–1,7%-kal tudná növelni a világ teljes GDP-jét. Hasonlóképpen, a globális árukereskedelem teljes integrálódása előtti utolsó korlátok lebontása is csak 0,3–4,1%-ot tehetne hozzá a globális GDP-hez. Ezzel szemben a nemzetközi vándorlást jelenleg akadályozó összes tényező felszámolása esetén a világ GDP-je 67–147%-kal nőhetne.

Bár a globális GDP magasabb lehetne, ha kevesebb akadály állna a nemzetközi vándorlás útjában, a többlet elosztása nem feltétlenül lenne egyenlő. Egy vizsgálat nemrégiben arra a hipotetikus kérdésre keresett választ, hogy mennyi kart okozhatna mind a befogadó, mind a kibocsátó országok számára, ha a munkaerő áramlását teljesen megtiltanák. A szerzők azt találták, hogy a nagy tömegű migránst befogadó gazdag országok számára a nemzetközi vándorlás hasznot hoz, mivel a nagyobb népesség a több termék fogyasztásával és használatával ösztönzi a termelést. Míg a kibocsátó országokról azt gondolhatnánk, hogy ugyanilyen okok (azaz népességük elvándorlásból következő csökkenése) miatt vesztesei a folyamatnak, ezt a hatást ellensúlyozzák a migránsok pénzátutalásai a vendéglátó országból hazájukba. Egyes szegényebb országok esetében az általuk hazaküldött összegek akár a GDP 5 vagy több százalékát is kitehetik.

A migráció valóban globális jelenség, napjainkban hasonló szinten van, mint a XIX–XX. század fordulója körüli nagy vándorlások idején. A legtöbb becslés szerint a világ átlagos polgárai jobban örülnének a nyitottabb határoknak. Csakhogy figyelembe kellene venni a világ működésének többi szempontját is, például a migráció összefüggését a közösségi javak és szolgáltatások – oktatás, társadalombiztosítás, munkanélküliségi juttatások stb. – hozzáférhetőségével.

Bár a munkavállalók határokon keresztül mozgása soha nem lehet olyan szabad, mint az áruké, tőkéké vagy gondolatoké, a napjainkban érvényesülő vándorlási szintek is jelentős jóléti hasznot generálhatnak mind a befogadó, mind a kibocsátó országok számára.

TÁRGYSZAVAK: nemzetközi vándorlás, migrációs útvonalak, GDP, fejlett országok, szegény országok

RÓZSA GÁBOR

163/2015

Öngyilkossági kísérletek és ismételt próbálkozások a serdülőkortól a fiatal felnőttkorig: depresszió és stresszt okozó események

Av Latha Nrugam – Are Holen – Anne Mari Sund:
Attempted suicide and repeated attempts from adolescence to early adulthood: depression and stressful events

Suicidologi, 2015. 2. sz. 42–49. p.

URL: <https://www.journals.uio.no/index.php/suicidologi/article/view/2392/2241>

DOI: 10.5617/suicidologi.2392

A serdülőknél egy múltbéli öngyilkossági próbálkozás az egyik legbiztosabb előjele egy később újból megkísérelt vagy befejezett öngyilkosságnak. Kévéssé ismert azonban, hogy bizonyos stresszt okozó események a befelé fordulással, a barátokkal, az iskolával vagy a családdal összefüggésben milyen mértékben hatnak az öngyilkossági magatartásra. A norvég szerzők tanulmánya a depressziós tünetek pontozásával és értékelésével vizsgálta a stresszkeltő események szintjét és hatását a serdülők és fiatal felnőttek egy reprezentatív almintáján. A tünetek súlyosságának összehasonlításához a vizsgálatban szereplőket három kategóriába sorolták aszerint, hogy öngyilkossági kísérletet nem követtek el, egyszer követtek el, vagy ismételten elkövettek (ismétlők). A mintát a benne lévő serdülőkorától (átlag: 14 éves kor) fiatal felnőttkorukig (átlag: 20 év) követték.

A következő kérdésekre kerestek választ: Az ismételten elkövetők különböztek-e a másik két csoporttól a depressziós tünetek súlyossága és a stresszt okozó eseményeknek való kitettségük szempontjából, amikor felnőttek? Az ismétlők általában több stresszesemény átéléséről számoltak-e be, mint a többiek? Ha igen, az ilyen események többsége a családban, az iskolában, a vizsgált személlyel magával vagy barátaival kapcsolatban fordult-e elő?

A kiinduló minta tizennégy év körüli középiskolai diákokból állt, akiket a *Hangulat és érzések* kérdőív (MFQ) segítségével vizsgáltak, majd egy évvel később ugyanezzel a kérdőívvel újból kikérdezték őket. Közülük a magas depressziós pontszámúakat diagnosztikai jellel, személyes interjúval is vizsgálták. Ezt az almintát (amely már csak egytizede volt az eredetinek) öt évvel később a már említett kérdőívvel és telefonos interjú segítségével újból kikérdezték.

A stresszesemények között olyan példák szerepeltek, mint „a tanár nevetségessé tett az osztály előtt”; „egy családtagom súlyosan beteg vagy megsérült”; „szexuális zaklatás áldozata voltam”; „bűntény áldozata voltam”; „az egyik barátomnak súlyos problémája van”. A kérdésekre igennel vagy nemmel lehetett felelni. A kérdőívek nyelvezetét a vizsgált korcsoporthoz igazították, az utolsó időpont-

ban, a fiatal felnőtteknél tizennégy tétellel kiegészítették, például a szerelmi kapcsolatra, a terhességre és abortuszra vonatkozóakkal.

Mindhárom csoportban jelentős különbségeket találtak a különböző körülmények között átért stresszeseményekre vonatkozóan a tizennégy, tizenöt, illetve húszévesen feltett kérdések esetében. Az ismételten öngyilkosságot megkísérlőknél sokkal gyakoribb volt az, hogy tizenöt évesen nem éltek együtt mindkét vér szerinti szülőjükkel. A depressziós pontszám mindhárom csoportnál magasabb volt tizenöt éves korban, mint tizennégy évesen, és különösen magas volt az öngyilkos kísérletet elkövetők mindkét kategóriájánál. Az öngyilkosságra hajlamos serdülők nemigen veszik észre saját személyes közreműködésük jelentőségét a stresszhelyzetek kialakulásában, viszont megjegyzéseik hasznosak lehetnek a vizsgálati eredmények értékelése szempontjából. Az ilyen serdülőknél felmerülő nehézségek az ismétlők esetében felerősödhetnek és állandósulhatnak.

A vizsgálat két legfontosabb megállapítása: (a) az öngyilkosságot többször megkísérlők több stresszeseményről adtak számot, és erősebben hajlottak a depresszióra; (b) az ilyen események a családban, az érintettekkel magukkal és a baráti körrel kapcsolatban húszéves kor körül fordultak elő leggyakrabban. Az iskolai stresszesemények mindhárom csoportban a tizennégy éveseknél voltak a leggyakoribbak. Az ismétlők esetében a stresszt kiváltó események tizennégy éves korban többnyire családi eredetűek voltak, tizenöt évesen inkább iskolaiak, majd húszévesen saját személyiségük és a barátok területére mentek át.

A vizsgálat egyes hiányosságai is szóba kerülnek az írásban, köztük az ismétlők viszonylag kis száma, ami az öngyilkosságok alacsony gyakoriságának köszönhető. A kutatás érdemei közt viszont felsorakoztatható a longitudinális jelleg révén a nagyon fontos fejlődési életszakasz vizsgálata, az al minta kiválasztásának alapjául szolgáló népességi minta nagysága, a depressziós tünetek, stresszkeltő események és öngyilkos magatartások mérése.

Az öngyilkosságot kipróbáltak két kategóriája inkább hasonló, mint eltérő, és együtt élesen különböznek azoktól, akiknél nem volt ilyen kísérlet. Általában a sérülékeny serdülőknél a stresszkeltő események az iskolában kezdődnek, azután terjednek át a család, a befelé fordulás és a barátok terü-

letére. A vizsgálat eredményei segíthetnek a gyakorlati megelőző beavatkozások kidolgozásában, a krízishelyzetbe került, serdülőkorú gyermekkel is rendelkező családok idejekorán történő segítésében. A stresszesemények által kiváltott depresszió leküzdésének képességére összpontosító beavatkozások mindenestre a tizenöt éves kor előtt hatékonyabbak lehetnek, és elősegíthetik az öngyilkosságok megelőzését.

TÁRGYSZAVAK: longitudinális vizsgálat, öngyilkossági kísérlet, hangulat- és érzelemzavar-vizsgálat, serdülők, fiatal felnőttek

RÓZSA GÁBOR

E számunk szerzői

CSIKÁNY BÁLINT,

a Központi Statisztikai Hivatal munkatársa

HOLKA LÁSZLÓ,

a Központi Statisztikai Hivatal vezető főtanácsosa

HORVÁTH BALÁZS,

a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár tájékoztató könyvtárosa

KÁLMÁN RITA,

a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár tájékoztató könyvtárosa

NÁDUDVARI ZOLTÁN,

a Központi Statisztikai Hivatal ny. főtanácsosa

PÁRI ANDRÁS,

az Emberi Erőforrások Minisztériuma stratégiai referense

RÓZSA GÁBOR,

a Központi Statisztikai Hivatal ny. főosztályvezető-helyettese

SÁRPÁTKI ÁDÁM,

a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár kölcsönző könyvtárosa

SZULY RITA,

a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár kutatástámogató könyvtárosa

TIMÁR ATTILA,

a Központi Statisztikai Hivatal munkatársa

TÓTH JÁNOS MÁRK,

a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár kutatástámogató könyvtárosa

Nemzetközi Statisztikai Figyelő

ISSN 2416-0814

Megjelenik évente négyszer

I. évfolyam 4. szám

Főszerkesztő

Rózsa Dávid

Főszerkesztő-helyettes

Pásztor Angelika

Rovatszerkesztők

Holka László (Társadalom)

Nádudvari Zoltán (Gazdaság)

Rózsa Gábor (Demográfia)

Olvasószerkesztő

Sárpátki Ádám

Tördelőszerkesztő

Domonkos László

Kiadó

Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár

Budapest II., Keleti Károly u. 5.

Felelős kiadó

Fülöp Ágnes

A szerkesztőség elérhetősége

Telefon: +36 (1) 345-6406

E-mail: david.rozsa@ksh.hu